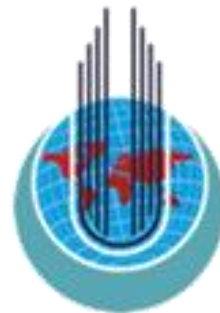

ANKARA ULUSLARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

December/Aralık 2018 | Volume/Sayı 2

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

USDAD

Ulusal Sosyal Bilimler Programları
Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

AUSBD / AIJSS
ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR/PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

Cilt/Volume:1 Sayı/Number:2 Güz/Autumn 2018
e-ISSN: 2651-3064

AUSBD – Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AIJSS – Ankara International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği
International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Meşrutiyet Cad. Bayındır-2 Sok. No: 54/16 Çankaya

6420 Ankara - TÜRKİYE

Tel: + (90)312 211 0281-82

Elmek / Email: ausbdergi@gmail.com

Genel Ağ / Web: <http://usdad.org/#>

KAPAK TASARIM/COVER DESIGN BY

Muhammed KARAKAŞ

© Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

©International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

ANKARA-2018

YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI   Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI   Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI   Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN   Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa TURAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA- Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Fuat KEYMAN-Sabancı Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Derviş KILIÇINKAYA-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuri YAVUZ-Artvin Çoruh Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Seyfettin EROL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno-St. Petersburg Devlet Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Selma YEL-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Yakup Mahmutov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
- Prof. Dr. Ali AKAR-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet KANKAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Kenan OLGUN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Şamil YÜKSEL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ-Koç Üniversitesi
- Prof. Dr. Maria Pia Pedani-Venedik Ca' Foscari University
- Prof. Dr. Yusuf SARINAY-TOBB ETÜ
- Prof. Dr. Zafer TOPRAK-Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Tayyar ARI-Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer TURAN-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
- Prof. Dr. Salim KOCA-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Fırat PURTAŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Nedim İPEK-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
- Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
- Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Şennur ŞENEL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Esmâ REYHAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Alper ALP-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksander Fotic-Belgrad University
- Doç. Dr. Tatjana KATİC-Belgrad Tarih Enstitüsü
- Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-Hacettepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ-Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Arda BAŞ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Nasrullah UZMAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA / İNCELEME-RESEARCH

Bora İYİAT	2-10
Suriye İç Savaşında Kürtler Ve PYD Terör Örgütü/ Kurds and PYD Terrorist Organization in Syrian Civil War	
M. Ali GAZİ-Caner ÇAKI-M. Ozan GÜLADA	11-22
İspanya 2000 Partisi'nin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetleri Üzerine İnceleme/Investigation on the Propaganda Activities of the Spanish Party 2000 against Migrants	
Ebru YALÇINDAĞ-Büşra BAYRAMOĞLU-H. Mustafa ERAVCI	23-34
Pedagogical Analysis On The training Modules Produced: Science Training Program For Young Refugees In The Age Of 12-18 (Middle And High School Level)	
Büşra BAYRAMOĞLU	35-49
Gürcistan'da Enerji Rekabeti: ABD, AB ve Rusya/Energy Competition in Georgia: USA, EU and Russia	
Çağatay GENÇTÜRK	51-61
Selahaddin Eyyubi ve Nureddin Mahmud Arasındaki Münasebetler/ Relations Between Saladin B. Ayyub And Nur Al-Din Mahmud	
YAYIN İLKELERİ	63-64

SURİYE İÇ SAVAŞINDA KÜRTLER VE PYD TERÖR ÖRGÜTÜ
Bora İYİAT*

Öz

Suriye; sadece bir coğrafi bölge ve siyasal sınırlar arasında kalan bir alana verilen isimden ibaret değildir. Suriye dediğimiz gerçeklik bir kara parçasından öte heterojen demografik bir yapı, mezhepler arası rekabetin pik noktasındaki koskoca bir saha ve bugünkü sınırları emperyalizmin tarihi kolonyal sürecinde belirlenmiş bir olgudur. İşte benzer karmaşık ilişkilerle örülü Orta Doğu coğrafyası içerisinde Tunus'ta başlayan, Arap Baharı olarak adlandırılan ve süratle domino etkisi ile yayılan turuncu devrimler ve sonucunda yaşanan siyasal rejim değişiklikleri 2011 yılında Suriye'ye sıçramıştır. Bu durum, daha önce ülke içerisinde varlıkları bilinen ancak çok etkili olmadıkları düşünülen bazı muhalif aktörlerin, konjonktürel gelişmelerle sahneye çıkmasına neden olmuştur. Bu muhalefetin içerisinde yer alanlar en az ülkenin demografik yapısı gibi karmaşıktır. Siyasal İslamcı Müslüman Kardeşler Örgütü, bölgede etnik siyaset amacıyla olan ve bağımsızlık hedefleyen Kürt gruplar, Köktendinci İslamcı Teröriste olmuş gruplar, rejim tarafından dışlanan eski BAAS'çılar bir anda yaşanan iç savaşın tarafları olmuştur. Bu noktada öne çıkan aktörlerden Türkiye'yi en çok ilgilendiren hiç kuşkusuz Kürt gruplar, bu grupların başında da kuşkusuz PYD gelmektedir. İşte bu çalışma, Suriye içerisindeki Kürt demografisine ve PYD terör örgütüne yakından bakmak için yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Suriye, Kürtler, Terörizm, PYD

Abstract

Syria; it is not just a name given to an area between a geographical region and political borders. The reality we call Syria is a heterogeneous demographic structure beyond a land, a vast area at the peak of the inter-sectional competition, and its present boundaries are a phenomenon set in the historical colonial process of imperialism. In 2011, in the Middle East geography of similar complex relations, the Arab Spring, called the Arab Spring, and rapidly spread through the domino effect of the orange revolutions and the political regime changes as a result of the changes in 2011 to Syria. This situation led to the emergence of some opposition actors who were previously known in the country but who were not very effective. Those within the opposition are at least as complicated as the demographic structure of the country. Political Islamist Muslim Brotherhood, Kurdish groups aiming ethnic independence in the region, Fundamentalist Islamist Terrorist groups, former BAASists, excluded by the regime, have become parties to the civil war. Turkey is the featured actor most interest at this point undoubtedly Kurdish groups, the PYD is undoubtedly comes at the beginning of these groups. This work was written for a close look at the Kurdish demographics in Syria and the PYD terrorist organization.

Key Words: Middle East, Syria, Kurds, Terrorism, PYD

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şarkiyat Araştırmaları ABD, bora.iyat@gmail.com

Giriş

Orta Doğu kavramı bir coğrafi tanımlamadan çok bir politik ve stratejik tanımlamanın ürünüdür. “Orta Doğu” diğer bölgeler gibi kendi içinde tutarlı bir tanımlamaya sahip olmayıp üzerine yakıştırılan biçimlendirmeler daha ziyade sübjektif çerçevede olmaktadır. Bahsi geçen kavram, ilk kez 1902 yılında Amerikalıların ünlü deniz istihbaratçısı ve Amerikan Deniz Politikası’nın babası olarak bilinen Alfred Thayer Mahan’ın, National Review isimli dergide yayımlanan “The Persian Gulf and International Relations” başlıklı makalesinde yer almıştır. Mahan, makalesinde, Basra Körfezi’nin dünya ekonomisi ve deniz hakimiyeti üzerindeki büyük rolü ve önemini anlatırken, Orta Doğu (Middle East) kelimesini ilk kez Arap yarımadası ve Hindistan arasındaki bölge için kullanmıştır.¹

İnsanlık tarihi kadar eski olan Ortadoğu’yu demografik açıdan ele aldığımızda ise yapının çok kültürlü, çok milletli ve çok dinli (ve mezhepli) yapısıyla karmaşaya açık bir alan olduğunu söyleyebiliriz. Zira anılan bu coğrafya üç büyük dini; Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın doğduğu yerdir. Din açısından yaşanan bu zenginlik mezhepsel anlamda da Ortadoğu’da hissedilmektedir. İslam dini, Sünni ve Şii temelinde ayrılmakla kalmamış örneğin Şii’lik, İsmaliye, Nusayri vb. olarak çeşitlilik göstermiştir. Hıristiyanlık ve Musevilikte de durum pek farklı değildir. Dini zenginliğin yanı sıra Ortadoğu, etnik anlamda da çoklu bir kimlik sergilemiştir. Farslar, Araplar ve Türkler bu anlamda baskın olan halklardır. Bugün sıkça adından söz edilen bir diğer etnik unsur Kürtler ise söz konusu coğrafyada diğer üç temel unsurun yanında azınlıktır.

Günümüzde bölgedeki tüm emperyal çabalar göz önünde bulundurulduğunda üzerinde en çok senaryo yazılan ve bu yazılan senaryoların uygulanması için özellikle son yıllarda en fazla yönlendirilen etnik unsur hiç kuşkusuz onlardır. Hem etnik sosyoloji anlamında hem de jeopolitik değerlendirmelerde Kürtler-Kürdistan kimlik ve tanımlamaları anlaşılması oldukça zor kavramlardır ve bu yönleriyle birçok kez incelemeye tabi tutulmuş, üzerinde tezler üretilmiştir.²

Tarih sosyolojisi içerisinde bazı bilim insanları Kürtleri, Mezopotamya temelli bir millet olarak kabul etmektedir. Bu tezi savunanlar Kardukları ve Urartuları, Kürtlerin atası olarak kabul ederler. Bilindiği gibi Kardukların yaşadığı coğrafya; Dicle nehri ile Cudi dağlarının arasında kalan bölge olup günümüzde Kürtler tarafından “Botan” olarak adlandırılmaktadır. Kürt-Karduk bağlantısı hakkındaki tezi ilk ileri süren Yunanlı General Xenophan olmuştur. Bir diğer tez ise Rus Minorsky tarafından ileri sürülen ve siyasi elitistlerin üzerinde en çok konuştuğu Kürtler-Medler arasındaki bağlantıdır. Tez temelde Kürtlerin milattan önce iki binli yıllardan itibaren İskandinav ve Baltık sahillerinden Rusya steplerini geçerek Kafkaslar üzerinden İran’ın batısındaki Zağros dağlarına geldikleri ve Persler ile akraba oldukları fikrine dayanmaktadır. Üçüncü bir görüş ise daha çok bir sentez üzerine inşa edilmiştir. Yani her iki görüşte yer alan halklar birleşerek Kürtlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.³

Bu fikirler dışında Kürt etnik temelini Arap-Ermenilere bağlamak isteyen iki farklı tez de vardır. Etimolojik anlamda bakıldığında “Kürt” kelimesini ilk kez kullanan İslam coğrafyacısı Mesudi, 932 yılında yazımını tanımladığı Maruc’üz Zeheb (Altın Çayırklar) adlı eserinde Kürt adını kullanarak onlarla ilgili Hz. Süleyman’a atfedilen bir efsaneyi referans almıştır. Efsanede dağlara sürülen bir kabileden bahsedilerek bu kabileye Arapça Karrad anlamına gelen Kürd denilmiştir. Şerefhan Bitlisi’ye göre; Kürtler, beyinlerinin alınıp Dahhak (Bisvasb)’ın iki omzu üzerinde meydana gelen kansere benzeyen bir çıbana sürülmesi için öldürülmekten, boğazlanmaktan, başları kesilmekten kaçarak dağlara ve engin yerlere dağılan insanların soyundan gelmişlerdir.⁴

¹Erdal Şimşek, Türkiye’nin Ortadoğu Politikası, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2005, s. 10.

²Bora İyiat, Kürt İsyanları, Kripto Kitaplar, Ankara 2017, s.27.

³ Akın Ağca, Şark Meselesinde Kürtçülük (1787-1923), Yüksek Lisans Tezi, T.C Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Bursa 2012, s.49.

⁴ Şerefhan, Şerefname (Çev: M. Emin Bozarlan), Hasat Yayınları, İstanbul 1990, s.17.

N.J. Marr'ın başını çektiği ve Kafkas kavimleri üzerine araştırmalar yapan Yafetik Ekol'e göre ise Kürtler, Ermeni ve Gürcüler ile akraba oldukları iddiası ağırlıktadır.⁵ Bu noktada Kürtlere ilişkin olarak ileri atılan son tez ise Kürtlerin aslında Turani bir kavim olduğu iddiasıdır. Bu tezi savunanların ortaya koydukları bilgi ve belgeler daha önce ileri sürülen diğerlerine oranla daha ayağı yere basar olmasına rağmen maalesef 1980'lerin başında 12 Eylül askeri darbesinin siyasal ve sosyal konjonktürü ile dayattığı "Kürt yoktur. Kürtler dağlık bölgelerde yaşayan ve bastıkları karın çıkardığı kart-kurt seslerine yapılan öykünme sonucu kendilerine Kürt denilen dağ Türklerdir..." söylemi nedeniyle tartışılmadan bilim dışı ilan edilmesine neden olmuştur.⁶

Bir diğer muallak kavramda jeopolitik olarak "Kürdistan" kelimesi üzerinden yapılmaktadır. Kelimenin ilk ne zaman, kim tarafından ve ne maksatla kullanıldığı tartışmalı bir konudur. Bazı kaynaklara göre bu ifade ilk olarak 1271-1295 yılları arasında Orta Doğu seyahati yapan Marco Polo'nun seyahatnamesinde geçmiştir. Kaynaklara göre; kelime devlet kademesinde ilk kez Selçuklu belgelerinde kullanılmış ve Kürt dilinin konuşulduğu yerleri betimlemek, sınırlandırmak üzere yazılmıştır.⁷ Tarihi belirsizlik ve coğrafi dağınıklıkla birlikte Kürtlerin devlet halinde değil sürekli halde başka hakim devlet ve ideolojilerin içinde yaşaması onları mezhepsel, siyasal hatta dil/kültür anlamında farklılaşmasına neden olmuştur.

Orta Doğu coğrafyası çatışma paradigmasından değerlendirildiğinde etnik temelden, çatışmaya evrilen bölgesel bir sorun da kuşkusuz şiddet kullanmaya ve bu yolla bir bağımsız devlet idealinde olan Kürt gruplardan kaynaklanan sorunlardır. Bu noktada bölgede Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı Türkiye, Irak, İran ve Suriye bu sorundan etkilenmiş, etkilenmeye devam etmekte iken bugün Suriye'de yaşanan iç savaş bölgedeki Kürt gruplara bir kez daha yakından bakmayı gerektirmiştir.

1. Suriye Kürtleri'nin Tarihi ve Siyasal Kodlarına Kısa Bir Bakış

Suriye'nin çok kültürlü, çok etnik unsurlu yapısı içerisinde Kürtler, anılan coğrafyada üç ayrı bölgede yerleşik olarak yaşamaktadır. Bu bölgeler; Afrin-Kürt Dağı Bölgesi, Kürtler tarafından Kobane olarak adlandırılan Ayn el-Arap ve Cezire'dir. Burada yaşamlarını sürdüren Kürtler ise ağırlıklı olarak Türkiye'den göç etmiş olan Kürtlerdir.⁸ Kürtleri tarihsel süreç içerisinde değerlendirecek olursak Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yer alan Suriye ve Suriye Kürtleri için miladın ünlü Sykes-Picot Anlaşması olduğunu söylemek mümkündür.

Ortadoğu üzerinde emperyalist hedefleri bulunan dönemin küresel iki gücü İngiltere ve Fransa'nın bölgenin paylaşımı için yaptıkları bu anlaşma neticesinde bugünkü Suriye toprakları Fransızların himayesine bırakılmıştı. Aslında Fransızların, Suriye coğrafyasına olan ilgileri, haçlı seferlerine kadar uzanan çok daha eski tarihlerde başlamıştı. Fransızlar, Suriye politikasının merkezine her türlü dini ve etnik ayrımcılığı yapmayı koymuştu. Fransa, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte yerleştiği bölgede tam anlamıyla askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel manada bir emperyalizm politikası izlemişti.⁹ Bölgede tam hakimiyet amacıyla olan Fransızlar için en büyük tehdit, hiç kuşkusuz Arap Milliyetçiliği idi. Bunun için başka bir etnik grubun desteklenerek, Arap milliyetçiliği karşısına çıkartılması gerekiyordu ki bunun için en uygun azınlık Fransızlara göre, Kürtlerdi. Böylece, ilk olarak Kürtlere iki önemli stratejik kurum olan emniyet teşkilatı ve silahlı kuvvetlerde yer almalarına yönelik çalışmalar yapılacaktı.¹⁰ Ancak Kürtlere verilen bu gibi özel imtiyazlara rağmen özerklik sonucuna varacak talepler konusunda ise Fransız yönetimi oldukça katı bir tutum izliyordu. Bu tarihlerde Suriye

⁵Kenan Ziya Taş, "Ermeni-Kürt Soybirliği İddiaları", ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, III. Cilt, Ankara 2003, s.127.

⁶ Ağca, a.g.t., s.54.

⁷Berkan Öğür, "Kürdistan Haritalarındaki Jeopolitik Söylem", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Sakarya 2014, s.127-128.

⁸ Rasim Bozboğa, "Suriye Kürtleri'nin Fotoğrafi", Küçük Ortadoğu Suriye (Ed: Ümit ÖZDAĞ), Kripto Yayınları, Ankara 2012, s. 298.

⁹Ömer Usman Umar, "Suriye'de Fransız Emperyalizmi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, Elazığ 2002, s. 297.

¹⁰Ceyhan Bozkurt, "Suriye Kürtleri ve PKK", Küçük Ortadoğu Suriye (Ed: Ümit ÖZDAĞ), Kripto Yayınları, Ankara 2012, s. 316.

topraklarında yaklaşık 2.000 Kürt ayrılıkçı vardı. Bunlar ise çok büyük bir hareket içerisinde girmemiş, zaman zaman Türkiye sınırındaki Türk ve Fransız birlikleri ile çatışmaya girmek dışında kayda değer bir organize eylemde bulunmamışlardı. 1925 yılında meydana gelen Şeyh Sait isyan hadisesi sonucu çok sayıda Kürt, Türkiye topraklarından, Suriye tarafına geçmişti ki bu rakam yaklaşık 22.000 idi.¹¹ Suriye'nin bağımsızlığı ile BAAS yönetimi ve onun lideri Hafız Esad'ın iktidara gelişine kadar Suriyeli Kürtlerin ülke içindeki durumları inişli-çıkışlı bir seyir izlemişti. Arao milliyetçiliğinin pik noktasına ulaştığı dönem ile birlikte, Arap kuşağı projesi, Kürt etnik kimliği ve nüfusu için sorunlar getirirken, Başında olduğu başarılı darbenin neticesi olarak, Hafız Esad iktidarının başlaması ile birlikte Kürtler için de önemli gelişmeler başlamıştı. İlk olarak Kürtlere dönük baskılar hafifletilmiş siyasi olarak yapmak istedikleri çalışmalar, faaliyetler konusunda da sınırlı da olsa kendilerine izin verilmişti. Bununla birlikte Kürt yaşam bölgelerinde iskan çalışmaları yürütülmüş ve bu bölgelerdeki alt yapı imkânlarını artırılmıştı. Bunun nedeni tek başına Hafız Esad'ın da bir azınlıktan gelmiş olması değildi, Esad, Kürtleri tıpkı Fransızların onları Arap milliyetçilerine karşı kullandığı gibi Müslüman Kardeşlere karşı kullanmıştı. Esad'ın Kürt projesinde elbette sadece Müslüman Kardeşler muhalefeti yoktu. Esad, Kürtleri benzer şekilde Irak ve Türkiye ile yaşadığı sorunlarda bu ülkelerdeki Kürtleri, Bağdat ve Ankara'nın istikrarını bozmak için kullanma politikasını yürürlüğe koymuştu.¹² Bu noktada Türkiye için akla gelen ilk koz kuşkusuz PKK idi.

2. Bir Çatı Terörist Organizasyon Olarak: PKK-KCK

Son çeyrek asırdır ülkemizi güvenlik anlamında en fazla meşgul eden terörist organizasyon hiç kuşkusuz PKK terör örgütüdür. PKK terör örgütü, amaç ve ideolojik anlamda kendisini Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşadığını iddia ettiği sözde Türk sömürgeciliği karşısında Kürt halkını bilinçlendirmekle kalmayıp, bölgede sömürgeci iddiasında olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni bölgeyi terk etmeye zorlayarak bir Kürt Devleti kurmayı idealize etmiştir. Örgüt bu anlamda, Türkiye dışında tüm Ortadoğu'da sözde ezilen kendi milletini özgürleştirerek sözde Büyük Kürdistan'ı bölgede var etmeyi amaçlandırmaktadır.¹³ Kuruluş manifestosunda parçalı bölgeler olarak sınıflandırılan Kürt yerleşim yerlerinin ileride birleşerek Büyük Kürdistan haline geleceği hedefi de ortaya konulmuştur.

Anılan terörist örgüt, kuruluşundan bugüne yurtdışı kamuoyu başta olmak üzere ciddi lobi faaliyeti ve algı yönetimi sürdürebilmek adına PKK adını almıştır. Aslında bu isim üzerine müzakere edilen bir isimdir. PKK (Partiya Karkeran Kürdistan) Kürtçe ifadesinin kısaltılmış hali ve Kürdistan İşçi Partisi anlamına gelmektedir.

Bu noktada PKK terör örgütünün anlaşılabilmesi için söz konusu örgütün organizasyon yapısına yakından bakmak gerekmektedir. Bir parti örgütlenmesi olarak şekillenen PKK'nın benzer Marksist örgütlenmelerde olduğu gibi temel iskeletini kongre oluşturmaktadır. Yine örgütün ana iskeletinde bulunan asli organlar; genel başkanlık, başkanlık konseyi, parti meclisidir. Genel başkan ve başkanlık konseyi ile birlikte en yüksek parti karar ve yürütme organı parti meclisidir. Kongre tarafından seçilir, faaliyetleri hakkında da kongreye hesap verir. Genel başkanlık konseyini seçer, parti meclisine genel başkan başkanlık eder. Partinin pratik faaliyetlerini örgütlemek ve yürütmekle görevlidir. Yılda en az iki kere toplanır, salt çoğunlukla çalışır. Terör örgütünün iki asli unsuru olan ERNK'yı ve ARGK'yı örgütler.¹⁴

PKK'nın kuruluş bildirgesine göre ERNK isimli unsur (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi-Eniya Rizgariya Neivata Kürdistan) 1985 yılında kurulmuş, ve sözde tüm halkın temsil edildiği ve yönetildiği siyasi organizasyon olarak tanımlanmaktadır. Örgütün jargonunda Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde veya dışarısında sürdürdüğü eleman kazanma faaliyetleri, kazanılan sempatanların militan haline evrilmesi için yapılan planlı eğitim-

¹¹ Erol Kurubaş, Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, Cilt:1, Nobel Yayınları, Ankara 2004, s. 164.

¹²Abdi Noyan Özkaya, Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları, usak.org.tr/dosyalar/dergi/IdZgitj2V2vbuyxGGkzJnS8yvQqpT5.pdf, Erişim: 28.10.2019

¹³Ömer Yılmaz, PKK Terör Örgütünün Siyasal Alan ve Legalleşme Faaliyetleri (1975–2006), Yüksek Lisans Tezi, T.C Polis Akademisi Başkanlığı, Ankara 2007, s. 46.

¹⁴Türkmen Törel, PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998, Doktora Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2002, s.38.

propaganda faaliyetleri, mali-lojistik-ikmal çalışmalarının tamamına “Cephe Faaliyetleri” adı verilir. İşte yukarıdaki faaliyetleri yürüten ve anılan terör organizasyonunu, eli kanlı bir terör şebekesinden, bir siyasi oluşummuş gibi sunma çabasını da yürüten birimdir. Kısaca PKK’nın siyasi kanadı olarak ifade edebileceğimiz bu unsur, yukarıdaki görevler ve sorumluluklarının dışında istihbarat ve güvenlik faaliyetleri ile ilgili çalışmalar yapmaktan da, sorumlu olan birimdir. Dış ilişkiler ve kültürel ilişkiler de ERNK’nın faaliyetleri arasındadır. Avrupa’da yoğun olarak faaliyetlerinin sürdürüldüğü bilinen ERNK’nın, Avrupa’nın dışında Japonya, Güney Afrika, Kanada ve Avustralya’da da temsilcilikleri bulunmaktadır.¹⁵

PKK’nın diğer asli unsuru ise terör örgütünün yaptığı kanlı eylemleri gerçekleştiren (Mayınlama, karakollara-köylere baskınlar, kamu kurumlarına yönelik saldırılar, yol kesme ve adam kaçırmaya, kamu görevlilerinin öldürülmesi, hayvanların telef edilmesi, ormanların yakılması v.s) ARGK’dır. (Arteşe Rızgariya Gele Kürdistan-Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) ARGK’nın başkomutanı Abdullah Öcalan olarak gösterilmekte ve gerçekleştirilen silahlı eylemlerin tamamının Öcalan’ın talimatıyla olduğu bilinmektedir.¹⁶

Söz konusu terör örgütü kuruluşundan itibaren böyle bir organizasyonel yapılanmaya girmekle birlikte, mücadelesinde taktik ve stratejik anlamda üç boyutlu bir savaş stratejisi öngörmüştür. Bu üç aşama stratejik savunma, stratejik denge ve stratejik saldırıdır.¹⁷

Bu aşamalardan ilki olarak kabul edilen stratejik savunma aşaması daha çok harbe hazırlık dönemi olarak da değerlendirilebilir. Anılan dönemde; ajitasyon ve propaganda süreçlerinin başlatılması, örgüt tarafından yaftalanan sözde ajan, muhbir ve işkencecilerin ortadan kaldırılması, kurulacak ordunun askeri çekirdeğinin oluşturulması sürecidir. Bu dönem güvenlik güçlerinin örgütsel ve askeri yönden daha güçlü olduğu ve saldırıya geçtiği, mücadeleyi güçlerin ise stratejik olarak savunmada, taktik olarak saldırıda bulunduğu aşamadır. Dönemin sonlarına doğru siyasal temeldeki güçlülüğü askeri güçlülüğe dönüştürerek devlet güçleri ile denge konumuna ulaşılacak amaçlarıdır.¹⁸

Uzun süreli halk savaşı konseptinin ikinci aşaması olarak tanımlanan "stratejik denge" aşamasında çok yönlü bir faaliyet yürütülmesi öngörülmektedir. Bu aşamada olan örgüt bir yandan uluslararası konjektürdeki değişimler beklerken, diğer yandan da direnme gücünü arttırmak için zaman kazanır. Strateji denge dönemi içerisinde bir sonraki süreç ise alan hakimiyeti hedefidir ki gayri nizami harbin doğası gereği üs bölgeleri olmadan düşman hatları gerisinde gerillanın bu savaşı sürdürmesinin olanağı bulunmamaktadır. Kurulan üs bölgeleri ilerleyen süreçte yürütülen mücadele ile doğru orantılı olarak "kurtarılmış bölge"lere dönüşecektir. kurulacaktır. Bu tez Mao Zedung’a aittir ki zaten PKK da kuruluşundan bu yana ideolojik, örgütsel yapı ve eylemleri açısından Mao'nun "Uzun Süreli Halk Savaşı"¹⁹ stratejisini benimsemiştir.²⁰

“Stratejik Saldırı” aşamasında ise, PKK “gerilla” merkezli silahlı güçlerini, konvansiyonel bir orduya dönüştürerek, Türk Ordusu’nu bozguna uğratmayı ve savunma

¹⁵<http://www.terororgutleri.com/cephe-ernk-kurdistan-ulusal-kurtulus-cephesi/> Erişim Tarihi: 17.02.2016, günümüzde birçok kirli bilginin dolaştığı internette söz konusu site ciddi ve doğru bilgileri ile takip edilmeye değer önemli bir dijital kaynaktır.

¹⁶<http://www.terororgutleri.com/cephe-ernk-kurdistan-ulusal-kurtulus-cephesi/> Erişim Tarihi: 17.02.2016

¹⁷İyat, a.g.e, s. 182.

¹⁸M. Sami Denker ve Erol Kurubaş, Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye (II) – Makale, https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/8/225-250.pdf, Erişim Tarihi: 20.02.2016

¹⁹ Mao tarafından hazırlanarak uygulanan bu yöntem temelde içinde bulunduğu şartlar ekseninde doğmuş ve gelişmiştir. Çin coğrafyasında sosyalist bir rejim inşası üzerinde çalışan Mao, demografik yapısının tamamına yakınının toprak köylüsü olan nüfus yapısının örgütlenmesi sürecinde milliyetçilik ile sentezlediği köylü sosyalizmini fikirsel anlamda vücuda getirerek bu noktadan filizlenen kır gerillası anlayışını gündeme getirmiştir. Bu mevcut şartlara ek olarak Japonyaların 1931 yılında Çin’i işgal etmesi sonrasında başlayan Mao önderliğindeki direniş hareketleri hem bu taktik yaklaşımın test edilmesi hem de ölçülebilmesini sağlayacaktır. Söz konusu tarihte ölçek olarak görece küçük ancak güçlü bir devlet olan Japonya’yı Çin topraklarından atmak için, o zaman büyük fakat zayıf bir ülke olan Çin, gerilla savaşı taktiklerini etkili bir şekilde kullanarak 1945 yılına kadar savaşmıştır. Bu taktik anlayış geçen süre göz önüne alınarak “uzatılmış savaş stratejisi” olarak da isimlendirmiştir. (y.n)

²⁰Zeynep Ece Ünsal, 21vyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2012/10/08/6757/pkk-stratejik-denge-donemine-tekrar-geri-dondugunu-mu-dusunuyor, Erişim Tarihi: 12.04.2016

durumuna itmeyi; nihai olarak da “sözde Kürdistan”ı kurmayı hedeflemektedir. PKK açısından zaferin tanımı budur.²¹

Ana hatlarıyla ve özetle PKK terör örgütünün ana yapısı ve taktik-stratejik hedefleri budur. Bunun dışında PKK, sadece Türkiye Cumhuriyeti topraklarının bir parçası ayırarak, devlet kurmak hedefinde değildir. PKK temel olarak, Kürt toplumunu Ortadoğu'nun en kadim milletlerinden birisi olarak nitelendirerek, Kürtlerin bugün yaşadıkları Türkiye, İran, Irak ve Suriye topraklarından da parça kopartarak sözde büyük ve birleşik Kürdistan'ı kurma amacındadır. Bunu ise örgütün kurucusu Öcalan, “Demokratik Konfederalizm” olarak isimlendirmiş, üstelik bu modeli hem ulus devletlere karşı bir yeni alternatif hem de Ortadoğu'nun sorunlarının çözümü bir yeni yol olarak tanımlamıştır. Bu hedefle PKK terör örgütü KCK (Koma Civaken Kurdistan) adlı yapıyı oluşturmuştur. Çoğu kişi tarafından yanlış bir algıyla PKK'nın şehir yapılanması olarak bilinen bu kuruluş aslında adından da anlaşılacağı gibi Kürdistan Topluluklar Birliği'dir ve PKK terör örgütünün Ortadoğu'daki dört ülkede faal olan alt kuruluşlarını koordine eden üst kuruluştur. Bu kuruluş içerisinde iki önemli kol dikkat çekmektedir. Bunlar PKK'nın İran kolu olarak bilinen PJAK (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê) ve PKK'nın Suriye kolu olarak bilinen PYD (Partiya Yekitiya Demokratik) dir.²²

Özellikle, Suriye'de yaşanan iç savaşın yarattığı boşluk PKK'nın çatısı altında Suriye topraklarında faaliyet gösteren PYD için bir fırsat yaratacak ve PYD, 2011 yılı ile birlikte yaşanan iç savaşı da bahane ederek, bağımsız birleşik sözde Kürdistan amaçları için YPG'yi (Halk Savunma Güçleri) kuracaktı.²³

3. PKK Terör Örgütü'nün Suriye Yapılanması: PYD

2010 yılında Arap Devletleri'nde yaşayan Arap halkları birbirini izleyen ayaklanmalar ve sonrasında gelen devrimler ile tüm bölgenin yapısal özelliklerinin değiştiği bir sürecin başladığına şahit olmuşlardı. “Arap Baharı” olarak tanımlanan ve devrimlerle sonuçlanan bu süreç için zeminin çok önceden beri zaten var olduğu ancak ilk nerede? Nasıl başlayacak? Sorularına yanıt arandığı esnada isyanın ateşini Tunus'ta yaşayan bir seyyar satıcı olan Buazizi yakacaktı. Genç Buazizi'nin zabıtarlar ile yaşadığı bir soruna karşılık kendisini yakmasının ardından annesinin protestosu, yakınları tarafından sosyal medya aracılığı ile yayılmış, benzer sosyo-ekonomik kaygılar taşıyan Tunusluların, kitleler halinde gerçekleştirdikleri sokak gösterileri bunu izlemiş ve Tunus yönetimi devrilmişti.²⁴ Arap Devrimleri, Arap Uyanışları, Arap Kalkışmaları, Arap Baharı, Arap Ayaklanmaları, Arap İsyancıları, Arap Protestoları, Arap Halk Hareketleri gibi isimlerle anılan bahse konu hareketlere ne isim verilirse verilsin, altında sosyal, ekonomik, siyasi nedenler olan bu hareketler kısa sürede domino etkisiyle yayılacaktı.

Bu hızla yayılan devrim-ayaklanmalar sürecinin yeni durağı Suriye olacaktı. Bölgedeki rejimlerin ve onların liderlerinin Arap baharından nasıl etkilendiğini gören Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, özellikle Türkiye ile geliştirdiği iyi ilişkiler döneminde uyguladığı PYD'ye yönelik baskıdan vazgeçme kararı olmuş, adeta Suriye'nin kuzey bölgelerinde, Kürtlerin yoğun nüfus halinde yaşadığı bölgelerde PYD'nin özerk benzeri yapılanmasına strateji gereği izin vermişti.²⁵ Bu noktada Suriye rejimi, muhaliflere destek veren Türkiye karşısında PYD'yi bir tampon olarak kullanmayı düşünmüş, toprak bütünlüğünü korumak amacıyla muhaliflere karşı sert tedbirler uygulayan, lider kadrosunu hapiste tutan rejim tamamen makyavalist nedenlerle PYD, dolayısıyla PKK'nın ana kuruluş nedeni olan sözde büyük Kürdistan'ın ikinci parçasının kurulmasına göz yumuyordu. Böylece bir anda PYD, Suriye'de yaşanan iç savaşın hem küresel hem de bölgesel anlamda en avantajlı aktörlerinden birisi haline gelmişti.²⁶ Kısa süre sonra da

²¹Ümit Özdağ, Türk Ordusu PKK'yı Nasıl Yendi? Türkiye PKK'ya Nasıl Teslim Oluyor? Askeri Galibiyetten, Siyasi Mağlubiyete, Kripto Yayınları, Ankara 2010, s. 19.

²²Murat Köylü, Son Kürt İsyanı KCK, İleri Yayınları, İzmir 2012, s. 122.

²³T.C. İçişleri Bakanlığı'nca Hazırlanan Mayıs 2017 tarihli PKK / KCK Terör Örgütü'nün Suriye Kolu: PYD-YPG Raporu, Ankara 2017, s. 5.

²⁴Feyza Hilal Koraltan, Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı, Yüksek Lisans Tezi, T.C İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s.33.

²⁵ Ebubekir Ertuğrul, Suriye Kürtleri ve Demokratik Birlik Partisi (PYD), Yüksek Lisans Tezi, T.C Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD, İstanbul 2014, s. 77.

²⁶Ertuğrul, a.g.t., s. 81.

örgüt etkinliğini arttıracak ve nihai hedeflerine ulaşabilmek için kendisini siyasi parti olarak tanımlayan PYD, nihai hedeflere ulaşabilmek için “Halk Savunma Birlikleri” olarak tanımladığı askeri kanadı YPG’yi kurmuştu. PYD’nin YPG’nin yapısını oluştururken Kandil’den deneyimli teröristler getirtmişti.²⁷ PKK / PYD Terör Örgütü, Suriye krizinden önce de ülkenin kuzeyini Güney Kürdistan olarak adlandırıyordu. Kendi sözde eyalet yapılanmasına göre anılan coğrafyayı üç bölgeye ayırmıştı. Kobani (Ayn el-Arap), Rojova (Cezire) ve Afrin bu sözde paylaşımın içinde yer alan kantonlardı. Mevcut durumu değerlendirmek isteyen örgüt buralara sözde yöneticiler dahi atamıştı. Ancak PYD’nin en büyük şansı bölgede bir anda yüksek riskli tehdit olarak ortaya çıkan selefi köktendinci terör örgütü DAESH olacaktı. DAESH’in askeri stratejisi temelde su kaynaklarını kontrol altına almaya dayalıydı. Bu temelden hareket eden örgüt, Fırat ve el-Habur coğrafyasında yoğunlanmıştı ki anılan coğrafya Kürt nüfusun yaşadığı sahaydı. Bir aktör olarak bu iç savaşta neredeyse oyun kurucu hale gelen DAESH ve sözde onun temsil ettiği köktendinci yapıların Irak ve Suriye’de güç haline gelmesi Kuzey Suriye’de, özellikle de Kobani’de PYD-YPG’nin DAESH’e karşı verdiği mücadele, seküler bir Suriye’den yana Batı’nın dikkatini çekmiş ve alan hakimiyetini almak isteyen ABD’nin, PYD’yi kontrol altına alması sonucunu getirmişti. PYD/YPG, yeterince güçlü bir konuma ulaştığını düşünerek, otoritesini kabul etmeyen bölgedeki Arap, Türkmen vb. yerleşik halkları yok saymış, göçe zorlamış, mülklerine el koymuş, tapu ve nüfus kayıtlarının bulunduğu binaları kundaklayacak, mevcut belgeleri yok edecek ve baskıcı yöntemlerle zorunlu askerlik adı altında çocukları silahlandıracaktı.²⁸

Bir terör örgütü olduğu çok açık kaynaklarca belirli olmasına rağmen bölgede idealleri olan küresel mahfiller tarafından PYD önemli bir koz olarak desteklenmekte ve sahada tutulmaya devam ettirilmektedir. Özellikle ABD Suriye’de savaşan muhalif gruplara destek vereceğini açıklamış, bu açıklamayı müteakip bölgeye bazı silahlar sevk etmiştir. Bu silah ve mühimmat gönderiminin kısa zaman sonrasında ise PYD eş başkanı Salih Müslim açıklama yaparak bu desteğin kendilerine geldiğini söylemiştir.²⁹ Bu açıklamadan önce yaptığı açıklamada da Müslim, ABD tarafından kendilerine gönderilmesini bekledikleri silahların kesin olarak PKK tarafından kullanılmayacağını iddia etmiş³⁰ ancak ilerleyen süreçte durumun böyle olmadığı ortaya çıkmıştır. PKK Türkiye’de “devrimci halk savaşı” adı altında kent merkezlerine gerçekleştirdiği terör faaliyetlerinde YPG’nin hem silah envanterinden hem de savaş deneyiminden yararlanmaktadır.³¹ PYD’nin silahlı kanadı olan YPG, Türkiye topraklarında faaliyet gösteren PKK’nın amacı ve stratejisi doğrultusunda şiddet eylemlerinde bulunan ve Halk Savunma Güçleri (HPG) ile birlikte de Yarubiye-Rabia sınır hattından Sincar’ı da içine alacak ölçekte Irak’ta da etkin olmaya çalışmaktadır. PYD bölgede etkinliğe başladığı ilk zamanlardan bugüne sanılanın aksine sadece Arap ve Türkmen nüfusu değil, Arap ve Türkmenlerden önce muhalif yüz binlerce Kürdü de Irak ve Türkiye’ye sürgün etmiştir.³² ABD ile sürdürdüğü iyi ilişkilerin yanı sıra PYD bölgede önemli bir diğer aktör olan Rusya ile de sıcak ilişkiler kurmuş hatta Moskova’da 10 Şubat 2016 tarihinde düzenlenen ve HDP Milletvekili Feleknaş Uca’nın da katıldığı bir etkinlikte, PYD Moskova temsilciliğini açmış hatta aynı organizasyonda Abdüsselam Ali temsilci olarak atanmıştı anılan toplantıda açılışı yapılan bu merkezin PYD’nin kontrolündeki bölgeleri temsil ettiği belirtilmiş “Batı Kürdistan Temsilciliği” adıyla tanıtılan ofisin, PYD Cezire, Kobani ve Afrin kantonları olarak adlandırılan bölgelerin temsilcisi olduğu açıklanacaktı.³³

²⁷ Serhat Erkmen, “Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı Tıkanmışlık ve Bir Arada Yaşama”, Ortadoğu Analiz Dergisi, Kasım Cilt:4, Sayı: 47, Ankara 2012, s. 24.

²⁸T.C. İçişleri Bakanlığı’nca Hazırlanan Mayıs 2017 tarihli PKK / KCK Terör Örgütü’nün Suriye Kolu: PYD-YPG Raporu, Ankara 2017

²⁹sabah.com.tr/dunya/2017/01/09/salih-muslim-abd-bize-silah-veriyor/ Erişim Tarihi: 29.10.2018

³⁰ tr.sputniknews.com/ortadogu/201705131028449636-pyd-muslim-abd-silah-pkk/ Erişim Tarihi: 29.10.2018

³¹Can Acun ve Bünyamin Keskin, PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD/YPG, Rapor, SETA Yayınları No:61, Ankara 2016, s. 29

³² Acun ve Keskin, a.g.e., s. 31.

³³ aljazeera.com.tr/haber/pyd-moskovada-temsilcilik-acti/ Erişim Tarihi: 30.10.2018

Son olarak PYD terör örgütü ve onun silahlı kanadı olan YPG faaliyet sahasına ilişkin hırs ve ihtiraslarını gerçekleştirebilmek namına Esed rejimi, ABD ve Rusya ile taktik ilişkiler içerisine girerek Kuzey Suriye’de Arap ve Türkmenlerin yaşadığı bölgeleri de kontrol altına almaya çalışmaktadır.³⁴ Yine aynı hedef doğrultusunda PYD sözde Kürdistan’ı Akdeniz’e bağlamak bir koridor oluşturarak kendisine ve temel ülküsü olan sözde büyük Kürdistan’a önemli bir saha yaratmayı arzulamaktadır.

Sonuç

Suriye, bir kara parçasından öte heterojen demografik bir yapı, mezhepler arası rekabetin pik noktasındaki koskoca bir saha ve bugünkü sınırları emperyalizmin tarihi kolonyal sürecinde belirlenmiş bir coğrafyadır. Benzer karmaşık ilişkilerle örülü Orta Doğu coğrafyası içerisinde Tunus’ta başlayan, Arap Baharı olarak adlandırılan ve süratle domino etkisi ile yayılan turuncu devrimler ve sonucunda yaşanan siyasal rejim değişiklikleri 2011 yılında Suriye’ye de sıçramış ve oluşan yeni durum daha önce ülke içerisinde varlıkları bilinen ancak çok etkili olmadıkları düşünülen bazı muhalif aktörlerin, konjonktürel gelişmelerle sahneye çıkmasına neden olmuştur. Bu muhalefetin içerisinde yer alanlar en az ülkenin demografik yapısı gibi karmaşıktır. Siyasal İslamcı Müslüman Kardeşler Örgütü, bölgede etnik siyaset amacıyla olan ve bağımsızlık hedefleyen Kürt gruplar, Köktendinci İslamcı Terörize olmuş gruplar, rejim tarafından dışlanan eski BAAS’çılar bir anda oyunun bir parçası oluvermişlerdir. Bu noktada öne çıkan aktörlerden Türkiye’yi en çok ilgilendiren hiç kuşkusuz Kürt gruplarıdır. Bu grupların başında da kuşkusuz PYD geliyordu. Bilindiği üzere Türkiye, otuz yılı aşkın süredir bölgede PKK tarafından yaratılan etnik temelli bölücü terörizmle mücadele ediyordu. PKK Terör Örgütü, bir şemsiye kuruluş olarak Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde, alt yapılar modelinde organize olmuştu. Bu ağ modelinde İran, Irak ve Suriye’nin içsel dinamikleri de PKK Terör Örgütü’ne avantaj sağlamıştı. Özellikle, Suriye’de yaşanan iç savaşın yarattığı boşluk PKK’nın şemsiyesi altında Suriye topraklarında faaliyet gösteren PYD için bir fırsat yaratmış ve PYD, 2011 yılı ile birlikte yaşanan iç savaşta bahane ederek YPG’yi (Halk Savunma Güçleri) kurmuştu. İçinde PYD-YPG’nin de olduğu bölgesel devlet dışı aktörler, saha üzerinde amaç ve planları olan küresel güçler tarafından destek ve himaye altına alınacaklardı. PKK / PYD Terör Örgütü, Suriye krizinden önce de ülkenin kuzeyini Güney Kürdistan olarak adlandırıyordu. Kendi sözde eyalet yapılanmasına göre anılan coğrafyayı üç bölgeye ayırmıştı. Kobani (Ayn el-Arap), Rojova (Cezire) ve Afrin bu sözde paylaşımın içinde yer alan kantonlardı. Mevcut durumu değerlendirmek isteyen örgüt buralara sözde yöneticiler dahi atamıştı. Ancak PYD’nin en büyük şansı bölgede bir anda yüksek riskli tehdit olarak ortaya çıkan selefi köktendinci terör örgütü DAES’ olacaktı. DAES’in askeri stratejisi temelde su kaynaklarını kontrol altına almaya dayalıydı. Bu temelden hareket eden örgüt, Fırat ve el-Habur coğrafyasında yoğunlanmıştı ki anılan coğrafya Kürt nüfusun yaşadığı sahaydı. Bir aktör olarak bu iç savaşta neredeyse oyun kurucu hale gelen DAES ve sözde onun temsil ettiği köktendinci yapıların Irak ve Suriye’de güç haline gelmesi Kuzey Suriye’de, özellikle de Kobani’de PYD-YPG’nin DAES’e karşı verdiği mücadele, seküler bir Suriye’den yana Batı’nın dikkatini çekmiş ve alan hakimiyetini almak isteyen ABD’nin, PYD’yi kontrol altına alması sonucunu getirmişti. Kuzey Suriye’deki bu bölge Türkiye’nin sınıırıydı. Batı’nın da verdiği destekle birlikte aktif bir güç haline gelmesi ihtimali ile beliren PYD-YPG ve onun Akdeniz’e uzanması muhtemel bir Kürt koridoruna dönüşmesi olasılığı ile beliren jeopolitik riskler, Türkiye’nin bölgeye önce “Fırat Kalkanı” daha sonra “Zeytin Dalı”adlı iki operasyon yapmasına neden olmuştu. Bugün anılan örgüt hem ülkemiz hem de bölge için risk unsuru olma özelliğini devam ettirmektedir.

Kaynakça

- Acun, Can ve Bünyamin Keskin, PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD/YPG, Rapor, SETA Yayınları No:61, Ankara 2016.
- Ağca, Akın, Şark Meselesinde Kürtçülük (1787-1923), Yüksek Lisans Tezi, T.C Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Bursa 2012.

³⁴ Acun ve Keskin, a.g.e., s. 33.

- Bozboğa, Rasim, “Suriye Kürtleri’nin Fotoğrafı”, Küçük Ortadoğu Suriye (Ed: Ümit Özdağ), Kripto Yayınları, Ankara 2012.
- Bozkurt, Ceyhun, “Suriye Kürtleri ve PKK”, Küçük Ortadoğu Suriye (Ed: Ümit Özdağ), Kripto Yayınları, Ankara 2012.
- Erkman, Serhat, “Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı Tıkanmışlık ve Bir Arada Yaşama”, Ortadoğu Analiz Dergisi, Kasım Cilt:4, Sayı: 47, Ankara 2012.
- Ertuğrul, Ebubekir, Suriye Kürtleri ve Demokratik Birlik Partisi (PYD), Yüksek Lisans Tezi, T.C Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD, İstanbul 2014.
- İyiat, Bora, Kürt İsyancıları: Emperyalizmin Ortadoğu Projesi, Kripto Kitaplar, Ankara 2017.
- Koraltan, Feyza Hilal, Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı, Yüksek Lisans Tezi, T.C İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.
- Köylü, Murat, Son Kürt İsyanı KCK, İleri Yayınları, İzmir 2012.
- Kurubaş, Erol, Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye, Cilt:1, Nobel Yayınları, Ankara 2004.
- Öğür, Berkan, “Kürdistan Haritalarındaki Jeopolitik Söylem”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Sakarya 2014.
- Özdağ, Ümit, Türk Ordusu PKK’yı Nasıl Yendi? Türkiye PKK’ya Nasıl Teslim Oluyor? Askeri Galibiyetten, Siyasi Mağlubiyete, Kripto Yayınları, Ankara 2010.
- Şerefhan, Şerefname (Çev: M. Emin Bozarslan), Hasat Yayınları, İstanbul 1990.
- Şimşek, Erdal, Türkiye’nin Ortadoğu Politikası, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2005.
- T.C. İçişleri Bakanlığı’nca Hazırlanan Mayıs 2017 tarihli PKK / KCK Terör Örgütü’nün Suriye Kolu: PYD-YPG Raporu, Ankara 2017
- Taş, Kenan Ziya, “Ermeni-Kürt Soybirliği İddiaları”, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, III. Cilt, Ankara 2003
- Törel, Türkmən, PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998, Doktora Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2002.
- Umar, Ömer Usman, Suriye’de Fransız Emperyalizmi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, Elazığ 2002.
- Yılmaz Ömer, PKK Terör Örgütünün Siyasal Alan ve Legalleşme Faaliyetleri (1975–2006), Yüksek Lisans Tezi, T.C Polis Akademisi Başkanlığı, Ankara 2007.

İSPANYA 2000 PARTİSİ'NİN GÖÇMEN KARŞITI PROPAGANDA FAALİYETLERİ ÜZERİNE İNCELEME

Mehmet Ali GAZİ*

Caner ÇAKI **

Mehmet Ozan GÜLADA***

Öz

Avrupa ülkeleri içerisinde göçmen karşıtı aşırı sağ siyasi partilerin son yıllarda oylarında ciddi oranda bir artışın olduğu görülmektedir. Özellikle göçmenlere karşı propaganda kampanyalarında söylemlerini sertleştiren aşırı sağ siyasi partiler Hollanda'daki Özgürlük Partisi, İsveç'teki İsveç Demokratları Partisi ve İtalya'daki Kuzey Ligi Partisi ülkelerinde elde ettikleri seçim başarılarından sonra buldukları ülkelerin merkez partilerinden biri haline gelmişlerdir. Buna karşın Avrupa ülkeleri içerisinde en fazla göçmen nüfusa sahip ülkelere biri olan İspanya'da göçmen karşıtı aşırı sağ siyasi partilerin oy oranlarında diğer ülkelere oranla hiç bir değişimin yaşanmadığı görülmüştür. Bunun altında yatan nedeni ortaya çıkarabilmek için çalışmada İspanya'da göçmen karşıtı aşırı sağ İspanya 2000 Partisi'nin (E-2000) son dönemde kullandığı göçmen karşıtı propaganda posterleri incelenmiştir. Bu amaçla E-2000 siyasi partisinin web sitesi'nden elde edilen göçmen karşıtı 6 propaganda posterini nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz yöntemine tabi tutularak ele alınmıştır. Çalışmada propaganda posterleri İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün Göstergeler Modeli ışığında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularda, partinin ülke içerisindeki göçmen sorununa herhangi bir çözüm önerisinde bulunmadığı, propaganda posterlerinde yalnızca göçmenlerin sayısında yaşanan artışa vurgu yapıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Göçmen, Propaganda, E-2000, Göstergibilim

AN EXAMINATION ON ANTI-IMMIGRATION PROPAGANDA ACTIVITIES OF THE SPAIN 2000 PARTY

Abstract

There is a significant increase in the votes of anti-immigrant right-wing political parties in European countries in recent years. Extremely anti-immigrant right-wing political parties such as the Freedom Party in the Netherlands, the Swedish Democrats in Sweden and the Northern League Party in Italy, have become one of the central parties of the countries in which they are located. On the other hand, in Spain, which is one of the countries with the highest number of migrants among European countries, it is seen that there is no change in the votes of anti-immigrant right-wing political parties

*Res. Asst., İnönü University The Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, mehmetali.gazi@inonu.edu.tr

**Res. Asst., İnönü University The Faculty of Communication, Department of Communication Sciences, caner.caki@inonu.edu.tr

***Lec., Malatya Turgut Özal University, Akçadağ Vocational High School, Management and Organization Department,, mehmet.gulada@ozal.edu.tr

compared to other countries. In order to reveal the underlying cause of this, in the study, the anti-immigrant propaganda posters of right-wing Spain 2000 Party, which were used recently, were examined. For this purpose, the anti-immigrant 6 propaganda posters obtained from the website of the political party of Spain 2000 were examined by subjecting to semiotic analysis method in the qualitative research methods. Propaganda posters were analyzed in the light of the Indicator Model of the Swiss Linguist Ferdinand de Saussure. In the findings, it was seen that the party did not propose any solution to the immigration problem within the country and the emphasis on the number of migrants was emphasized in the propaganda posters.

Keywords: Spain, Immigrant, Propaganda, Poster, Semiotics

Giriş

İspanya, geçmişte farklı uygarlıkları bir arada barındırması ve jeopolitik olarak Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan bir bölgede bulunması nedeniyle tarih boyunca nüfus hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerden biri olmuştur. Bu açıdan İspanya günümüzde Avrupa'da en çok göçmen nüfusa sahip ülkelerin başında gelmektedir. İspanya'da göçmen nüfustaki yoğunluğa karşın, ülkede göçmen karşıtı aşırı sağ partilerin seçimlerde etkili olamadıkları görülmüştür. Özellikle 21. yüzyılda Avrupa genelinde göçmen karşıtı sağ popülist partilerin yükselişe geçmesine karşın, İspanya'da yapılan genel seçimlerde göçmen karşıtı aşırı sağın oylarında her hangibi bir yükseliş yaşanmamıştır. Bu çalışmada, İspanya'da göçmen karşıtı aşırı sağ siyasi partilerin oylarında Avrupa'daki diğer aşırı sağ partilerin aksine herhangi bir değişimin olmamasında partilerin propaganda faaliyetlerinin rolü ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada İspanya'da bulunan göçmen karşıtı söylemleri ile ön plana çıkan España 2000 Partisi'nin (E-2000) göçmen karşıtı söylemleri parti tarafından kullanılan propaganda posteleri üzerinden göstergebilimsel analize tabi tutularak analiz edilmiştir.

Türkiye'de son yıllarda göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak propaganda posterlerinin incelendiğinde alanda önemli çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Yapılan akademik çalışmalarda geçmişten günümüze farklı dönem ve konular üzerinden propaganda posterleri incelenmiştir. Bunlar içerisinde, Çakı,¹ "Weimar Cumhuriyeti'nde Bolşevizm'in Korku Çekiciliği Bağlamında Alman Propaganda Posterlerinde Kullanımı" adlı çalışmada Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da Komünizm ideolojisine karşı yürütülen propaganda kampanyalarında posterlerinde nasıl ve ne yönde kullanıldığı incelemiştir. Çalışma kapsamında incelenen propaganda posterlerinde, Komünizm ideolojisinin Almanya'ya hakim olması durumunda Almanya'ya açlık ve sefaletin geleceğine yönelik propaganda mitlerinin inşa edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Çakı,² "Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmada Nazi Almanyası iktidarında Adolf Hitler'in Almanya'da propaganda posterleri üzerinden nasıl kült lider olarak inşa edildiğini ortaya koyma çalışmıştır. Elde edilen bulgularda, posterler üzerinden Hitler'in dini, askeri ve sosyal yönlerden kitleler nezdinde efsanevi kişilik haline getirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Çakı ve Gülada,³"Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası" adlı çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası tarafından işgal edilen Fransa'da işgal propaganda kavramının posterler üzerinden nasıl yansıtıldığını açıklamaya çalışmıştır. Çalışma sonucunda Fransız propagandasının Nazi Almanyası'nı yüceltirken, Müttefik Devletleri'ne karşı ağır eleştirilerde bulunduğu ortaya

¹ Caner Çakı, "Weimar Cumhuriyeti'nde Bolşevizm'in Korku Çekiciliği Bağlamında Alman Propaganda Posterlerinde Kullanımı", Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 16, ss. 83-101, 2018.

² Caner Çakı, "Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi", Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 6, ss. 24-38, 2018.

³ Caner Çakı ve Mehmet Ozan Gülada, "Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 53-80, 2018.

çıkartılmıştır. Çakı,⁴ "İran-İrak Savaşı'nda Kullanılan İran Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmada İran propagandası tarafından İran-İrak Savaşı'nda kullanılan propaganda posterleri göstergebilimsel analize tabi tutularak incelemiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde, İran propagandasının posterler üzerinden Irak ve ABD'ye karşı nefret söylemi inşa etmeye çalıştığı görülmüştür.

Türkiye'de siyasi partilerin göçmen karşıtı faaliyetlerini inceleyen alanda sınırlı çalışma bulunmaktadır. Bunlar içerisinde; Çakı ve Topbaş⁵"Almanya İçin Alternatif Partisi'nin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetlerini 2017 Alman Federal Seçimleri Üzerinden Okumak" adlı çalışmada Almanya'da 2017 yılında yapılan genel seçimlerde %12,6 oy oranına ulaşan Almanya İçin Alternatif Partisi'nin (AfD) göçmen karşıtı propaganda faaliyetlerini ele almıştır. Çalışma sonucunda AfD'nin propaganda faaliyetlerinde Almanya'daki göçmenlere karşı nefret söylemi içermeden, göçmen sorununa karşı çözüm önerileri bulmaya çalıştığı görülmüştür. Uzunçayır,⁶ "Göçmen Karşıtılığında İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı" adlı çalışmada Avrupa'daki aşırı sağ partilerin göçmen karşıtı söylemlerinin zaman içerisinde nasıl İslamofobiye doğru şekillendiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Alanda yapılan kapsamlı literatür taramasında Türkiye'de göç olgusu bağlamında, göçün aşırı sağın yükselişindeki rolünü ele alan akademik çalışmalara sık rastlanıldığı görülmektedir. Bu açıdan mevcut çalışmanın incelediği konunun özgün olması bakımından alanın zenginleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. İspanya'da Göçmenlere Genel Bakış

16.yy başlarına kadar toplumlar arasında pek rastlanılmayan göç; dünyada reformlarla birlikte gelişen ticaret bireylerin yeni yerler keşfetmeye ve tanımaya itmiş ve coğrafi keşifleri başlatmıştır. Bu keşiflerle birlikte Amerika Avrupa ve kıtalarına çalışma amacıyla binlerce insanın göçü başlamıştır. Bu göçmenler büyük çoğunluğu kölelerden oluşmaktayken bir kısmı ise gönüllü olarak gitmişlerdir. İnsanlar daha iyi çalışma şartları, sağlık, iyi eğitim veya daha fazla özgürlüklerin mevcut olduğu ülkelere bireysel ya da topluluklar halinde göçler gerçekleştirmiştir. Göç, insanların bir ülkeden siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gerekçelerle başka bir yere hareket etmesi olarak tanımlanan, evrensel bir olaydır. Göç olgusu, insanlığın en eski tarihlerinden bu yana süregelen ve gelecekte de devam edecek olan, dünyanın her yerinde görülebilecek bir durumdur.⁷

II. dünya savaşına tanıklık eden 20. Yüzyıl ise; göç akımlarında, yeni düzeninde sınır ve sistem değişikliklerinden kaynaklanan büyük etnik gruplar ve savaşla topraklarından edilen toplulukların evlerine dönüşü ve iltica hareketleri önemlidir. Avrupa ülkelerinin savaşta kaybedilen iş gücünü telafi etmek için ülke dışına yönelmesi kaçınılmaz olmuştur. Göçmen işçiler, savaş sonrası işçi açığını kapatmak için Avrupa ülkeleri tarafından bir çözüm olarak görülmüştür. Avrupa ülkeleri bu işgücü göçü sayesinde başta ağır sanayi, imalat, inşaat ve hizmet alanlarında hızlı bir ekonomik büyüme sağlamıştır. Avrupa'ya1945-75 arasında ki bu göç hareketleri kapitalizmin altın çağının yaşanmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Avrupa ülkeleri istihdamdan kaynaklanan göçü 1980'lerin sonuna kadar

⁴Caner Çakı, "İran-İrak Savaşı'nda Kullanılan İran Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi", İran Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 11-39, 2018.

⁵Caner Çakıve Hasan Topbaş, "Almanya İçin Alternatif Partisi'nin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetlerini 2017 Alman Federal Seçimleri Üzerinden Okumak", Erciyes İletişim Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4, ss. 59-74, 2018.

⁶CihanUzunçayır, "Göçmen Karşıtılığında İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı", Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 131-147, 2014.

⁷Yüksel Koçak ve Elvan Terzi, "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri.", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 163-184, 2012, s.165.

önemli ölçüde düşürmüştür. Bu düşüşün ülkelerin sınır güvenliğini sağlama yönündeki politikaları, karşısında gömenlere oturma ve çalışma izni vb. ülkeye giriş izni ve kabul uygulamaları zorlaştırılmış ve bir devlet politikası haline getirilmeye başlanmıştır. Sınır politikalarının sertliğine rağmen Avrupa'ya yönelik göç dalgaları durmadan devam etmiştir. Demokratik toplum olarak tanımlanan batılı ülkeler göçmenlerin sığınma talebinin dikkate almak zorundadır. 1951 yılında Cenevre sözleşmesi ve 1967 New York sözleşmesi ile göçmenlerin sığınma talebi güvence altına alınmıştır.

Arjantin'deki ekonomik krizden ve Arjantin'de İspanya şirketlerinin etkinliği ve dil ve kültür gibi nedenlerden dolayı Arjantin'den İspanya'ya göç akışı olmuştur. Ayrıca birçok Avrupa ülkesinin Kuzey Afrika ülkelerini uzun süreler yönetmeleri nedeniyle, Kuzey Afrika'ya olan coğrafi yakınlığı ve tarihsel ilişkisi, uzun geçmişe dayanan Latin Amerika bağlarıyla Avrupa için köprü konumunda ki İspanya AB ülkeleri arasında içinde 5. büyük ekonomiye sahip yoğun göç alan bir ülke konumundadır. İspanya'ya göç 21. yüzyılın başlarında önemli ölçüde artmıştır. 1998 yılında, göçmenler nüfusun% 1.6'sını oluşturuyordu ve 2009'a kadar bu sayı, o zamanlar Avrupa'nın en yükseklerinden biri olan% 12'ye sıçradı. İspanya hükümetinin sert tutumu ve uygulamaları İspanya'da göçmen nüfusunun azalmasına sağladı. 46 milyon (2016) nüfusunun yüzde 9,8'ini oluşturan 4,5 milyon göçmen Faslılar, Romanyalılar, İngilizler, Çinliler, İtalyanlar ve Kolombiyalılar oluşturuyor. Farklı kimliklere sahip ulusal azınlıkların bir arada yaşadığı ve yoğun göç alan bir olmasından kaynaklı, sınır ve göçmenlere yönelik uyum politikaları İspanya hükümetleri adına sürekli önemli sorunsallar olmuştur. İspanya devleti, her ne kadar çok kültürlü bir toplum inşa etmek arzusunu ifade etse de, ulusal azınlıklarla ilgili politik sorunlarını çözmekte zorlanmakta ve göç akımlarını kontrol etmek adına, güçlü sınır politikaları geliştirmeye devam etmektedir. Avrupa ülkeleri ile İspanya kıyaslandığında İspanya uluslararası göç ile kademeli değil birden karşılaşmıştır. Bunun birçok nedeni olmasının yanında temel neden; ülkenin diktatörlük sistemden çıkmasıyla demokratik sisteme geçerken politikalar arasında uluslararası göç gerçekliğinin görememesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde İspanya hükümeti tarafından göç politikaları ivedi bir biçimde kanunlaştırılmış ve bu kanunların yürütücüsü devlet kurumlarını da aynı hızla yasalaştırma durumunda kalmıştır. İspanya'da diktatörlük sonrası kabul edilen ilk anayasa olan 1978 Anayasası'nda, dikkate alınan tek göçmen kitlesi ülkeye geri dönüşleri hedeflenen ülke dışında yaşayan İspanya vatandaşlarıydı. Genel olarak, İspanya hükümetleri göç politikalarını yürürlüğe koyarken, işgücü pazarının ihtiyaçlarını göz önüne aldıkları için, göçmen bireyleri de sadece işçi olarak ele almışlardı. Doğrudan uyum politikaları ile ilişkili olmamasına rağmen, sınır politikalarının analizi, devletin göçe ilişkin siyasi tavrını anlamak adına önemlidir. İspanya devletinin sınır kontrol politikaları, ülkenin jeopolitik durumu, ülkenin siyasi güç ayrımını temel alan yönetimi ve aynı zamanda göçün evrensel bir hak olduğu yönündeki ülke içindeki tartışmalar bağlamında ciddi yönetim sorunlarına neden olmaktadır. Pew Research Center tarafından 2017 yılında yapılan bir araştırmaya göre, birçok Avrupalının düşüncesi, mülteci krizi ve terörizm tehdidi birbiriyle çok ilişkili olarak görmekteler. Bu araştırmaya katılan 10 Avrupa ülkesinden 8'i gelen mültecilerin ülkelerindeki terörizm olasılığını artırdığına inanmaktadır. Pew Araştırma Merkezi'nin araştırması, İspanyolların% 86'sının terör destekçisi olmayan mültecileri ülkelerine gelebileceklerini belirtmişlerdir. Ankete göre, İspanyolların sadece% 13'ü "şiddet ve savaştan kaçan mültecileri kabul etmeye karşı çıkacaklarını" ifade etmişlerdir. Son yıllarda mültecilerin Avrupa'da artmasıyla İspanya'nın girdiği ekonomik sarsıntının faturası dolaylı olarak aşırı sağcı gruplar tarafından göçmen akışına bağlanmış ve bu yönde propaganda faaliyetleri yürütürken göçmen karşıtı söylemleri retoriklerinde yer vermişlerdir. Yine aynı gruplar tarafından terör suçlarının artmasının temel nedeni olarak göçmenleri gösterilmektedir. Özellikle ekonomik kriz süresince göçmenler bazı sıkıntılara maruz kalmış ve küçülen ekonomiden olumsuz etkilenmiştir. İspanyol yerel halkta %18'e yükselen işsizlik rakamları, göçmenlerde %30'lara kadar gelmiştir. Ekonomik sorunlar, işsizlik artışı, genel talebin azalması, İspanya'ya yeni gelen insan sayısını da azaltmıştır. İspanya hükümeti Madrid

gibi otonom toplulukları desteklemektedir ve bu amaçla 2009 yılında Madrid'e 200 milyon Euro fon ayırmıştır. Ancak bu yardım önce 100 milyon Euro'ya düşürülmüş ve 2011'de ise 70 milyon Euro'ya indirilmiştir.⁸2011-2014 arasında Çalışma ve Göç Bakanlığı Vatandaşlık ve Entegrasyon için İkinci Stratejik Plan'ı uygulamaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Resepsiyon politikalarını bırakıp, daha ileri seviyede entegrasyonu sağlayan eğitim ve iş sağlama politikalarına yönelmiştir. Buna ek olarak stratejik plan ile yüksek göçmen nüfusa sahip mahalle ve bölgelerin toplum/halk bilinci geliştirmesi hedeflenmiş ve ırkçılık ve yabancı karşıtlığı ile mücadele edilmesi hedeflenmiştir. Bu politikalar İspanya'nın uzun dönemli entegrasyon politikalarında ki değişimi göstermektedir. Entegrasyon fonları geçen yıllarda düşse de, genel çalışmaların da katkısıyla bu eksikliğin etkisi azaltılmaya çalışılmaktadır.⁹

2. İspanya 2000 Partisi

España 2000 (E-2000), 2002 yılında kurulan aşırı sağ ve göçmen karşıtı bir siyasi partidir. 2018 yılı itibariyle genel başkanlık görevini Rafael Ripoll yürütmektedir.¹⁰E-2000, yasadışı göçün önlenmesi için İspanya sınırlarının daha sıkı kontrol edilmesi, daha fazla sosyal harcamaya gidilmesi, polis ve orduya daha fazla yatırım yapılması, geleneksel ailenin savunulması, daha demokratik bir oylama sisteminin kurulması, işçi sınıfı için daha iyi ücretler ve çalışma koşullarının getirilmesi, kamu bankacılığı sisteminin oluşturulması üzerine odaklanmaktadır. E-2000'nin politikalarında genel olarak sosyal devlet anlayışının İspanya'da etkili bir şekilde tesis edilmesi amaçlanmaktadır.

E-2000'ni diğer siyasi partilerden ayıran en önemli özelliği ise göçmenlere yönelik meydana getirdiği sert ve radikal söylemlerdir. E-2000, yasadışı göçmenlerin hemen ülkeden sınır dışı edilmesi görüşünün yanında, İspanya'ya yönelen göçün durdurulması gerektiğini de savunmaktadır.¹¹ E-2000, İspanya'daki yüksek oranda işsizliğe vurgu yaparak yeni göçmen nüfusun daha fazla işsizliğe yol açabileceğini savunmaktadır. Diğer yandan E-2000, İspanya'ya yönelik yeni göçlerin ülkede suç oranlarını yükselttiğini iddia etmektedir. E-2000 her ne kadar göçmenlere karşı doğrudan nefret söylemi içine girmese de, propaganda söylemleri ile göçmenler ve İspanyollar arasında derin bir ayrımın olduğuna vurgu yapmaktadır. E-2000'in propaganda söylemlerinde göçmenler, İspanya içerisinde ötekileştirilmektedir.

E-2000, İspanya'da göçmen karşıtlığının yanında sağ popülist söylemleri ile de ön plana çıkmaktadır.¹²E-2000, İspanya'da İspanyolların öncelikli olduğunu ileri sürmekte ve ülke içerisinde yapılan hizmetlerde önceliğin İspanyol halkına verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu açıdan E-2000, siyasal kampanyalarında "Önce İspanyollar" söylemini ön plana çıkarmaktadır. E-2000, İspanyol kültürünün korunmasının önemi vurgulamakta ve çok kültürlülüğün İspanyol toplum yapısına zarar verebileceğini ileri sürmektedir. Bu açıdan parti ekonomik yönden savunduğu fikirler ile sosyalist bir parti görünümü çizerken, aynı zamanda toplumsal değerlerin korunması konusunda da muhafazakar bir çizgi izlemektedir.

⁸Orhan Koçak ve R. Demet Gündüz, "Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi., Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 12, ss. 66-91, 2016, s. 68.

⁹ Özgür GüneşÖztürk, "İspanya Göç Politikaları ve Göçmen Hayatlar: İspanya Örneği Türkiye İçin Bir Model Olabilir Mi?", Turkish Journal of Population Studies, 36, ss. 103-135, 2014, s. 113.

¹⁰ E-2000, España 2000 Partisi'nin Propaganda Görselli, http://espana2000.org/?page_id=520, Erişim Tarihi: 07.11.2018.

¹¹El Mundo, E-2000 Partisi, <https://www.elmundo.es/elmundo/2011/05/23/madrid/1306170677.html>, Erişim Tarihi: 08.11.2018.

¹²El Pais, E-2000 Partisi, https://elpais.com/politica/2017/12/14/actualidad/1513259255_040561.html, Erişim Tarihi: 08.11.2018.

E-2000, kuruluşundan bu yana aldığı düşük oy oranları ile İspanya Parlamento Seçimleri'nde etkili olamamıştır.¹³Parti yalnızca yerel yönetimlerde sınırlı oranda temsil edilme hakkı elde edebilmiştir.

3. Yöntem

3. 1. Çalışmanın amacı

E-2000 Partisi'nin göçmen karşıtı propaganda faaliyetlerinde göçmenlerin nasıl ve ne yönde sunulduklarının ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Böylece, siyasal arenada İspanya'da göçmen karşıtı aşırı sağın diğer Avrupa ülkelerinin aksine etkili olamamasında propaganda disiplininin rolünün göçmen karşıtı E-2000 Partisi özelinde açıklanması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Göstergebilim, göstergelerin oluşturduğu anlamların ortaya konulmasını amaçlayan bir bilim dalıdır. Göstergebilim, 20. yüzyılın başlarında dil bilimi alanında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure ve ABD'li dilbilimci Charles Sanders Peirce'in çalışmaları ile ön plana çıkmıştır. Başlarda dilbilimi içerisinde sınırlı bir konunun analizini ifade eden göstergebilim ilerleyen dönemlerde resim, fotoğraf, müzik gibi pek çok farklı alanda kullanılan bir inceleme yöntemi haline gelmiştir.

Göstergebilimin gelişmesinde Saussure'ün ortaya koyduğu Göstergeler Modeli önemli bir rol oynamıştır. Saussure bu modelde, göstergelerin *gösteren* ve *gösterilen* olarak iki anlamlandırma çerçevesinde şekillendiğini ileri sürmüştür. Gösteren, gösterenin evrensel ve değişmeyen anlamını ifade etmektedir.¹⁴Gösterenin, gösteren boyutundaki anlamı herkes tarafından kabul edilen ve değişmeyen anlamını içermektedir. Gösterilen ise bir gösterenin öznel, değişebilen ve kültürden kültüre farklılaşabilen anlamını ifade etmektedir.¹⁵Örneğin, gösteren boyutunda bir gül çiçeği, bir kedi hayvanı temsil etmektedir. Buna karşın gösterilen açıdan incelendiğinde gül sevgiyi, siyah bir kedi de şansızlığın temsili olarak ifade edilebilmektedir. Bu yüzden Saussure, göstergelerde anlamlandırmanın kültürden kültüre farklılaşabileceğini ileri sürmektedir.¹⁶Saussure, dildeki kavramlara verilen anlamlandırmanın kültür içerisindeki uzlaşa ile oluştuğunu ileri sürmektedir.¹⁷

3. 2. Çalışmanın önemi

E- 2000 Partisi özelinde çalışma;

- Avrupa'da göçmenlere yönelik yürütülen propaganda faaliyetlerini ortaya koyması,
- İspanya'da göçmen karşıtı aşırı sağın ülke genelinde etkili olamamasında propaganda faaliyetlerinin rolünü açıklaması,
- Alanda özgün olması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

3. 3. Çalışmanın evreni ve örnekleme

E-2000 Partisi tarafından kullanılan tüm propaganda posterleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Tüm posterlere ulaşmadaki güçlükten dolayı çalışma kapsamında örneklem kullanılmıştır. Çalışmada E-2000 Partisi'nin resmi Web sitesinde bulunan göçmen karşıtı propaganda posterleri çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir.

3. 4. Çalışmanın sınırlılıkları

¹³El Pais, 2011 İspanya Parlamento Seçimi, <https://resultados.elpais.com/resultats/elecciones/2011/generals/congreso/>, Erişim Tarihi: 08.11.2018.

¹⁴John Fiske, İletişim Çalışmalarına Giriş, Çev., Süleyman İrvan, 5. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2017, s. 127.

¹⁵Mehmet Rifat, Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 107.

¹⁶FerdinandDe Saussure, Genel Dilbilim Yazıları, (Çev. Savaş Kılıç), İthaki Yayınları, İstanbul 2014, s. 63.

¹⁷NazifeGüngör, İletişim Kuramları ve Yaklaşımları, 2. Baskı, Siyasal Kitapevi, İstanbul 2013, s. 214.

E-2000 Partisi'nin göçmen karşıtı söylemlerinin yalnızca propaganda posterleri üzerinden incelenmesi çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Nitekim çalışma kapsamında farklı kitle iletişim araçları üzerinden de partinin göçmen karşıtı söylemleri ortaya koyulabilmektedir. Ayrıca çalışmada yalnızca 6 propaganda posterinin incelenmesi ve elde edilen bulgular kapsamında genellemelerde bulunulması da çalışmanın diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Diğer yandan diğer göstergebilim alanındaki modellerden yararlanılmadan yalnızca Saussure'ün Göstergeler Modeli üzerinden çalışmanın yürütülmesi de bir diğer önemli sınırlılığı meydana getirmektedir.

3. 5. Çalışmanın soruları

Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

E-2000 Partisi tarafından propaganda amaçlı kullanılan posterlerde;

- Göç olgusu nasıl ve ne şekilde yansıtılmıştır?
- Göçmenlere yönelik olumsuz algı nasıl inşa edilmiştir?

3. 6. Çalışmanın yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Propaganda posterleri İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün Göstergeler Modeli üzerinden incelenmiştir.

4. Analiz

Çalışmanın bu bölümünde "Önce İspanyollar", "İşsizlik", "Deve Kuşu", "6 Milyon Göçmen", "Suç" ve "Göç Destekçileri" adlı propaganda posterlerinin göstergebilimsel analizi yapılmıştır.

4. 1. "Önce ispanyollar" konulu propaganda posterleri

Poster gösteren açıdan incelendiğinde posterde her hangi bir görsel koda yer vermeden doğrudan yazılı kodlar üzerinden propaganda mesajının verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Posterde aynı zamanda E-2000'nin büyük bir logosuna yer verilmiştir. Posterde "Ni uno mas. Los espanoles primero. Vota España 2000 / Bir daha değil. Önce İspanyollar. E-2000'i seç" şeklinde yazılı kod bulunmaktadır.

Resim 1: "Önce İspanyollar" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: E-2000, 2018)

Poster gösterilen açıdan incelendiğinde, posterde "Önce İspanyollar" yazılı kodu ile göçmenlerin İspanya toplumunda ötekileştirildiği görülmektedir. Partinin propaganda söyleminde ülke içerisinde gerçekleştirilmesi gereken hizmetlerin öncelikle İspanyollar için yapılması gerektiğinin altı çizilmektedir. Posterdeki yazılı kodlarda İspanya'daki göçmenlerin İspanya'nın bir parçası olmadığı vurgusu ön plana çıkarılmaktadır. Posterdeki "Bir daha değil" yazılı kodu ile gösterilen açıdan İspanya

halkının bir daha geçmişte oy vererek iktidara getirdiği partileri tekrar desteklememesi gerektiği söylenmektedir. Parti bunun gerekçesi olarak İspanya'da iktidarda bulunan siyasi partilerin göçmenleri İspanya halkı ile eşit bir noktaya getirdiğini ve göçmenlerin de İspanyollar ile aynı hizmetlerden yararlandığını aktarmaktadır. Parti, seçmenlerin önceki partilere destek vermedikleri taktirde göçmenler ve İspanyollar arasındaki mesafenin belirginleşeceğini ve İspanyolların öncelik kazanacağını bildirmektedir. Çözüm olarak da "España 2000'i seç" yazılı kodu üzerinden İspanyol halkının E-2000'i desteklemesi istenmektedir.

4. 2. "İşsizlik" konulu propaganda posterleri

Poster gösteren boyutunda ele alındığında, posterde hedef tahtası üzerinden yazılı kodlar kullanıldığı görülmektedir. Hedef tahtasının renklerinde İspanya bayrağının renkleri kullanılmıştır. Posterde "en España... Falta trabajo sobre inmigracion / İspanya'da ... İş yok. Göç çok" şeklinde yazılı kod bulunmaktadır.

Resim 2: "İşsizlik" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: E-2000, 2018)

Gösterilen açıdan incelendiğinde, posterde İspanya bayrağının renklerini taşıyan bir hedef tahtasının kullanılması ile İspanya'nın hedefte olduğuna vurgu yapılmaktadır. Posterdeki yazılı kodlar üzerinden işsizliğin çok, göçün de çok olduğu vurgusu yapılarak, İspanya'nın göçmenlere ihtiyacı olmadığı propaganda mesajının verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim İspanya'da İspanyol vatandaşları için bile yeterli iş olanağının olmadığı aktarılmaktadır. E-2000, ülke içerisinde göçmenlerin önemli bir iş gücü potansiyeli oluşturduğuna yönelik söylemlere yönelik olumsuz bir bakış açısı sergilemektedir. E-2000, göçmenlerin olmadığı taktirde işsizliğin azalacağı mesajını iletmektedir.

4. 3. "Deve kuşu" konulu propaganda posterleri

Poster gösteren açıdan incelendiğinde, posterde takım elbise içerisinde bir erkek bedeninin üzerinde bir deve kuşunun kafasının resmedildiği görülmektedir. Posterde "No seas avestruz. Frente al descontrol de la inmigracion no vale esconder la cabeza. Aforo completo / Devekuşu olmayın. Göç kontrolünün eksikliğiyle karşı karşıya kalmak, başını saklamayı hak etmiyor. Tam kapasite" şeklinde yazılı kod bulunmaktadır.

Resim 3: "Deve Kuşu" Konulu Propaganda Posterleri

(Kaynak: E-2000, 2018)

Poster gösterilen açıdan incelendiğinde, posterdeki görsel kodlarda kullanılan devekuşunun ilgisizlik ve umursamazlık metaforları olarak kullanıldığı görülmektedir. E-2000, seçmenlerin göç kontrolü konusunda daha bilinçli olması ve göç kontrolünün daha sıkı hale getirilmesi gerektiğini istemektedir. Posterde "devekuşu olmayın" yazılı kodunda yer alan "no / olmayın" bölümünün kırmızı puntolar ile yazılması doğrudan seçmenlere yönelik bir uyarı niteliği taşımaktadır. Posterde insan ve devekuşu benzeri bir görselin kullanılmasının amacı seçmenlerin dikkatinin çekilmesidir. Böylece kitlelerin postere ilgi göstermesi istenmektedir. Posterde, E-2000 sorun olarak gördüğü İspanya'daki göçün durdurulmasının seçmenlerin bilinçlendirilmesi ile mümkün olacağını aktarmaktadır.

4. 4. "6 Milyon göçmen" konulu propaganda posterini

Poster gösteren boyutunda ele alındığında propaganda mesajının doğrudan yazılı kodlar üzerinden aktarıldığı görülmektedir. Posterde "Seis millones de inmigrantes. Aforo completo / Altı milyon göçmen. Tam kapasite" şeklinde yazılı kod bulunmaktadır.

Resim 4: "6 Milyon Göçmen" Konulu Propaganda Posterini

(Kaynak: E-2000, 2018)

Poster gösterilen açıdan incelendiğinde, "6 milyon göçmen" yazılı kodu ile göçmenlerin İspanya genelindeki nüfusunun ne kadar büyük olduğuna vurgu yapılması amaçlanmıştır. E-2000, propaganda posterinde İspanyol kamuoyu tarafından bilinen bir gerçeği propaganda posterine taşımakta ve seçmenlerin İspanya'da ne kadar fazla göçmenin bulunduğunu hatırlaması istenmektedir. Poster sadece göçmenlerin sayısal oranını vermekte buna karşın göçe yönelik herhangi bir çözüm önerisi sunulmamaktadır. Bu açıdan posterde seçmenlerin çözümün E-2000'i seçmekle mümkün olacağını düşünmeleri istenmektedir.

4. 5. "Suç" konulu propaganda posterini

Posterde gösterilen açısından incelendiğinde, posterde propaganda mesajının yine doğrudan yazılı kodlar üzerinden sunulduğu görülmektedir. Posterde "No todos seran delincuentes, pero... A mas inmigración, mas delincuencia. y nos intenran ocultar la realidad / Hepsi suçlu değil, ama ... Daha fazla göç, daha fazla suç ve gerçeği bizden saklamaya çalışıyorlar" şeklinde yazılı kod bulunmaktadır.

Resim 5: "Suç" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: E-2000, 2018)

Poster gösterilen boyutunda incelendiğinde, posterin göçmenlere yönelik doğrudan olumsuz eleştiride bulunduğu görülmektedir. Posterdeki yazılı kodlarda her göçmenin suçlu olmadığını söylenmekte, buna karşın göçmen nüfusun artışı ile birlikte suç oranlarında da artış olduğu aktarılmaktadır. Böylece ülkede göçmen sayısının İspanya'daki suç oranları ile doğru orantılı olarak artış gösterdiği ifade edilmektedir. Posterdeki propaganda mesajında göçmenlerin potansiyel bir suçlu olduğu söyleminden kaçınılmaktadır. Buna karşı göç olgusu doğrudan suç kavramı ile birlikte aktarılmaktadır. Diğer yandan "gerçeği bizden saklamaya çalışıyorlar" yazılı kodu ile E-2000, göçmen sayısının artmasıyla birlikte ülke genelinde suç oranının artmasının iktidarda bulunanlar tarafından saklandığı mesajını vermektedir. Bu posterde de E-2000, seçmenlere her hangi bir çözüm önerisinde bulunmamakta, yalnızca posterin altında kendi parti logosunu konumlandırmaktadır.

4. 6. "Göç destekçileri" konulu propaganda posterleri

Çalışma kapsamında incelenen son poster gösterilen açıdan incelendiğinde, posterde propaganda mesajının görsel ve yazılı kodlar üzerinden bir bütün içerisinde verildiği görülmektedir. Posterin üst kısmında İspanya siyasetinin önde gelen partilerinden politikacıların, posterin altı kısmında da kara çarşaf içerisinde kadınların fotoğraflarına yer verildiği görülmüştür. Posterin üstünde "Ellos los trajeron / Onları onlar getirdiler" ve altında "Nosotros los aguantamos / Onları onlar destekliyor" şeklinde yazılı kodlar bulunmaktadır.

Resim 6: "Göç Destekçileri" Konulu Propaganda Posteri

(Kaynak: E-2000, 2018)

Çalışma kapsamında incelenen propaganda posterleri içerisinde en fazla görsel koda yer veren propaganda posterinin "Göç Destekçileri" konulu propaganda posterleri olduğu görülmektedir. Posterdeki görsel kodlarda İspanya'daki siyasilerin fotoğraflarının, kara çarşaf içerisinde olan kadınlar ile birlikte

gösterilmesi ve yazılı kodlarda "Onları onlar getirdiler" şeklinde vurgunun yapılması, E-2000 tarafından tehlike olarak addedilen göç artışının sorumlusunun İspanya'daki idareciler olduğu mesajını vermektedir. Sunum kodlarında kara çarşaf içerisinde gösterilen kadınlar, İspanya'da yaşayan göçmenlerin bir metonimi (temsili) olarak kullanılmaktadır. Posterde gösterilen açıdan, göçmenlerin İspanya'da sosyal ve kültürel hayata uyum sağlayamadıklarına atıf yapılmaktadır. Diğer yandan "Onları onlar destekliyor" şeklindeki yazılı kod ile posterde fotoğraflarına yer verilen siyasilerin, İspanya'daki göçmenler tarafından desteklendiğini vurgulamaktadır. E-2000, posterdeki görsel ve yazılı kodlar üzerinden göçmenlerin İspanya toplumuna ait olmadığı iddia edilmekte ve göçmenler ötekileştirilmektedir.

Sonuç

Çalışmada incelenen propaganda posterlerinde genel olarak göçmenlerin İspanya'ya ait olmadıkları mesajının verildiği ve göçmenlerin İspanyol toplumundan ötekileştirildiği görülmüştür. Posterdeki yazılı kodlarda göçmenlerin İspanya'nın bir parçası olmadığı vurgusu üzerinden İspanya'daki hizmetlerin öncelikle olarak İspanyol vatandaşlarına verilmesi gerektiği savunulmuştur. Posterlerde genel olarak propaganda mesajlarının yazılı kodlar üzerinden verildiği görülmüştür. Sınırlı sayıda kullanılan görseller ise doğrudan propaganda mesajının oluşturulması için değil, yazılı kodlar üzerinden verilen propaganda mesajının güçlendirilmesi için kullanılmıştır. Avrupa ülkelerindeki bazı aşırı sağ partilerin göçmenlere yönelik nefret söylemi içeren ifadelerinin E-2000'de yer almadığı görülmüştür. Nitekim E-2000'nin propaganda posterlerinde her göçmene yönelik potansiyel suçlu algısının oluşturulmaması gerektiği bildirilmiştir. Diğer yandan posterlerde İspanya'ya yönelik göçün artışıyla birlikte ülkedeki suç oranlarının da doğru orantılı olarak arttığı mesajı verilmiştir. Aynı zamanda İspanya'daki işsizliğe rağmen, ülkede göçmen nüfusun fazla olduğuna yönelik bir algı inşa edilmeye çalışılmıştır. Böylece İspanya'nın göçmen nüfusa ihtiyaç duymadığı ve mevcut göçmen nüfusunun da ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yeterli iş olanağının olmadığı aktarılmıştır. Posterlerde seçmenlerin bilinçli hareket etmeleri ve İspanya'da göçün artışının engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Posterlerde göçmen sayısında yaşanan artışın sorumlusu olarak iktidarda bulunan siyasiler gösterilmiştir. Göçün İspanya'da suçun artışına neden olmasının yöneticiler tarafından kitlelere aktarılmadığı iddia edilmiştir. Posterlerin genelinde tehdit olarak gösterilen İspanya'ya göçün artışına yönelik ne gibi önlemler alınması konusunda her hangi bir çözüm önerisine yer verilmemiştir. Posterlerde yalnızca İspanya'nın göç ile tehlike altında olduğu aktarılmış ve bu tehlikenin sorumluluğunun da iktidarda olduğu bildirilmiştir. Posterlerdeki gerek yazılı gerekse görsel kodlarda seçmenlerin neden E-2000'e oy vermesi gerektiği ile ilgili de her hangi bir açıklamada bulunma gereği duyulmamıştır. Posterlerde yalnızca E-2000'in büyük boyuttaki logosuna yer verilmiş ve E-2000 iktidarın bir alternatifi olarak temsil edilmiştir.

Çalışma kapsamında E-2000 üzerinden İspanya'daki göçmen karşıtı aşırı sağ siyasi partilerin propaganda amaçlı kullandığı posterler göstergibilim metodu kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında, diğer Avrupa ülkelerinin aksine İspanya'da göçmen karşıtı aşırı sağ siyasi partilerin oylarında her hangi bir değişimin olmamasında partilerin propagandalarının rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma konu açısından özgün nitelik taşımaktadır. Buna karşın gelecek çalışmaların farklı ülkelerdeki göçmen karşıtı aşırı sağ partilerin propaganda faaliyetlerini mevcut çalışmada el edilen veriler ile karşılaştırarak incelemesi alana katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Çakı, Caner, "Weimar Cumhuriyeti'nde Bolşevizm'in Korku Çekiciliği Bağlamında Alman Propaganda Posterlerinde Kullanımı", Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5(16), s. 83-101.

Gazi, M. A.,Çakı, C., Gülada, M. O. (2018). İspanya 2000 Partisi'nin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetleri Üzerine İnceleme, AUSBD, 1 (2), 11-22.

- Çakı, Caner, “Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi”, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 6, s. 24-38, 2018.
- Çakı, Caner, “İran-İrak Savaşı'nda Kullanılan İran Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi”, İran Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı:1, s. 11-39, 2018.
- Çakı, Caner ve Mehmet Ozan Gülada, “Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası”, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 53-80, 2018.
- Çakı, Caner ve Hasan Topbaş, “Almanya İçin Alternatif Partisi'nin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetlerini 2017 Alman Federal Seçimleri Üzerinden Okumak”, Erciyes İletişim Dergisi, Sayı: 5, Cilt: 4, s. 59-74, 2018.
- De Saussure, Ferdinand, Genel Dilbilim Yazıları. (Çev. Savaş Kılıç), İthaki Yayınları, İstanbul 2014.
- El Mundo, E-2000 Partisi, [https:// www. elmundo .es/elmundo /2011/05/23 /madrid /1306170677. html](https://www.elmundo.es/elmundo/2011/05/23/madrid/1306170677.html), Erişim Tarihi: 08.11.2018, 2011.
- El Pais, 2011 İspanya Parlamento Seçimi, [https:// resultados. elpais. com/resultats /elecciones/ 2011/ generals /congreso/](https://resultados.elpais.com/resultats/elecciones/2011/generals/congreso/), Erişim Tarihi: 08.11.2018, 2011.
- El Pais, E-2000 Partisi, [https:// elpais.com /politica/2017/ 12/14/actualidad /1513259255 _040561. html](https://elpais.com/politica/2017/12/14/actualidad/1513259255_040561.html), Erişim Tarihi: 08.11.2018, 2017.
- E-2000, España 2000 Partisi'nin Propaganda Görselli, [http:// espana2000. org/?page_id= 520](http://espana2000.org/?page_id=520), Erişim Tarihi: 07.11.2018, 2018.
- Fiske, John, İletişim Çalışmalarına Giriş, Çev., Süleyman İrvan, 5. Basım,Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2017.
- Güngör, Nazife, İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar, 2. Baskı, Siyasal Kitapevi,İstanbul, 2013.
- Koçak, Yüksel ve Elvan Terzi, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 3, s. 163-184,2012.
- Koçak, Orhan ve R. Demet Gündüz, “Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi”, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 12, s. 66-91, 2016.
- Öztürk, Özgür Güneş, “İspanya Göç Politikaları ve Göçmen Hayatlar: İspanya Örneği Türkiye İçin Bir Model Olabilir Mi?”, Turkish Journal of Population Studies, 36, s. 103–135.
- Rifat, Mehmet, Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Uzunçayır, Cihan,“Göçmen Karşıtılığında İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı”, Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 131-147.

PEDAGOGICAL ANALYSIS ON THE TRAINING MODULES PRODUCED: SCIENCE TRAINING PROGRAM FOR YOUNG REFUGEES IN THE AGE OF 12-18 (MIDDLE AND HIGH SCHOOL LEVEL)

Ebru Yalçıntuğ*
Büşra Bayramoğlu**
H. Mustafa Eravcı***

Özet

Suriyeli göçmenlerin eğitim programları için üretilen eğitim modülleri, hedef kitlenin içinde bulunduğu formal ve informal eğitim programları için son derece önemlidir. İşte bu çalışmada, ilgili yapıların ürettiği değişik alanlarda uygulanabilecek modüllerin pedagojik bakımdan değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Göçmenler, Modüller

Abstract

Training modules for Syrian refugees' training programs are very important for formal and informal education programs involving the target audience. In this study, the pedagogical evaluation of the modules that can be applied in different areas of related structures will be done.

Key Words: Education, Migrants, Modules

Introduction

Education is an important way for development of children from all countries and it is a fundamental right. So every country must provide educational opportunity and equity to their people. With regard of this fact, a science training program is tried to develop for this project which name is Let's Science. This program consists of games and experiments in which is aimed at mathematics and science learning of young refugees. Let's Science program contains 22 games and experiments for middle and high school students and four games and experiments for primary school students. The program is evaluated from the point of students' development, classroom size, time and teachers.

*The Tower of Hanoi*¹ is the first game in this program which aims mathematic training of young refugees between the ages of 12 and 18. This game has quite simple materials in terms of using. Teachers need only three rods and a number of disks of different size, which can slide onto any rod. Rules of the game are very simple and also effective for students who will try to find how many steps they need to take. Students can move only one disk at a time

* Arş. Gör. Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü İşitme Engelliler Öğretmenliği Anabilim Dalı

** YLS. Öğrencisi Yıldırım Bayezit Üniversitesi

*** Prof. Dr. Yıldırım Beyazit Üniversitesi, İTBF Tarih Bölümü

¹The Modules of Let's Science Training Program for Young Refugees, p.5

Yalçıntuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSBD, 1 (2), 23-34.

and place it on the top of another stack or empty rod and not place a disk on top of the smaller disk. However, a teacher using this game for mathematics training should be careful about the number of disks and students' motivation for the game. In Turkey, a middle or high school class includes 25-30 students. Playing this game requires additional time for the teacher to pay attention to each student who has different learning levels. If the number of disks using at this game is stated, the underlying calculation will be $2^n - 1$. Primary objective of this game which is reached this calculation by students themselves. Teachers can mention the solution of the underlying calculation and Fibonacci sequence at end of the game session. At the table in which given numerical numbers examples can striking for students, so extending examples like this can be beneficial. The teachers can be advised to use this game out of lessons time, activity time or the last 15 or 20 minutes of lessons. The recommended ages for this game, between the ages of 12 and 18 are not appropriate since at the high school level students can lose their attention as they can find it simple especially after 10th grade.

Spaghetti Bridge activity can be used for enhancing both motor and architecture skills.² The activity can be practiced with only spaghetti and glue. Using this activity in classes could have some challenges like lack of time and area. Students need to exhibit what they do or achieve to demonstrate other people, teachers, and classmate. In this way, students doing this activity support and remember their knowledge. Applying this activity in their science lessons has some difficulties for teachers. If teachers let students begin with difficult and complicated ones, students can not understand the basic rules of doing a bridge. At the end of doing a simple bridge, students construct a hanger system with a little bucket for the crash test and the teacher must pay attention for this test. Science lessons which are planned for using this activity have some information related to do the bridge and the crash test. The teacher can get students' attention to architecture and activity through associating the bridge and crash test with the information which the teacher gives. Through associating the bridge and crash test with the information, teachers' aim is scaffolding, so students can reach new knowledge by related their old ones. But experiencing difficulties with time and area remains the same on condition that teachers will not plan effectively this lessons. Besides that, if students have done this activity at middle school, doing this activity at the high school could seem easy. Teachers must pay attention to this situation when plan lessons.

Teachers who target enhancing students' physics knowledge by using their body can deploy **Atom Trap**³ in which students use one, two or three pellets and a wooden disk. It is a balance game which aims to navigate one, two or three pellets from the outer periphery of a wooden disk to the inner trap with help of body balance. This game is fulfilled by high school students who are 17-18 years old because students need to know the basics of physics, chemistry, and atom for understanding why play this game. Although playing this game is needed some knowledge, students have to be informed before playing the game to make sense. Learning objectives of the game are so complicated for mention two other experiments. Students' past knowledge or given information before the game become important for understanding atom movements. After this informing, the teacher can ask students first to navigate one pellet the outer periphery to the inner trap and then ask the same thing two and three pellets for showing movement principles of the atom. Asking students to play this balancing game is brought with place issues. First, there is not enough free space in classes in Turkey to do activities like this. Secondly, even if science teachers want to have students play this game respectively, their time will not be enough for this. Finally, this game can be

---

²Op.cit. p. 8

³Op.cit.,p. 11.

Yalçıntuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSBD, 1 (2), 23-34.

unavailable for using the end of the science lesson to reiterate knowledge, Atom Trap has had rather do at another time like exercise lessons.

In grammar lessons, students can learn meanings and spellings of words and using appropriately this words in their life and written language. *Guessing Homonyms* game aims to enhance this information with not only using the word oneself but also making students describe their meanings. This game requires grouping students third by third. Two of the students in this groups choose a word which has two meanings, then every partner undertakes one meaning and describes one by one with one sentence and without using the word itself. The third student in the group has to find the word as soon as possible. This game could be used in Turkish grammar lessons as well as in English grammar lessons. Students can learn new words and their utilization both in their language and foreign languages by this way. Explanations of homonyms and synonyms words could be needed first years of middle school, but this need decrease the years ahead to high school. This game could be shared at lessons periodically like once o month. Words which is used in this game could be chosen by teachers so teachers can determine difficulty levels of this words.

*Caesar Cipher*⁴ could be used before, in or after history lessons because of the learning objectives of this game and given information about history. The basic rules of this game are sending a ciphertext to the chosen person and to decipher text via a determinated key. Playing this game in classrooms is caused disorder as a teacher cannot specify ciphertexts and keys for each pair of students. In this situation, teachers can identify different ciphertexts for each student which send the same message and can ask students decipher the message. So teachers can restrain disorder by this way. Age of target group for this game, 10-12, is made difficult linking learning objectives with the game. Therefore when the game is planned to add in lessons, playing the game after giving information about cryptography should be considered by teachers. Besides that, the number of Enigma's and Digital Encryption Standard 's possible keys specified in the learning objectives given by teachers can be incomprehensible for students who are targeted group for this game.

In science lessons, conducting an experiment is very significant for students since information is became very remarkable and is enabled by remembering this information via experiments. Targetted age group for *Surface Tension*⁵ experiment is appropriate. Science lessons can be tough for students, but beginning with an experiment makes understanding information easier. Surface Tension experiment can be done at the beginning of the science lessons because the experiment takes a little time and materials that are needed for conduct the experiment, a glass of water, paper clip and a drop of liquid soap, can be found anywhere and do not occupy much space. At the end of the experiment, teachers prepare students to the science lessons by asking questions about the experiment. Learning objectives which is planned given after the experiment is very important for students to associate their experience with information. This experiment could be varied with different materials and repeated at different times.

*Chinese Checkers*⁶ game is targeted students group who are between the ages of 10 and 15, but also it could be taught at younger ages. It has simple rules and moves that aim to improve students' tactical and thinking skills. Students who play this game need to know rules and moves like no capturing in Chinese Checkers. It is aimed in this game that is raced pieces all home into the opposite corner. At this ages which are targetted group in this game, students became aware of what they doing. The game is appeared important. Although

---

⁴Op.cit., p. 16.

⁵Surface Tension, <https://www.britannica.com/science/surface-tension>.

⁶The Modules of Let's Science Training Program for Young Refugees,p.21.

Yalçıntuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSB, 1 (2), 23-34.

learning objectives of this game are linked with biology, it can be used mathematics lessons and mathematics exercise time. If the game is used at biology lessons, students have confusion since they cannot be able to associate the game with routes of ants. If the game is used at mathematics lessons or exercise times, then given learning objectives cannot be linked with the game either. Thus, teachers who want to use this game for reaching these learning objectives can plan a mathematics lesson in which students can play this game and right after this lesson teachers may talk about learning objectives in biology or science lessons by mentioning the Chinese Checkers game. Beside this linking problem, teachers have trouble using time effectively when playing this game since each student may want to play.

Observing star is a good experience for the 10-12 age group. *Twinkle, Twinkle Little Star* is a long-term study more than being an activity. So students need informing about how they can conduct a long-term study and looking after what they do. Students need a star map which explains constellation at night sky and could be installed a smartphone or tablet, and night sky for watching stars and founding the constellations. While students do this, teachers can give some information about constellations at science lessons and why finding them is so important, how people can use them in their lives. If the questions which are asked Searching for Constellations study are desired to reply, students must conduct this study nearly a year. Therefore teachers must be careful about following students' outputs for observing their improvement and when students have difficulty in doing this study, they can help them. If teachers want to help students, they should set time aside once in a month for examining students' output.

What is missing on the table? The game can be used for various objectives. First teachers who play this game with students can test students' memory. Secondly, teachers applying this game after a while can evaluate their students' improvement. Finally, the game could be played not only with objects but also with pictures, things that students have seen before in their environments. The game can be entertaining and challenging for students but this can bring difficulties to teachers like the game could be wanted to play by each of the students. Determined learning objectives for this game might become more meaningful with videos about how the brain works and why brain and computer work the same way. In this way, students targeted age group for this game can understand better how people can remember things. But teachers should inform students about this is not the only way, there are so many tests which are done to investigate or understand the working of the human brain. Teachers maybe mention about an animal experiment on the brain for example chimpanzees in turn students can be able to compare human with animals and computers. It is assumed that students have some information about short-term and long-term memory and consequently teachers associate the game with short-term and long-term memory in learning objectives. Teachers should be sure about students at least have an idea what is the meaning of short-term and long-term memory.

Age of the target group is important for planning and playing game. If the age of the target group is chosen elementary school level, planning activity is easier for teachers of these students than middle and high school teachers because one teacher determines what is taught to students. The lessons where activities and games are implemented should be promoted each other because in middle and high schools student learn different things at different lessons. Although games like *Dodge Ball*⁷ could play only gym lessons or break times, the learning objectives which are chosen to be taught at the end of the game could mention at science or biology lessons. Gym teachers cannot be able to enlighten students about the virus as science

---

⁷Dodgeball Rules, <http://www.rulesofsport.com/sports/dodgeball.html>.

Yalçıntuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSBD, 1 (2), 23-34.

or biology teachers cannot be able to take the student out of the classroom and play with them while teaching a lesson. Thus teachers should work and plan process together by which they can support students' learning. When planning this lessons, teachers should be careful about time for there is not so many times between these lessons, and to support the content of these lessons each other.

How to Produce Energy From Light? is an experiment in which is aimed to show student oxygen production. Age of target group for this experiment is 16-18. It can be recommended that students who are under this age group can be involved in the experiment because it is not dangerous and not so complicated. Students have learned photosynthesis since fourth grade. So they have had an idea what the mechanism of photosynthesis is. Doing this experiment and sharing what they learn from the experiment is important for students to enhance their knowledge and experience. Teachers can use both experiment and learning objectives in one biology lesson as a result of that they don't face with time, planning and area difficulties. Information which is in the given table at the end of the experiment is remarkable and appropriate knowledge for the target group. Thus teachers can use this knowledge in their lessons. The experiment using for taught energy can be effective to teach students how plants generate sugar and oxygen with light energy.

Mathematics can use in various ways. Playing with ***Möbius***⁸ strips activity is designed for one of a sub-section of mathematics, topology. It is simple and effective to teach and not take time. Teachers can plan a mathematics lesson which includes the activity and introducing Möbius strips. But teachers should ensure that students have information about geometry so teachers can inform students about topology. After students take a stripe of paper and produce a Möbius strip, the teacher should want to walk their fingers along the surface of the strip and then ask students where they arrive. So students can reach the information which is aimed for this activity after that teachers explain why they arrive back side of the Möbius strip. The information becomes more permanent in this way. Although students can reach the information, the target group of this activity cannot be able to use it for understanding mathematics. Before doing suchlike this activity, students should be informed about why they learn this and where this information is used.

Understanding ***Nano World*** is difficult because people cannot measure or see it. For making a compare, using one thing known by students as hair with a measure as a triangle ruler will be meaningful for students. Before this step teachers should ask students how we can measure molecules which are shown before at videos. So students wonder how they can measure it. The teacher explain the experiment and show it in class. Since teachers use an overhead projector to do the experiment, students don't need to do the experiment by themselves. Students can see and measure hair as teacher shoe hair and triangle ruler on the overhead projector. It makes sense for students in this way. Describing students how people use the nanotechnology which is given in learning objectives arouse their attention this technology. Teachers can plan a science lesson in which they associate the experiment with the nanotechnology information so that students use their knowledge bringing from the experiment.

All Around the Sun experiment is asked to do from students. But all students may not have field glass, so teachers either supply field glass or do this experiment in the classroom as students can watch it. It can be predicted that students cannot be able to see all aspect of the sun. If teachers want to talk about learning objectives like the mass of the sun, they should

---

⁸The Modules of Let's Science Training Program for Young Refugees, p.31-32.

Yalçıntuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSBD, 1 (2), 23-34.

support the lesson with a video about the sun or a model of the sun. In this way, they can show students magnitude of the sun and the world. So students can make a comparison between the sun and the world and other planets. Age of target group is between 14 and 17 for this experiment. Students at a younger age in this target group have had information about the solar system but not about the speed of the turning surface of the sun even if the world. Teachers should be careful about students' age and previous knowledge when planning this experiment and give information after the experiment. It is recommended that teachers should do this experiment in science lessons when they teach the solar system since they cannot plan a lesson about one thing.

Some of our knowledge comes from observing. In the classroom context, if teachers want to rebuild this observing context, they have to spend time that is used for lessons. Because of this sometimes teachers should give information first, then should do experiments with students while continue informing students and show the consequences of their experiments end of the lessons. Planning a lesson like that is useful for experiments as ***Why is the Stomach Acidic?*** which takes time to do. Age of target group can do this experiment without any harm and each of student in the classroom can do it because experiment can be done at the same time and every student can get cabbage, vinegar and baking powder. Through given information, students can reach by themselves which one is acid and which one is base. At the end of the experiment, teachers can inform students about the gastric juice which is produced by the stomach. They can use models and internet to show students how the gastric juice help the processing of food and keeping away bacterial invaders. After that teacher can ask students for giving to one glass a drop of vinegar and giving to the other glass a little bit baking powder, then want to students examining what happens. So students can link between the experiment and working of the stomach.

In ***Invisible Sun Rays*** experiment, teachers aim that the students get first ideas about invisible UV light. Thus it can be said that it is an important experiment for the target group. Not only because they will get the first ideas but also students in this age will interest in different areas. For doing this experiment, the teacher can prepare classroom with dark curtains and hold the UV lamp on students filter paper one by one so students can see UV ray. Then do the same thing after students put the filter paper into a glass of water. Age of target group is appropriate to do the experiment and they can understand it's consequences. It is planned that teacher talk about sun rays and how the colors occur while students examining UV ray. Beside that teacher should mention why UV rays could be harmful to people and what they do people's skin. Taught students why they learn, especially at this age group is important since students can develop their metacognition skills in this way. Thus teachers should inform students not only about learning objectives but also about linking information.

Bottle Under Pressure⁹ is implemented as the previous experiment to the explanation of Mariotte's bottle. After this experiment teachers explain what is the logic of working of Mariotte's bottle. So students can see static pressure via this experiment. At physics lessons, students learn about too many things about basic formulas but they cannot be able to see how these formulas work in daily life. The experiments like Bottle Under Pressure provide students understanding these formulas. Besides that the information which ones are learned from this experiment become more permanent for students. It can be said that this experiment can be used in every school by every physics teachers and students can do this experiment even by themselves. Age of target group for this experiment is appropriate since teachers

---

⁹The Modules of Let's Science Training Program for Young Refugees, p.42.

Yalçintuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSBD, 1 (2), 23-34.

instruct learning objectives to students. Although using this experiment with the age of the target group is planned, students at a younger age can do this experiment without giving learning objectives or giving less information. In this way, younger students can use this information in the future.

Students age between 10 and 12 could be defined as children and games are important for their learning process. Like *What is missing on the table? Hard Disk in our Head*¹⁰ is a game which is targeted 10-12 age group. It is aimed that students find picture pairs in 30 pictures which are inverted. The number of pictures could be increased at the second time. Although it can be used for teaching students short-term and long-term memory, it is difficult to plan how the game could be incorporated into a lesson. Since it has no topic for brain working. In science lessons, children do experiments about how plants grow or bacteria reproduce. Playing games at these ages has benefits as difficulties. The teacher cannot play one student across a class, every student wants to play this game especially with teachers. So time is not sufficient for playing every student. Teachers should implement this game in activity times before the lesson in which they will link the game and learning objectives. Learning objectives for this game are very useful for the years ahead. Students can use this information in the future.

As mentioned above, the game is provided important opportunities for learning especially for ages between 10 and 12. But playing games bring along some challenges as distracting attention. When students in this age group play a game, they use some skills; paying attention, playing in order, watching their pair etc. Along with acquiring this skills, teachers sometimes aim purposely to give some information as in *Good Resolution*¹¹ game. In this game, teachers show two students four pictures of the same objects in different resolutions to ask them to identify the picture. The one who identifies the picture at the first time will win the round. After or within the game teachers give information about the phenomena of pixels and different degrees of resolution. So, it can be said that the game is effective for teaching students about the link between pixels and resolution. Although students can learn pixels and resolution, teachers should decide to give information through which lesson. Because when students play the game at activity time, they do not want to learn something directly and teachers should be careful about giving instruction indirectly. It is aimed that students can associate this game with the information so it becomes more permanent. Teachers could achieve this goal by using this game in their lessons. Students who are 10-12 age are in a transition period in which they transfer from primary school to middle school. Thus teachers' lessons plan change at this period. When a lesson is planned, all of these conditions should be taken into consideration.

In the *Yellow and The Yellow is not Always the Same*¹² experiment, teachers need few things to do the experiment as a mirror, bowl, water and light. So every teacher can use this experiment in every class. Targetted group's age range for the experiment is appropriate to do and teach. It can be said that teacher could use the experiment at science lessons at primary schools and at physics lessons at middle schools. They should give information about colors and how people can see colors. Students who are at this age group can understand this information, besides that they see this colors via the experiment. When doing this experiment teachers should show students how the colors occur or split into groups so students can do the experiment and see its consequences. In this way teachers can use time effectively. Maybe primary school teachers can do this experiment with younger students.

---

¹⁰Op.cit., p.43.

¹¹Op.cit., p. 45-46.

¹²Op.cit ,p. 48.

Yalçıntuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSBD, 1 (2), 23-34.

It is indicated that students associate information with games and experiments, so the information becomes knowledge for students. But when students could not associate information with games and experiments, this process is interrupted. *In My Voice is My Passport* game this situation in which students could not information with games could come to exist. Because in this game, teachers ask students to close his or her eyes and guess what another student whispers as fewer trails as possible and linked the game with learning objectives is difficult for students. It can be said that given information to students which is planned to give after, is not related to the game and age of the target group is not appropriate for this game although learning objectivities is appropriate. The game can be boring for students at this age group as they have to wait for other students guessing. Because teachers cannot make each student play and give them information at one lesson time. Given information after the game is so complicated than the game. Teachers should be careful about the link the game with information. Besides that, the game can be played with students at younger ages.

The Bigger The Choice, The Harder It Is to Choose game is designed to teach Monty Hall Dilemma. Both of them are about probability and finding the way which is statistically the most effective one. Teachers can use this game at their class when they give instruction about probability. Teachers can plan a mathematics lesson in which they can both use the game and give information about probability. Age of target group for this game is appropriate to learn, play and understand. Through playing this game students could understand the logic of probability and statistic. After playing the game explanations which is given by teachers is important for learning of students so teachers information about this topic is significant and given information by teachers should be varied in regard to previous knowledge of students. Teachers should show the game and ask every student their opinion about which strategy is statistically the most effective one.

Science Training Program for Young Refugees in the Age of 6-9 (Primary School Level)

At *Geomagic*¹³ game teachers aim to enhance more than one skill. It is a card game in which one of the students hold cards and the other student a table with numbered images. It can be said for the planning process of the game that objectives of the game is well explained. The duration, number of participant, general and specific goals is determined before teachers planning it. Thus teachers have informations about what they expect at the end of the game. Time is an important determinant for primary school teachers when they choose a gamet o play, as they have to teach so many things. The game duration is appropriate for using. Determinated group age for the game is transational period for students that they bring along some habits which is acquired at pre-school time. Therefore a game which is taken a long time could be distracting for students. At age between 6 and 8 students need some help for playing this game, they cannot be able to understand game rules and how they play just telling so they need to show them how it is played. Teachers can evaluate both themselves and students learning process the questions which is given at the end of the introduction of the game. It is recommended that teachers shoul use this game after the mathematics lesson in which they give informations about geometric shapes.

Every game is an opportunity to enhance social skills however in some games is put a emphasis on this than other games. In this games, objectives which is determined before for students is based on social skills more than maathematics or science. This situation is applied

---

¹³Op.cit., p. 55.

Yalçintuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). **Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level)**, AUSB, 1 (2), 23-34.

to *Viper*¹⁴ game. General and specific goals of the game included develop students' communication skills, team work, concentrate and respect for the rules as well as counting skills. These social skills is important for students relationships so enhance these skills as important as developing mathematics or science knowledge. Designed duration of the game is nearly a lesson time thus it could be recommended to teachers that they should use the game at activity times. After using this game more than one time they should change action cards as students do the same thing when play the game. When play the game, teachers separate students into groups so they could control class and besides that teachers can use time effectively in this way. Teachers can evaluate both themselves and students learning process the questions which is given at the end of the introduction of the game. Depending upon determined outcomes and competencies they can evaluate efficiency of the game for students.

At primary school levels teachers provide a basis for students learning so it can be said that this period is very important for their knowledge. When *Reflector*¹⁵ activity is done, students learn symmetry implicitly. It is aimed that students create different pavement identifying the possibility of existence or not of symmetry axes in this activity. There is not another objective stated neither in general goal nor in specific goal. It is planned that the activity take 15 minutes, but students have difficulty to understand how they can create different pavements at 6 and 7 ages, thus it could take more than 15 minutes. Symmetry concept could be difficult to understand at 6 and 7 ages so in such a case given informations must be simplified by teachers. As the activity is planned, teachers can use given tips in introduction of the activity. Teachers should use this activity after they give information about symmetry so they can plan a mathematics lesson which is involved symmetry and the activity. Teachers can evaluate both themselves and students learning process the questions which is given at the end of the introduction of the activity. If teachers implement this activity by separating into the students groups, they expect to develop collaboration and teamwork. But doing this activity individually is better than doing as groups.

In *Action Table*¹⁶ activity it is aimed that students collect, organize and treat observed situations. Students fill action table as they roll the dice and take out an action card and it is recommended that repeat it at least 20 times. Although this practice is necessary for learning how develop a data set, it could be boring for students at 8 and 9 ages. Thus action cards which is planned to use in this activity should be changed in time. When this activity is done, it is aimed that students develop their organizational technique and learn how to collect data. But the activity cannot implemented at mathematics lesson, it should be done at activity time. Duration which is planned for this activity approximately 20 minutes is not take all activity time, so teachers should think about another activity when implement the Action Table activity.

Conclusion

Games and experiments can be facilitated learning and recall of information especially for children. In this way, students can associate their former knowledge with new information and can use their former knowledge for games and experiments. However using this methods in lessons could be useful for teachers, they should be careful about time, varying components of games and experiments and giving opportunity for each student. With using the program, students can gain positive outcomes like learning to learn. Thus if teachers could be careful

---

¹⁴Op.cit., p. 59-60.

¹⁵Op.cit. p.63-64.

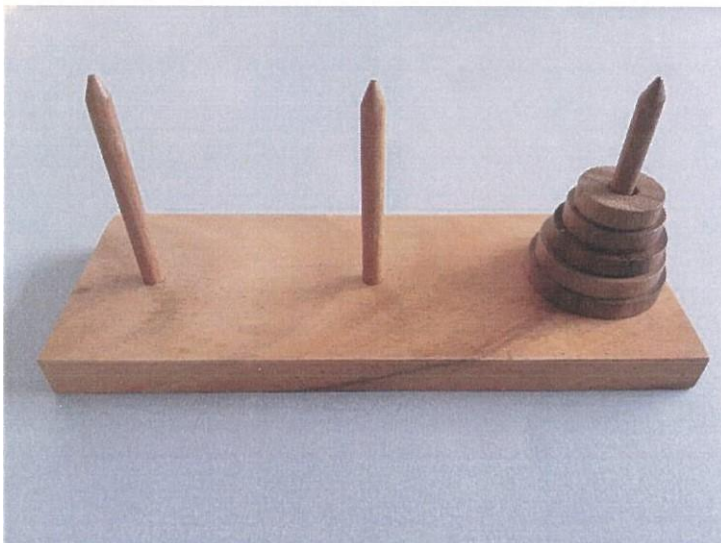
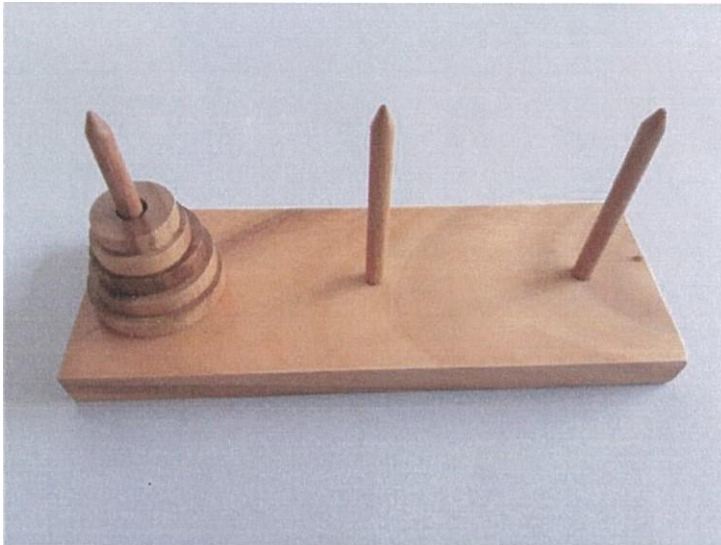
¹⁶Op.cit. p. 67.

Yalçıntuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level), AUSBD, 1 (2), 23-34.

about planning and applying the program in their lessons, the program can be useful for young refugees.

APPENDIX

Appendix I: The Tower of Hanoi

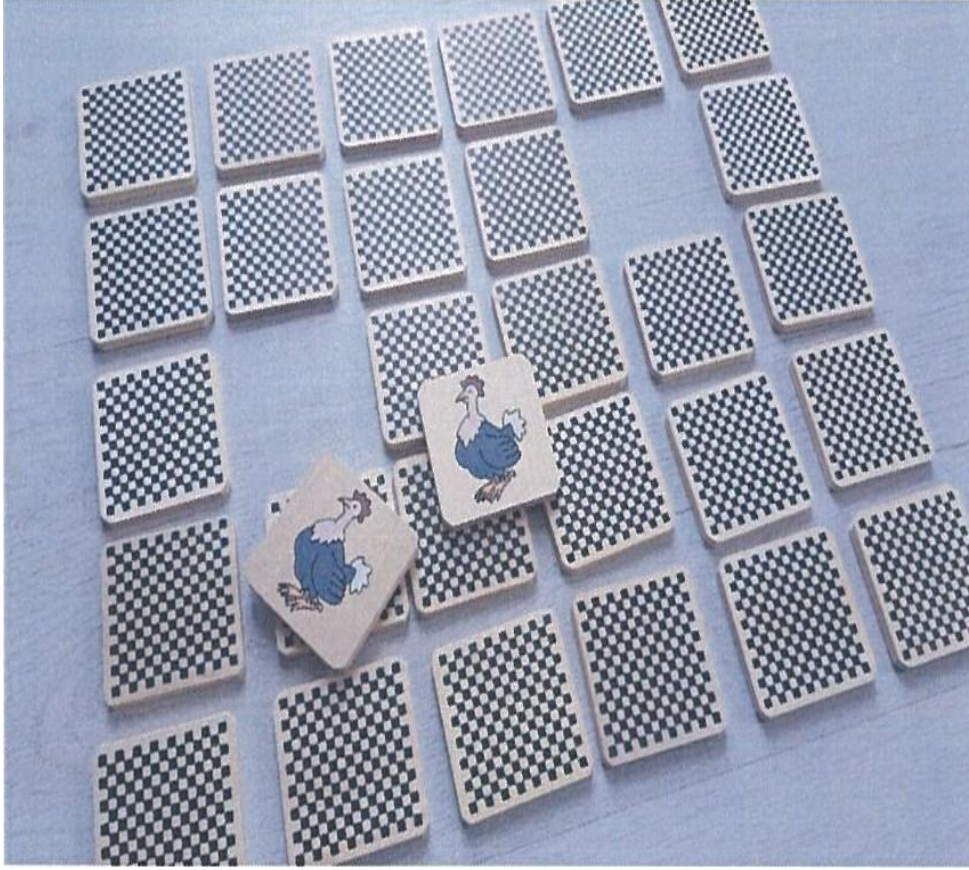
Yalçintuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level), AUSBD, 1 (2), 23-34.

Appendix II: Atom Trap

Yalçintuğ, E., Bayramoğlu, B., Eravcı, H. M. (2018). Pedagogical Analysis on The training Modules Produced: Science Training Program for Young Refugees in The Age of 12-18 (Middle and High School Level), AUSBD, 1 (2), 23-34.

Appendix III: Hard Disc in Our Head

GÜRCİSTAN'DA ENERJİ REKABETİ: ABD, AB VE RUSYA

Büşra Bayramoğlu¹

Özet

21. yüzyılda, devletlerarasındaki güç mücadelesinin konusu, enerjiye ulaşım ve enerji nakil hatları üzerinde hâkimiyet kurabilmektir. Bu noktada, Gürcistan da, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarına yakınlığı ve bu kaynakların Avrupa'ya taşınması noktasında önemli jeopolitik konuma sahiptir. Bu bağlamda, gerek bölge güçlerinin gerek küresel güçlerin ilgisini çekmektedir.

Bu çalışmada, Gürcistan'da önemli kırılma tarihleri olan 2003 Gül Devrimi'nden başlayarak 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'na kadarki süreçte, enerji sektöründeki büyük güçlerin rekabeti ele alınmaktadır. Bir taraftan, ABD ve Avrupa ülkeleri, Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına nakli konusunda, Doğu-Batı Enerji Koridorunu desteklemektedir. Diğer taraftan Rusya ise, 'yakın çevre' olarak tanımladığı eski Sovyet cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan'da, Kuzey-Güney hattı boyunca nüfuzunu artırmak istemektedir.

Bu noktadan hareketle, bu çalışma, Gürcistan'da elektrik, petrol ve doğal gaz sektörlerinde, büyük güçlerin enerji şirketleri eliyle yürüttüğü mücadeleyi incelemeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Gürcistan, Enerji, ABD, Rusya, AB.

Abstract

In the 21 century, the issues of power struggle between the states are energy access and able to dominate the energy transmission lines. In this point, Georgia which is the transit country connecting Central Asia and Caspian energy resources to the European market has the important geopolitical statute. In this sense, it has been of interest to not only the regional powers and also the major powers.

In this study, the competition of the major powers on the energy sector in Georgia is considered from the 2003 Rose Revolution and 2008 Russia-Georgia War which were the turning points in Georgia. On the one hand, the USA and the European countries has supported the East-West Energy Corridor on the issue of the transportation of the Caspian energy resources to world markets. On the other hand, Russia has sought to enhance its influence through the North-South line in Georgia which Russia has identified it as 'near abroad'.

From this point of view, this study has tried to analyze the struggle of the major powers by favour of the energy companies in Georgia's electric, oil and natural gas sector.

Keywords: Caucasus, Georgia, Energy, USA, Russia, EU

Giriş

Sanayileşme süreciyle başlayan, devletlerin kalkınma süreçlerinde gerekli olan enerji kaynakları, günümüzde de önemini korumaktadır. Bu durum ise, devletlerarasında enerji kaynaklarına sahip olma konusunda bir rekabeti gündeme getirmektedir. Bu rekabet, bir taraftan enerji kaynakları bakımından zengin olan coğrafyalarda görüldüğü gibi, diğer taraftan bu kaynakların uluslararası pazarlara ulaştırılması noktasında önemli konumda bulunan coğrafyalarda da hissedilmektedir.

¹ Yıl Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bu makale "Kafkasya'da Büyük Güçlerin Enerji Rekabeti: Gürcistan Örneği" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş versiyonudur.

Çalışma konusunu içeren Gürcistan devletinin yer aldığı Kafkasya bölgesi ve Hazar Havzası da, enerji bakımından bu rekabetin görüldüğü bölgelerden biridir. Hazar havzasında bulunan önemli orandaki enerji kaynakları, 19. yüzyılda Büyük Britanya ve Rusya arasında meydana gelen Büyük Oyun'da görüldüğü gibi, günümüzde de farklı aktör ve araçlarla bölgedeki rekabetin sebebini oluşturmaktadır. Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılan 21. yüzyıldaki devletlerarası mücadelenin arka planında enerji ulaşım hatlarını elde etmek ve yönetmek gelmektedir.

Bölgenin zenginliklerinin paylaşımı konusu Rusya dâhil, ABD ve Avrupa'nın önemli devletlerinin yakından takip ettiği bir meseledir. Kafkasya'nın Kuzey-Güney eksenini Rusya, Ermenistan ve İran'dan oluşurken; Doğu-Batı eksenini ABD, merkez Asya'dan Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'dir. Gürcistan, coğrafi olarak bu iki ittifakın arasındaki rekabette önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır.²

Bu çalışmada, büyük güçlerin enerji şirketleri aracılığıyla Gürcistan'daki mücadelesi değerlendirilecektir. Gürcistan'daki elektrik, petrol ve doğal gaz sektörlerindeki büyük güçlerin, şirketler aracılığıyla faaliyetleri ve enerji rekabetinin hangi boyutlarda olduğu ele alınmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, ilk olarak, Gürcistan'ın jeopolitik önemi açıklanması, ardından büyük güçler olarak ele alınan ABD, AB ve Rusya'nın bölgeye yönelik enerji politikalarının ve projelerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Son olarak, şirketler aracılığıyla büyük güçlerin, Gürcistan enerji sektöründeki rekabetinin ne boyutta olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

1. Enerji Jeopolitiği Açısından Gürcistan'ın Önemi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, dünya siyasetine giren alt bölgelerden biri olan Orta Asya ve Kafkasya bölgesi, Orta Doğu'dan sonra zengin enerji kaynaklarına sahip önemli bir bölge olarak büyük güçlerin ilgisini çekmektedir. Modern jeopolitikçilerden biri olan Zbigniew Brzezinski Kafkaslar'ı, 'Avrasya'nın Balkanları' olarak tanımladığı Güneydoğu Avrupa, Orta Asya ve Güney Asya'nın bir kısmı, Basra Körfezi ve Orta Doğu bölgesi içerisinde değerlendirir.³ Aynı zamanda Kafkasya; Süveyş, Panama, Hürmüz ve Malakka Boğazları gibi önemli bölgeleri birbirine bağlayan bir bölgedir. Ancak onlardan farklı olarak denizden değil, karadan bir bağlantı sağlamaktadır.⁴

Enerji jeopolitiği açısından Gürcistan, enerji kaynaklarına sahip Azerbaycan ve Orta Asya ülkeleri ve bu kaynakları talep eden başta batılı ülkeler olmak üzere diğer ülkeler arasında transit ülke konumundadır. Ancak bu güzergâh, özellikle ABD ve AB ülkelerinin tercih ettiği bir enerji ulaşım koridorunu ifade etmektedir. Bunun dışında, bahsedilen enerji kaynaklarının İran üzerinden Türkiye'ye ve buradan da dünya pazarlarına ulaştırılması alternatif koridor olarak öne plana çıkmaktadır. Ancak bu hat, ABD'nin İran yaptırımlarından dolayı, AB ülkelerinin de çekinceli olarak yaklaştığı ve tercih etmediği bir enerji koridorudur. Dolayısıyla Gürcistan ve Türkiye üzerinden şekillenen projeler Batı tarafından desteklenmektedir.

Diğer taraftan, Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının, enerji talebi yüksek olan Çin ve Rusya tarafından da kullanılmak istenmesi söz konusudur. Bu noktada, AB'nin önemli enerji tedarikçisi olarak Rusya'nın, Gürcistan üzerinden yapılan/yapılacak enerji projelerine karşı tutum aldığı söylenebilir. AB ülkelerindeki doğal gaz üzerinden kurduğu nüfuzu devam ettirmek isteyen Rusya, bu noktada, Gürcistan üzerinden Ermenistan ve İran'a uzanan bir enerji hattına hâkim olma mücadelesi vermektedir.

İşbu sebepten dolayı Gürcistan, gerek AB ülkeleri ve ABD gerekse Rusya gibi küresel aktörlerin enerji mücadelesinde önemli bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. ABD'nin Kafkasya'daki Enerji Politikaları

ABD enerji ihtiyacını; Suudi Arabistan, Körfez bölgesi ve Irak petrolünün bulunduğu bölgelerden sağlamaktadır. Bu bölgelerin istikrarsız yapısı düşünüldüğünde artan enerji talebiyle birlikte ABD'nin, daha güvenli bir ortam sunan Hazar Havzası'na da yönelmeyi tercih ettiği

² Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Taylor and Francis, Londra, 2001, s. 390.

³ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev: Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap, 2005, s.176-177.

⁴ Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, Mamuka Tsereteli, "Western Strategy for The South Caucasus", *Central Asia Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, 2015, s. 14.

söylenbilir. Hazar bölgesi dünyanın kanıtlanmış petrol kaynaklarının üçte ikisinden çoğuna ve tespit edilmiş doğal gaz kaynaklarının %40'tan fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, ABD'nin Kafkasya bölgesindeki politikalarında enerji stratejik bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki politikalarını, ekonomi-politik faktörler çerçevesinde şekillenen 11 Eylül 2001 terör saldırısından önceki dönem ve ekonomik çıkarların yanında güvenlik kaygılarının da ön plana çıktığı yıllar olmak üzere iki döneme ayırabiliriz. Bu anlamda, birinci dönemde ABD, bölge ülkelerine demokrasi ve liberal ekonomiye geçişte ekonomik destek sağlanması, herhangi bir bölgesel gücün hâkimiyetinin önlenmesi ve bölgeye yatırım yapan Amerikan şirketleri ve bunların ticari çıkarlarının korunması yönünde politika geliştirmiştir.⁵ Devam eden süreçte, ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının merkezinde Rusya ve İran'ın Hazar enerji kaynaklarına giden en kestirme güzergâh olarak görülen Güney Kafkasya'da nüfuzunu artırmasını önlemek yer almaktadır.⁶

ABD için Kafkasya ve Orta Asya'da, İran veya Rusya'nın varlığı, bu coğrafyada demokrasi ve serbest piyasanın gelişimini tehlikeye sokabilecek tehdit unsurlarıdır. ABD, Azerbaycan'la beraber Türkmenistan'ın da Türkiye üzerinden geçen hatlarla Avrupa'ya ve dünya pazarlarına bağlanmasını ve doğal olarak Rusya, Çin ve İran'ın mümkün olan en üst düzeyde dışarıda tutulmasını istemektedir.⁷ Bu çerçevede, ABD'nin Gürcistan'a yönelik politikalarında, enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasındaki transit ülke pozisyonu önem arz etmektedir. ABD açısından Gürcistan'ın demokratikleşmesi, iç istikrarı ve Rusya'nın bu ülkeye müdahaleleri karşısında tüm Batı dünyasının Gürcistan'a destek vermesi gerekmektedir.⁸

Bu noktadan hareketle, ABD'nin bölgedeki hedeflerine ulaşmak için geliştirdiği araçlardan en önemlisini Doğu-Batı Enerji Koridoru oluşturmaktadır. Doğu-Batı Enerji Koridoru; Trans-Hazar ve Trans-Kafkasya petrol ve doğalgaz boru hatlarının yapımına dayanmaktadır. Doğu-Batı Enerji Koridorunun bileşenleri Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı ile Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı projeleridir.⁹ BTC boru hattı; Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ABD Başkanı Clinton'ın da katılımıyla Hazar petrolünün dünya pazarlarına taşınması amacıyla Kasım 1999 tarihinde bir boru hattı inşa etme noktasında anlaşmaları neticesinde doğmuştur. BTC boru hattının Gürcistan ayağı 2005 yılında tamamlanmakla birlikte, 2006 yılında Ceyhan'a ilk petrol akışı sağlanmıştır. 2008 yılında Kazak petrolü BTC boru hattına bağlanmıştır. Bu da Kazakistan'ın Rusya'ya sattığı gazın alternatif bir güzergâh bulması ve Rusya'nın Avrupa üzerindeki tekelini kırması amacını güçlendirmiştir. Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun BTC Petrol Boru Hattı'ndan sonra ikinci sacayağı BTE Doğal Gaz Boru Hattı'dır. BTE Boru Hattı'nın Gürcistan ayağı Aralık 2006'da tamamlanmakla birlikte, Türkiye'ye ilk gaz akışı 3 Temmuz 2007 tarihinde sağlanmıştır. ABD ve Avrupalı devletler, BTC ve BTE ile bölgede Rusya ve İran'a karşı önemli bir kazanım elde etmiştir. ABD'nin ve Avrupalı devletlerin Doğu-Batı koridoru kapsamında geliştirdiği bir diğer bileşen ise NABUCO projesidir. Ancak bu konuya AB'nin Kafkasya'da enerji politikaları bölümünde değinilecektir.

3. Rusya'nın Kafkasya'daki Enerji Politikaları

Kafkasya bölgesindeki enerji rekabetinde etkin olan bir diğer aktör de, Sovyetler Birliği'nin ardılı bir devlet olması nedeniyle bölgeyle yakın tarihi, kültürel, ekonomik bağları bulunan Rusya Federasyonu'dur. Rusya'nın Kafkasya politikası, 2000'li yıllarda, 1990'lı yıllara göre değişim

⁵ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, "11 Eylülün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası", Tayyar Arı (der.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s. 296.

⁶ Richard D. Kauzlarich, "Time for Change? US Policy in the Transcaucasus", *The Century Foundation*, Washington, 2001, s.6.

⁷ Mert Bilgin, "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye arasındaki açmazlar ve stratejik açılımlar", <http://www.stratejikkongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf>, Erişim Tarihi: 4 Aralık 2018, s.8.

⁸ Joshua Kucera, "Georgia: Some Members of the US Congress Question Bush Administration Policy Toward Tbilisi" *Eurasia Insight*, 25 Eylül 2008, <https://eurasianet.org/georgia-some-members-of-us-congress-question-bush-administration-policy-toward-tbilisi>, Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018.

⁹ Zafer Ateş, "Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik", http://www.mfa.gov.tr/dogu-bati-enerji-koridoru_-2-tamam-1-eksik.tr.mfa, Erişim Tarihi: 30 Kasım 2018.

göstermiştir. Rusya, 1999'un sonundan itibaren Kafkasya'ya yönelik politikasında değişikliğe giderek emperyalist müdahaleci bir politikaya yönelmiştir.¹⁰

Rusya için Kafkasya'daki nüfuzunu artırmak, onu hem Orta Doğu'ya ve Basra Körfezi'ne hem de Akdeniz ve Balkanlar'a yaklaştıracığı için önem arz etmektedir. Rusya'nın 'yakın çevre'sine karşı bu yeni politikasında başvurduğu araçlar siyasi ve askeri olduğu kadar ekonomik konuları da içermektedir. Rusya özellikle doğal gaz zengini bir ülke olması nedeniyle enerji konusunda emperyalist politikalar izleme yolunu seçmiştir. Rusya için enerji sektörü ticari kazançtan daha fazla anlam ifade etmektedir. Rusya'nın dünyadaki siyasi nüfuzunda ve istikrarında enerji, önemli konulardan biri olmuştur.¹¹

Putin doktrini, Orta Asya ülkeleri de dâhil olmak üzere Azerbaycan ve Ukrayna'yı içine almaktadır. Batı'nın Doğu-Batı eksenli enerji koridorunda yayılması ve devam eden varlığı ise Moskova'nın şu anki jeopolitik hevesleriyle bağdaşmamaktadır.¹² Bu amaçla Rusya, İran ve Katar gibi diğer doğal gaz üreticileri ile Kuzey-Güney eksenli yeni bir uluslararası doğal gaz hattının kurulması çabalarında başı çekmektedir.¹³

Rusya'nın bu enerji politikası, batılı devletlerin geliştirdiği bölgesel çok taraflı altyapı projeleri ile donanmış Doğu-Batı Koridoru'nu kesme çabası olarak kendisini göstermiştir. Rusya'nın desteklediği Kuzey-Güney hattı, Rusya'yı Azerbaycan ve Gürcistan-Ermenistan üzerinden İran'a ve oradan da Hindistan'a bağlamaktadır. 2000 yılında St. Petersburg'da Rusya, İran ve Hindistan arasında imzalanan anlaşmayla Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru hayata geçmiştir. Bahsedilen bu hat, alternatif hat olan Baltık Denizi'nden Atlantik ve Akdeniz'e ve oradan Süveyş Kanalı üzerinden Hindistan'a ulaşım hattından daha az maliyetli ve daha kısadır.¹⁴

Rusya, dış politikasında Rus devlet doğal gaz şirketi Gazprom'u siyasi bir araç olarak kullanmaktadır. 2001'de Gazprom'un Başkanı olarak Putin'in en yakın ve eski arkadaşı olan Alexei Miller atanmıştır. Gazprom'un yönetim kurulundaki üyeler ise devlet ve şirket arasında bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Rus gazının %90'ını elinde tutan ve boru hattı ulaşım güzergâhını tamamen kontrol eden Gazprom, Rusya'dan geçecek herhangi bir transit gazda önemli bir etkinliğe sahiptir.

Rusya dış politikasında Gazprom'u siyasi bir araç kullanması, 2003 yılında Rus elektrik devi Birleşik Enerji Sistemleri'nin (*United Russian Systems*) CEO'su ve önde gelen Rus devlet adamı Anatoly Chubais tarafından yayınlanan doktrinde de görülmektedir. Chubais'nin "liberal imparatorluk" doktrini; Rusya'nın etki alanını genişletmenin baskı ve askeri işgalle değil, insanların günlük hayatları için önemli olan yabancı sektörleri ele geçirerek, Gazprom gibi devlet kontrollü şirketleri kullanarak yapılmalı iddiasını içermektedir. Bu devlet kontrollü şirketler, diğer ülkelerin pazarına girdiği zaman, Kremlin Rus şirketlerindeki önemli ürünlerin fiyatlarını ve dağıtımını manipüle ederek nüfuzunu ortaya koyabilecektir. Rusya bu emperyalist dış politika hedefi çerçevesinde Kafkasya'daki enerji faaliyetlerine yakından dâhil olmuştur. Dahası, Rus uzmanlara göre Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan dâhil olmak üzere birçok eski Sovyet cumhuriyetlerine karşı enerji savaşı başlatmıştır.¹⁵ Rusya, eski cumhuriyetlerdeki stratejik arazi ve ulaşım hatları karşılığında kendi enerji hizmetini sunarak Güney Kafkasya'da ekonomik varlığını etkin bir şekilde artırmaktadır.¹⁶ Bu bağlamda Rusya, Kafkasya'da özellikle Gürcistan ve Ermenistan'ı etkisi altına almıştır.

¹⁰ Oktay Tanrısever, "Rusya'nın Kafkasya Politikası: Sovyet-Sonrası Geri Çekilme Söyleminden Emperyal Müdahaleciliğe", Mustafa Aydın (der.), *Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III*, Ankara, Nobel, 2012, s.173.

¹¹ Bogdan Nedeia, "Georgia, Piece of the Puzzle or Weak Link of the Southern Corridor?", *Centre for Conflict Prevention and Early Warning*, Cilt 6, 2013, s. 2.

¹² Svante E. Cornell, "Pipeline Power the War in Georgia and the Future of the Caucasian Energy Corridor", *Georgetown Journal of International Affairs*, Ocak 2009, s.131.

¹³ Şuhnaz Yılmaz, "ABD'nin Kafkasya Politikaları", Mustafa Aydın (der.), *Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III*, Ankara, Nobel, 2012, s.166.

¹⁴ Regine A. Spector, "The North-South Transport Corridor", 3 Temmuz 2002, <https://www.brookings.edu/articles/the-north-south-transport-corridor/>, Erişim Tarihi: 29 Kasım 2018.

¹⁵ Vladimer Papava, "Economic Component of the Russian-Georgian Conflict", *The Caucasus & Globalization*, Cilt 6, No 1, 2012, s.64.

¹⁶ Andrei P. Tsygankov, "If not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Cilt 58 (7), 2006, s. 1079-1099.

4. AB'nin Kafkasya'daki Enerji Politikaları

Hazar Havzası enerji kaynaklarının dünya pazarlarına taşınması için faaliyetler yürüten aktörlerden biri de AB'dir. AB'nin bölge politikalarında, enerji meselesi ilk sırada yer almaktadır. AB, doğalgaz ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya'dan sağlamaktadır. Bu açıdan, enerji güvenliği gibi sorunlar nedeniyle AB, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak istemektedir.

AB için Orta Asya ve Kafkasya bölgesi, en azından Ocak 2009'a kadar, komşuluk politikası çerçevesinde değerlendirilmiş ve AB, Rusya'nın çıkarlarını enerji üzerinden zedelemekten kaçınmıştır.¹⁷ Ancak, Ocak 2009'ya Rusya-Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi ve bazı Avrupa ülkelerine doğal gaz tedarik edilememesi üzerine AB, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini, enerji çeşitliliği konusunda önemli bir alternatif olarak görmüştür.

Bu çerçevede AB, Doğu-Batı Enerji Koridorunu desteklemektedir. Doğu-Batı ekseninde; Kuzey, Merkez ve Güney olmak üzere üç ulaştırma koridoru oluşturulmuştur. Kuzey Koridoru, Trans-Sibirya demiryolunu kapsarken Rusya, Kazakistan ve Belarus'dan geçmektedir. Bu hat, Rusya'nın tekel konumu ve yüksek ücret talebi nedeniyle Batı ülkeleri tarafından tercih edilmemektedir. Güney Koridoru; Türkmenistan, İran'ın kuzeyi ve Türkiye'den geçerek Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bahsedilen koridor, altyapı eksikliği ve bu bölgedeki çatışmalar nedeniyle cazip değildir. Merkez Koridoru ise Hazar geçişi Türkmenistan, Kafkasya ve Karadeniz Bölgesi güzergâhını içine almaktadır. Merkez koridor, ABD'nin ve AB'nin Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (*Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia-TRACECA*) projesi yardımıyla desteklenmektedir. TRACECA koridoru olarak bilinen bu koridora, Avrupa Birliği, ABD ve uluslararası finans kuruluşları tarafından mali ve teknik destek sağlanmaktadır.

Hazar Bölgesi petrol ve doğal gazın uluslararası pazarlara taşınması için yapılacak boru hatları güzergâhları bağlamında yaşanan rekabet çerçevesinde AB ülkeleri tarafından desteklenen bir proje de NABUCCO'dur. AB'nin, doğal gazda kaynak çeşitliliğini ve enerji güvenliğini artırmak için Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki doğal gaz kaynaklarını Avrupa'ya taşımayı öngören proje, 2009 yılında hükümetler arası anlaşması ile karara bağlanmıştır. Adını Giuseppe Verdi'nin operasından alan NABUCCO projesi, Türkiye'den başlayıp Bulgaristan, Romanya, Macaristan'ı takip edip Avusturya'ya ulaşan bir hatla doğalgazın taşınmasını amaçlamıştır. Ancak projeyi ekonomik olarak uygulanabilir kılmaya yetecek doğal gaz kaynağının var olup olmayacağına dair kaygılar nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır.¹⁸

AB'nin Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa coğrafyalarına enerji alanında teknik yardım sağlamayı amaçladığı bir proje de INOGATE programıdır. Bu program eski Sovyet devletlerine yardımda bulunmayı amaçlayan TACIS programı çerçevesinde finanse edilen bir AB girişimidir. INOGATE programının amaçları, Avrupa enerji piyasası temelinde enerji pazarlarını entegre etmek, enerji ihracat ve ithalatı, arz çeşitlendirmesi ve enerji ulaşımı ve talebi konularında enerji güvenliğini geliştirmek ve bölgesel çıkarlar doğrultusunda enerji projelerine yatırıma dikkat çekmektir.¹⁹

Doğu-Batı Koridoru çerçevesinde, Azerbaycan gazının Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştırılmasını amaçlayan bir diğer proje de, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP)'dir. Bahsedilen boru hattı, Yunanistan'ın İpsala sınırına kadar olup, buradan başka bir hatta bağlanarak Avrupa ve dünya pazarlarına doğal gaz transfer etmeyi amaçlamaktadır. TANAP boru hattı, 12 Haziran 2018 tarihinde açılmış olup AB'nin Rus doğal gazına bağımlılığını azaltması öngörülmektedir.

Hazar doğal gazının Avrupa pazarlarına taşınması için geliştirilen diğer bir proje de AGRI Projesi'dir. Proje ile Gürcistan ve Karadeniz üzerinden Romanya'nın Köstence limanına sıvılaştırılmış gaz taşınması planlanmaktadır. Proje 2011 yılında başlamış olup, proje ortakları SOCAR, Gürcistan Petrol ve Doğal Gaz Kurumu (*Georgia's Oil and Gas Corporation-GOGC*), Macaristan şirketi MVM

¹⁷ Mert Bilgin, "Orta Asya ve Kafkasya 'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar", Tayyar Arı (Der.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s. 174.

¹⁸ Yılmaz, "ABD'nin Kafkasya", s.166-167.

¹⁹ INOGATE, <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

ve Romanya şirketi Romgaz'dır. AB'nin 2030 yılında, %57 olan mevcut doğal gaz talebinin artan bir şekilde %84 oranına yükseleceği düşünüldüğünde, bu hat daha önemli hale gelmektedir.²⁰

AB tarafından Hazar petrolünün Avrupa ve dünya pazarlarına ulaştırılması amacıyla geliştirilen bir diğer proje ise, Avrupa-Asya Petrol Ulaşım Koridoru (*Euro-Asian Oil Transportation Corridor Project-EAOTC*) projesidir. Projenin katılımcı ülkeleri; Azerbaycan, Gürcistan, Litvanya, Polonya ve Ukrayna'dır. Proje ortakları; SOCAR, GOGC, Ukrayna devlet şirketi UkrTransNafta, Polonya menşeli PERN ve Litvanya menşeli Klaipedos Nafta şirkettir. 2007 yılında varılan anlaşmayla beraber mevcut Odessa-Brody Boru Hattı'na Hazar petrolünün bağlanması yönünde karar verilmiştir.²¹

Genel olarak bakıldığında, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması noktasında, Kafkasya'da, Azerbaycan-Gürcistan hattının değerlendirilmektedir. Kafkasya bölgesinde bulunan diğer bir ülke Ermenistan, Türkiye ile kara sınırının kapalı olması ve Azerbaycan ile arasında yaşanan Dağlık Karabağ meselesi yüzünden devre dışı bırakılmaktadır. Bu da Gürcistan'ı bölgede enerji nakil hatlarında önemli bir konuma taşımaktadır.

5. Gürcistan Enerji Sektörü

Gürcistan, doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke değildir. 2.16 milyon ton kanıtlanmış petrol kaynağına, 1.9 milyar metreküp doğal gaz kaynağına sahiptir. Doğal gaz ve petrol kaynaklarının net ithalatçısıdır. Gürcistan enerjisinin %65'i petrol ve doğal gazdan, %20-30'u hidroelektrik santrallerinden ve çok küçük bir oranı kömür ve odundan elde edilmektedir. Elektrik ihtiyacının %75'ini hidroelektrik santrallerinden karşılamaktadır. Hidroelektrik santrali potansiyelinin hâlihazırda %12'sini üretimde değerlendirmiş durumdadır.²²

Gürcistan doğalgaz ihtiyacının tamamını ithal etmektedir. Ülkenin en büyük doğalgaz ithalatçı kaynağı Azerbaycan'dır. Ancak Azerbaycan'la doğalgaz ticareti 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında artış göstermiştir. 2007 yılında Gürcistan 1750 milyon metreküp doğalgaz tüketmekle birlikte bu gazın %60'ı Rusya'dan, %40'ı ise Azerbaycan'dan ithal edilmiştir.²³ 2013 yılında ise, Gürcistan'ın doğalgaz ithali 2 milyar metreküptür ve bunun yaklaşık %88'i Azerbaycan'dan yapılmıştır.²⁴

Gürcistan doğal gazı üç farklı güzergâhtan tedarik etmektedir. Bunlar: Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı (BTE), Azerbaycan-Gürcistan Gaz Boru Hattı ve Kuzey-Güney Gaz Boru Hattı'dır. Gürcistan, Azerbaycan Şah Deniz Uluslararası Konsorsiyumu ile yapılan anlaşma gereğince BTE doğalgaz boru hattından geçen doğalgazın %5'ini kullanmaktadır. Rusya'dan Ermenistan'a ulaştırılan doğal gaz ise Kuzey-Güney Gaz Boru Hattı'ndan geçen doğalgazın ise %10'u Gürcistan'a kalmaktadır.

Gürcistan enerji tüketiminin yaklaşık %30'unu petrol ürünlerinden karşılamaktadır. Ülke ham petrol ve petrol ürünlerinin tamamını ithal etmektedir. İthalat başlıca Azerbaycan, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Türkmenistan'dan yapılmaktadır. Gürcistan'ın ana petrol boru hatları ise, Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı ve BTC Petrol Boru Hattıdır.

6. Gürcistan'da Gül Devrimi Sonrası Enerji Sahasında Rekabet

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında eski Sovyet cumhuriyetlerindeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin dünya pazarlarına nakli tüm yatırımcıların ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Bu süreçte, başta ABD'li ve İngiliz şirketler olmak üzere, diğer Avrupalı ve Asyalı şirketler, bağımsızlığını ilan eden yeni devletlerde yatırım yapmak ve bu ülkelerdeki zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını üretilen uluslararası piyasalara ulaştırabilmek için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir.²⁵

²⁰"Azerbaijan, Romania Continue to Work on Implementation of LNG Project", 20 Şubat 2018, https://www.azernews.az/oil_and_gas/127457.html, Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018.

²¹Energy Community, <https://www.energy-community.org/regionalinitiatives/infrastructure/PLIMA/Oil1.html>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018.

²² IEA, 2015, https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/IDR_EasternEuropeCaucasus_2015.pdf, s.142.

²³ Liana Jervalidze, "The Energy Sector and Georgia's Function as a Transit State after the Russian-Georgian Armed Conflict in August", 2010, <http://www.transparency.ge/en/content/stub-12>, s. 3.

²⁴ OECD/IEA, "Eastern Europe, Caucasus and Central Asia", https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/IDR_EasternEuropeCaucasus_2015.pdf, s.131.

²⁵ Necdet Pamir, "Güney Kafkasya ve Enerji", Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (der.), *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara, Berikan, 2011, s.342.

Dünya petrol rezervlerinin %85'i ve dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %80'i devletlere ait olan küresel enerji şirketlerinin kontrolü altındadır.²⁶ Bu çalışmada da şirketler, devletler dışında bir aktör olarak ele alınmamış olup uluslararası ilişkiler alanındaki teorik yaklaşımlardan neorealist yaklaşım çerçevesinde devletlerin içerisinde bir aktör olarak dikkatlere sunulacaktır.

Bu mücadelenin görüldüğü ülkelerden biri de, transit ülke pozisyonuyla Gürcistan'dır. Bu anlamda, Doğu-Batı Enerji Koridoru, Rusya'nın karşı hamlelerinden olumsuz yönde etkilenmektedir. ABD'nin bölgedeki enerji politikalarına karşılık, Rusya'nın hamlelerinden biri, 2003 yılı Temmuz ayında, Gürcistan ile imzaladığı, Gürcistan'daki elektrik ve doğal gaz sektörlerinde üstünlük kuran 25 yıllık stratejik iş birliği anlaşmasıdır. İlginçtir ki, bundan birkaç ay sonra, ABD destekli Gül Devrimi yaşanmıştır.

Yine Gül Devrimi'nden birkaç ay önce, 2003 yılının Ağustos ayında, Rus şirketi RAO-UES (*Russian Joint Stock Company Unified Electricity Systems of Russia*) Tiflis güç dağıtım şebekesine sahip olan Amerikan AES (*American Enterprise Services Corporation*) şirketinin hisselerini ve diğer mal varlıklarını satın almıştır. Rus şirketi RAO-UES ve Amerikan şirketi AES arasında yapılan anlaşmaya göre RAO-UES; Telasi elektrik dağıtım şirketini, Khrami I ve Khrami II elektrik santrallerinin işletim hakkını, Ermenistan ve Türkiye'ye elektrik ulaşım hatlarını ve Mtkvari hidroelektrik santralini satın almıştır. Bu anlaşmayla beraber RAO-UES, ülkenin elektrik şebekesinin %75'inin kontrolünü elde etmiştir. Gürcistan elektrik şebekesinin kalan %25'lik hissesi ise Gürcistan devletine aittir.²⁷ Amerikan şirketi AES, Gürcü enerji piyasasına giriş yaptığı 1998 yılından beri Gürcü elektrik üretim kapasitesinin %20'sini ve elektrik dağıtım kapasitesinin %60'ını kontrol etmekteydi. Ancak Amerikan şirketi AES, Gürcistan enerji piyasasına girdiği tarihten itibaren birçok zorlukla karşılaşmıştır. Gürcistan'ın 1998 yılından beri komşu ülkelere -Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan- elektrik borcu vardı. Bu da AES'in bu ülkelerle müzakerelerini etkiliyordu. AES'in Gürcistan enerji piyasasında karşılaştığı bir diğer zorluk ise, şirketin yönetim kadrosunda çalışanlarının güvenliğiyle ilgili duyulan rahatsızlıklardı. 2002 Ağustos'ta AES'in finans işleri memuru Niko Lominadze apartmanında başından vurulmuş bir halde ölü bulunmuştu. Başkan Shevardnadze döneminde bu gibi olaylar aydınlatılmadı.

Diğer taraftan ABD, Gül Devrimi ile siyasi olarak nüfuz elde ettiği Gürcistan'da, ekonomik açıdan da etkin olmaya çalışmıştır. 2004 Ağustos'ta başlamış olan Gürcistan'ın ulusal boru hattı sisteminin özelleştirilmesi kampanyası, 10 Mayıs 2005'te, Bush'un Gürcistan'ı ziyaret ederek boru hattı sisteminin devlet denetiminde kalmasını tavsiye etmesiyle sonlanmıştır.²⁸ Yine 2005 yılında, Amerikan Milenyum Görevi Şirketi'nin Gürcistan boru hatlarının onarımı için 49,5 milyon dolar yardım anlaşması da, ABD'nin Gürcistan'da enerji alanındaki hedeflerine ulaşmada Rusya'ya karşı elini kuvvetlendiren bir gelişme olmuştur.

Gürcistan Dışişleri Bakanlığı'nda, USAID sözleşmeleri yapan anlaşma yüklenicileri ile çalışmış olan uzman Liana Jervalidze'ye göre Rusya, Gürcistan ulusal şebekesini satın alamadığı için 'oyunun' 2006 yılına kadar olan kısmını kaybetmiştir. Ancak 2008'deki savaşla birlikte Rusya, durumu kendi lehine değiştirmeyi başarmıştır.²⁹

Gürcistan'da, Gül Devrimi'nden sonra, ABD ve Avrupa'yla gelişen ilişkiler neticesinde özelleştirme sürecinin daha şeffaf ve denetlenebilir olması konusunda yeni bir özelleştirme süreci başlamıştır. Fakat başarılı bir özelleştirme süreciyle sonuçlanmamıştır.³⁰ Bazı milletvekili ve uzmanlara göre, özelleştirme süreci şeffaf değildir. Örneğin stratejik bir bölge olan Gürcistan elektriğinin %40'ını karşılayan Enguri hidroelektrik santrali ya da Rusya'dan Ermenistan'a uzanan doğal gaz boru hattının

²⁶ "Antonio Marquina on the Deceit of Globalization, Energy Security and Challenges to European Foreign Policy", Theory Talks, 13 Ocak 2009, <http://www.theory-talks.org/2009/01/theory-talk-25.html>, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018.

²⁷ Lika Basilaia, "Georgian Energy Passes to Russia", 7 Ağustos 2003, <https://iwpr.net/global-voices/georgian-energy-passes-russia>, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018.

²⁸ Liana Jervalidze, "Georgia: Russian Foreign Energy Policy and Implications for Georgia's Energy Security", *Global Market Briefing*, 2006, s.6.

²⁹ Ibid., s. 39.

³⁰ Nino Gujaraidze, Merab Barbakadze, Kety Gujaraidze, Rusudan Mchedlishvili, Kakhaber Kakhaber, "Aggressive State Property Privatization Policy or Georgian-Style Privatization", *Open Society Institute*, 2007, <http://www.greenalt.org/webmill/data/file/publications/Privatizeba-Eng4.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018, s. 5.

özelleştirilmesi problemlili konulardır. Ülke enerji güvenliğinin garanti altına alınması için bu tür stratejik bölgelerin elde tutulması gerekir.³¹

Gürcistan doğal gaz sektöründe, Gül Devrimi öncesinde, Rusya'nın önemli bir hamlesi olmuştur. 2003 yılı Temmuz ayında, Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze ile Gazprom'un CEO'su Alexie Miller arasında 25 yıllık stratejik ortaklık anlaşmasının ilk adımı olan mutabakat metni imzalanmıştır. Aynı yılın Mayıs ayında Tiflis'te başlayan müzakereler neticesinde varılan anlaşma, Gürcistan'daki boru hatlarının işletim hakkının, tedarikinin ve onarımının Gazprom'a transferini içermekteydi.³²

Bahsedilen bu anlaşma, Gürcistan'ın gaz ithalinde, ulaşımında ve dağıtımında tek bir şirkete yetki vermesi sonucu gaz sektöründe Rus tekelini oluşturacağı yönünde endişeleri beraberinde getirmekteydi. Aynı zamanda bu anlaşma, Azerbaycan gazını Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya pazarına aktarmayı hedefleyen BTE doğalgaz boru hattını da tehlikeye sokmuştu. 2003 yılı Mayıs ayında Alexie Miller'ın Tiflis ziyareti sırasında ABD Başkanın Hazar enerji konusundaki başdanışmanı Stephen Mann de Tiflis'teydi. Man, Gürcü hükümetini Şahdeniz sahasını tehlikeye düşürecek herhangi bir adım atmaktan kaçınma konusunda ikna etmeye çalışmaktaydı. Devam eden süreçte, Gürcistan Enerji Bakanı David Mirtskhulava bunun bir anlaşma olmadığını sadece Gürcistan'ın çıkarlarını tehdit etmeyecek bir protokol olduğunu açıklamıştır.

2006 yılına gelindiğinde, Sakaşvili iktidarlığındaki Gürcü hükümeti ile Rusya arasında yaşanan doğal gaz krizinde, Gürcü halkına kış aylarında yaklaşık 10 gün kadar gaz tedarik edilememiştir. Gazprom'la yaşanan bu krizden sonra Gürcü hükümeti daha ucuz gaz tedarik edebilmek için yeni yatırımcılar arayışına girmiştir. Gürcü hükümetinin daha ucuz doğal gaz tedarikçisi arayışını Tiflis dağıtımı için, SOCAR Georgia'dan aldığı gazla Kazakistan devlet petrol ve doğal gaz şirketi Kazmunaigas'a bağlı KazTransGas doldurmuştur.³³ SOCAR'ın %51 oranında hisseye sahip olduğu SOCAR Georgia, 2007 yılında Gürcistan'da kurulmuştur. Şirketin kalan %49'luk hissesi ise; Birleşik Arap Emirliği menşeli Intersun Holding FZCO ve Heritage General Trading FZE şirketlerine aittir.³⁴

Gürcistan'da 2003 yılı sonrasında petrol sektöründeki dengeler ise, BTC'nin açılması ile ABD ve AB lehine önemli oranda değişme göstermiştir. BTC'nin hissedarlarının oranları şu şekildedir: İngiliz şirketi BP %30.1 pay ile en büyük ortak iken, bunu %25 pay oranıyla SOCAR, %8.9 ile Amerikan şirketi Chevron, %8.71 pay oranıyla Norveçli şirket Statoil ve %6.53 ile TPAO izlemektedir. BTC petrol boru hattı ve BTE doğal gaz boru hatlarının en büyük yatırımcısı ve işletim hakkına sahip şirketi İngiliz şirketi BP'dir. BP, aynı zamanda, 19 yıldır bölgede faaliyetlerini sürdürmektedir.

2005 yılı itibarıyla Gürcistan'ın toplam ithal petrolünün yaklaşık %70'ini sağlayan beş büyük şirket ise şu şekildedir: Sun Petrol, Lukoil, Rompetrol, SOCAR Gürcistan, WISSOL Petrol. Sun Petrol, Gürcü piyasasında faaliyetlerini yürüten Santa, Eco ve Magnati şirketlerinin ardılı bir şirket olarak 2010 yılında kurulmuştur. Şirketin sahibi Amerikan Energy Investment Venture şirkettir. Lukoil Gürcistan şirketi, 2002 yılında kurulmuştur. Şirketin hisselerinin tamamı Hollandalı Lukoil Avrupa Holding'e aittir. Lukoil, Tiflis ve Gürcistan'ın birçok bölgesinde altmışa yakın akaryakıt istasyonuna sahiptir. Şirket Bulgaristan'dan ithal ettiği petrolü işleyerek tüketicilere ulaştırmaktadır. Aynı zamanda şirket 2005'ten beri İngiliz şirketi BP'nin partneri olmakla beraber BTC petrol boru hattına dizel yakıt tedarik etmektedir.³⁵ Rompetrol Gürcistan, 2005 yılında kurulmuştur. Şirketin ortakları Hollandalı Rompetrol Group NV ve Panamalı ALG International şirkettir. Wissol Petrol Gürcistan, 2000 yılında Samson Pkhakadze, Levan Pkhakadze, Wissol Group ve Silk Road Group

³¹ David Chipashvili, "After the Rose Revolution: Trends of Economic Development and It's Impact on Georgia", *Association Green Alternative/ CEE Bankwatch Network*, 2007, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018, s.9.

³² Giorgi Sepashvili, "Georgia-Gazprom Deal Signed", *Civilge*, 25 Temmuz 2003, <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=4642>, Erişim Tarihi 2 Kasım 2018.

³³ Liana Jervalidze, "Georgia's State Energy Policy in the Natural Gas Sector", *Transparency international Agency*, 2008, s. 5.

³⁴ *Ibid.*, s.3.

³⁵ *Transparency International Georgia*, "Fuel Market in Georgia", Eylül 2015, https://www.transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/fuel_market_in_georgia_-_eng.pdf, s. 21, Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018.

tarafından kurulmuştur. Gürcistan'da en geniş petrol istasyonu ağına sahip şirkettir. Şirket özellikle İtalyan şirketi API'dan petrol ithal etmektedir.

7. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Gürcistan Enerji Sektöründe Rekabet

Küresel boyutta; 2008 yılında Rusya'da, 2009 yılında ise ABD'de iktidar değişikliği yaşanmıştır. Bölgesel boyutta ise, bu yeni süreçte, Gürcistan'da Rusya'nın Güney Osetya'ya müdahalesi önem arz eden gelişmelerden biri olmuştur. Yakın tarihinde önemli bir kırılma tarihi olan 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'yla beraber Gürcistan, yaşadığı toprak bütünlüğü sorunlarıyla 2004 Gül Devrimi'nden önceki istikrarsız döneme geri dönmüştür. Bu savaşla beraber, küresel dengeleri de etkisi altına alacak şekilde bölgesel dengeler alt üst olmuştur.³⁶ Gül Devrimi ile başlayan ABD lehine gelişen bölgedeki dengeler, bu tarihten sonra, Rusya'nın lehine dönmeye başlamıştır. Bu dönemde, Amerika'nın Gürcistan'a askeri yardımları devam etse de, iki ülkenin başka alanlarda iş birliğinden söz etmek güçtür. Özellikle enerji alanında, gerek dünya ekonomik krizi gerekse 2008 Ağustos savaşının yaratmış olduğu ortam, Amerikan şirketlerinin Gürcistan'a yatırım yapma konusunda isteksiz davranmalarına neden olmuştur. Özellikle 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında Henry Kissinger tarafından ortaya atılan politika çizgisi benimsenerek, Rusya'yla ilişkiler uzlaşmacı bir tutum içerisinde sürdürülmeye çalışılmıştır.³⁷ Bölgesel ve küresel dengeleri etkileyebilecek bir diğer olay, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı olmuştur. Bu tarihten itibaren Rusya, Güney Kafkasya ve Karadeniz bölgesindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir. Bu bölgelerde Rusya'yı dengeleyebilecek en önemli aktör ise, AB olarak ön plana çıkmıştır.

ABD'nin ilgisizliği sonucunda Gürcistan, yüzünü bir derece daha AB'ye dönmüştür.³⁸ AB ise, 2009 Ocak ayında, Rusya'yla yaşadığı doğal gaz krizi sonrasında, o zamana kadar Rusya'nın çıkarlarını enerji üzerinden tehdit etmeyen politikalarında değişikliğe giderek Rusya'nın enerji tekeli konumunu kırmak istemiştir. Bu noktada, enerji çeşitliliği konusunda alternatif olarak gördüğü Hazar coğrafyasına yönelmiştir.

AB bu süreçte, Doğu Ortaklığı ile üye ülkeleri serbest piyasa ekonomisi, hukuk, yönetim, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda gösterilen reform çabaları konusunda desteklemiştir. Aynı zamanda Prag Zirvesi'nde, enerji iş birliği alanında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye hattının stratejik önemini vurgulayan Güney Koridoru (*Southern Corridor*) Deklerasyonu imzalanmıştır.³⁹ Bununla birlikte Doğu Ortaklığı Programı çerçevesinde, AB ve Gürcistan arasında 2014 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması ile ekonomik alanda ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu anlaşmayla enerji sahası olarak Güney Kafkasya bölgesinde taraf ülkelerin karşılıklı bağımlılığını fark etmeleri planlanmıştır.⁴⁰

Aynı zamanda, AB ülkeleri ve uluslararası toplum, dünya ekonomik krizi ve 2008 savaşından zarar gören Gürcistan ekonomisinin yeniden yapılanmasını sağlamak amacıyla Ekim 2008'de Brüksel'de başışçılar konferansı düzenlemiştir. Bu toplantı sonucunda ABD, AB, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası (*Asian Development Bank-ASDB*) ve çeşitli donörler tarafından Gürcistan'a 4,5 milyar \$'lık hibe ve düşük faizli kredi yardımı toplanmıştır. Buna ek olarak, ABD Gürcistan'a 250 milyon dolarlık doğrudan bütçe desteği sağlamıştır. Yardımların birçoğu evlerini terk etmek zorunda kalanlara yaşam alanları kurulması ve hasar gören altyapı sisteminin onarılması için harcanmıştır.⁴¹

Gürcistan'a yapılan tüm bu yardımların yanında, Gül Devrimi'nden itibaren artış gösteren yabancı yatırımları 2007 yılının sonlarına gelindiğinde azalma göstermiştir. 2008 yılının ilk ve ikinci çeyreğinde sırasıyla yaklaşık 430,2 ve 525,2 milyon dolar olan doğrudan yatırımlar, aynı yılın üçüncü çeyreğinde yaklaşık 150 milyon civarında olmuştur.⁴² Bunun sebeplerinden biri, küresel ölçekte

³⁶ Mithat Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet Mi, Demokratik Model Ülke Mi?", Mustafa Aydın (der.), *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)*, Ankara, Nobel, 2012, s. 97.

³⁷ George Khelashvili, "Obama and Georgia: A Year-Long Awkward Silence", *Caucasus Analytical Digest*, 2010, s. 8-10.

³⁸ Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın", s. 102.

³⁹ Prague Summit, 2009, <https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/2009.05.08.Final-declaration.pdf>, Erişim Tarihi: 28 Kasım 2018.

⁴⁰ Nino Paresashvili, Avtandil Abashishvili, "Policy Implementation of the Eastern Partnership in Georgia", 2013, <https://www.mruni.eu/upload/iblock/801/VPA-13-12-4-09.pdf>, s. 642, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2018.

⁴¹ Thomas De Wall, *Georgia's Choices: Charting a Future in Uncertain Times*, Massachusetts, Carnegie Endowment, 2011, s.9.

⁴² David Narmania, "Economic Policy in Georgia: Liberalization, Economic Crisis and Changes", *Turkish Policy Quarterly*, 2009, s. 117.

Gürcistan'a yatırımları etkileyen 2008'de yaşanan dünya ekonomik krizi olarak gösterilebilir. Diğer bir sebep, bölgesel ölçekte 2008 Ağustos'ta Rusya Gürcistan arasında yaşanan savaştır.

Gürcistan ekonomisinde özelleştirme süreci, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında da sürdürülmüştür. Bu tarihten itibaren Gürcistan enerji sektörünün büyük bir çoğunluğu Rus-Gürcü iş ortaklıklarına özelleştirilmiştir. Tiflis elektrik güç dağıtım şirketi olan Telasi ile birlikte Mtkvari Enerji de, Rus RAO-UES şirketinin Gürcü ortağı olan Inter-RAO'ya devredilmiştir. Bununla birlikte Ros/GruzEnergo, Gürcistan'ın çeşitli bölgelerine elektrik sağlamaktadır.⁴³ Gürcistan elektrik piyasasında, 2008 yılından sonra üç elektrik dağıtım şirketi faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlardan biri Çek şirketi Energo-Pro'ya ait Energo-Pro Gürcistan (Energo-Pro Georgia)'dır. Bir diğer elektrik dağıtım şirketi, Rus şirketi Inter-RAO'ya ait Telasi şirkettir. Sonuncusu ise, Litvanyalı Akhema Grup'a ait Kakheti Enerji Dağıtım'dır.

Energo Pro, 2007'de Gürcü enerji piyasasına giren ve o tarihten beri Gürcistan'ın çeşitli bölgelerine elektrik temin eden bir Çek şirkettir. Energo Pro, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nda Güney Osetya bölgesine yakın bir hatta meydana gelen hasar nedeniyle 6 milyon dolar zarara uğramıştır. Energo Pro, Telasi gibi elektrik enerjisini ithal etme yetkisine sahiptir ancak Telasi'den farklı olarak Energo Pro, bölgesel temin edici olarak Güney Osetya'nın başkenti Tskhinvali'ye de elektrik temin etmektedir.⁴⁴

Enguri Hidroelektrik Santrali, bir bölümü Gürcistan'da bir bölümü Abhazya'da yer almaktadır. Abhazya Savaşısınrasında Gürcü ve Abhaz tarafları arasında imzalanan anlaşmaya göre; burada üretilen elektriğin %60'ı Gürcülere, %40'ı Abhaz'lara verilmek üzere sorun çözüme kavuşturulmuştur. Ancak 2008'de, Rusya'nın Abhazya'nın bağımsızlığını tanımasıyla bu anlaşma yeniden tartışma konusu olmuştur. Hem Telasi hem de Energo Pro Enguri'den elektrik satın almak için anlaşma imzalamıştır. Bu konuda Gürcistan Enerji Bakanlığı ise Gürcü elektrik piyasasının Enguri olmadan da işleyebileceğini ifade etmiştir.

Gürcistan elektrik piyasasında faaliyet gösteren bir diğer elektrik dağıtım şirketi; RAO Telasi'dir. RAO Telasi, RAO'nun alt kuruluşu olarak Amerikan şirketi AES'in hisselerinin %75'ini satın aldığı 2003 yılından beri Gürcü enerji sektöründedir. Hisselerin %25'i ise Tiflis belediyesine aittir. Şirket, 2008 savaşıdan sonra kış koşulları için hazırlık önlemleri almıştır. Rus şirketi Inter Rao'ya ait Mtkvari Enerji ile birlikte Enguri, Khrami ve Tskhinvali hidroelektrik santrallerinden elektrik satın almak için üç yıllık anlaşma imzalamıştır. Aynı zamanda Telasi, Inter Rao'yla da kış ayları için 300 milyon kw elektrik satın almak için bir anlaşma imzalamıştır.⁴⁵

Gürcistan'da 2013 yılı itibariyle üç şirketin elektrik işletim hakkına sahip olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki; devlete ait olan GSE, ikincisi GSE'ye ait olan EnergoTrans ve sonuncusu Rus Inter-Rao ve Gürcü hükümeti arasında hisseleri ortak paylaştırılan SakrusEnergo'dur. SakrusEnergo yalnızca Gürcistan'ın kuzeyine doğru olan 500 kw'lık hattı işletmektedir. Bu noktada Rusya'nın Ermenistan'a doğru olan kuzey hattında elektrik işletim hakkı elde ettiği görülmektedir. Aynı zamanda Aralık 2015'te Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve İran arasında imzalanan memorandumla bu ülkeler elektrik sistemlerini senkronize ettiklerini açıklamışlardır.⁴⁶ Bu durum Rusya'nın Karadeniz'den Körfez'e kadar olan bölgede enerji varlığını güçlendirmiştir.

Gürcistan'da elektrik işletim hakkına sahip diğer şirket olan EnergoTrans, 2002 yılında kurulmuştur. 2009 yılından beri GSE EnergoTrans'ı satın almıştır. EnergoTrans Gürcistan'da Karadeniz İletim Hattı (*Black Sea Transmission Network*)'nin yapımını üstlenmiştir. Karadeniz İletim Hattı'nın finans kaynakları Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Alman Kalkınma Bankası (*Kreditanstalt für Wiederaufbau-KfW*) ve Gürcü hükümetidir. Karadeniz İletim Hattı, 315 km uzunluğuyla Kafkaslar ve batı elektrik hattını birbirine bağlayan ilk ve en büyük hattır ve hâlihazırda sınır ötesi elektrik ticaretine imkân tanımaktadır.

Gürcistan'ın özellikle 2006 yılı sonrasında enerji politikalarında öncelikli konu, var olan hidroelektrik santrallerine ek olarak, ülkenin hidroelektrik santrali potansiyelini artırmak amacıyla

⁴³ Jervalidze, "Georgia's State", s. 1.

⁴⁴ Jervalidze, "The Energy Sector", s. 2-3.

⁴⁵ Jervalidze, "The Energy Sectors", s. 2-3.

⁴⁶ "Armenia, Iran, Georgia, Russia Agree to Work on Interlinked Power Transmission System, *Civilge*, 24 Aralık 2015, <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=28879>, Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018.

yeni santraller yapılması olmuştur. Bu çerçevede, birçok proje hükümet tarafından desteklenmiş ve ülkenin hidroelektrik potansiyelinin artırılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, Türk şirketler tarafından gerçekleştirilen ilk enerji projesi olma özelliğine sahip santral, Paravani Hidroelektrik Santrali'dir. Santral, Ahıska bölgesindeki Paravani Nehri üzerinde bulunmaktadır. Paravani Hidroelektrik Santrali, 2010 yılında Gürcistan Şehir Enerji Şirketi (*Georgia Urban Energy*) tarafından yapımına başlanmıştır. Bahsedilen şirketin %90'lık hissesi Anadolu Holding'in alt kuruluşu Anadolu Kafkasya Enerji Yatırımları Anonim Şirketi'ne ait olup, kalan %10'luk hisse Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'na aittir. Paravani Hidroelektrik Santrali, 2014 yılında Anadolu Holding tarafından tamamlanmıştır.⁴⁷

Gürcistan'da yeni hidroelektrik santrali yapımı çerçevesinde henüz yapımı tamamlanmayan hidroelektrik santrallerinden biri de, Mtkvari Hidroelektrik Santrali'dir. Santral, Gürcistan'ın güney batı bölgesinde bulunan Ahıska bölgesinde yer almaktadır. Projenin Gürcü Ortak Yatırım Fonu (*Georgian Co-Investment Fonu-GCF*) tarafından satın alınması sonrası 2019 yılında tamamlanması öngörülmektedir. GCF'nin önde gelen üyeleri arasında Bidzina Ivanishvili gibi önemli iş adamları bulunmakla birlikte; GCF, küresel şirketler ve Birleşik Arap Emirliği, Türkiye, Çin, Azerbaycan gibi ülkelerden ailelere Gürcistan'da yatırım konusunda danışmanlık hizmeti vermektedir.

Yine henüz tamamlanmayan projeler arasında Gardabani termik santralının ikinci bloğunun yapımı vardır. Santralin yapımına 2017 yılında başlanmış olmakla beraber, 2020 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Bu elektrik santralının yapımını Çinli Tianchen Mühendislik Kurumu (*Tianchen Engineering Corporation-TCC*) üstlenmiştir. Projenin toplam maliyeti 159 milyon dolar olup santralin bitmesi durumunda 230 mw elektrik üretecektir.⁴⁸

Gürcistan doğal gaz sektöründe ise Azerbaycan şirketi SOCAR, 2008 yazında yapılan ihale sonrası, yeni bir ithalatçı şirket olarak Gürcistan doğal gaz piyasasına girmiştir. Bu tarihte SOCAR, Gürcistan'daki 30 doğal gaz dağıtım ağını satın almıştır ve mevcut boru hatlarının onarım çalışmaları için 45 milyon dolar tahsis etmiştir.⁴⁹ 2007 yılında Gürcistan doğal gazının %60'ı Rusya'dan ithal edilirken, 2014 yılında Gürcistan doğal gazının %56,4'ünü Azerbaycan'dan temin etmiştir. Aynı zamanda, doğal gaz piyasasında, elektrik piyasasıyla kıyaslandığında, Ağustos 2008 Savaşı sonrasında, Rusya'nın etkisi daha az görülmüştür. Burada Gürcistan'ın Rusya dışında Azerbaycan gibi zengin doğal gaz kaynaklarına sahip komşusunu değerlendirme imkânı bulunduğu söylenebilir.

Gürcistan doğal gaz piyasasında, 2008 yılı sonrasında, Rusya'nın Gürcistan'ın iki ayrılıkçı bölgesini tanıması sonucu bu bölgelere kimin enerji tedarik edebileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar; Enguri'den elektrik temin etme ve Tskhinvali bölgesine elektrik ve doğal gaz tedarik etme meseleleridir.⁵⁰ Nitekim Rusya tarafından Kuzey Osetya'nın Dzuarikau köyünden Güney Osetya'ya doğal gaz tedarik edebilmek için boru hattı yapımı başlatılmıştır. Bu boru hattıyla beraber Rusya, Güney Osetya bölgesine doğal gaz temin etme hakkını elde ederken aynı zamanda, Gürcistan'ın stratejik olarak önemli bölgesindeki enerji varlığını da artırmıştır.

2008 Rusya-Gürcistan savaşı sonrasında Rusya'nın bir taraftan, Güney Osetya bölgesindeki varlığı artarken diğer taraftan, Gürcistan'ın diğer bölgelerindeki doğal gaz piyasasından çekilme süreci devam etmiştir. Bu çerçevede, Gürcistan ve Gazprom arasında yapılan görüşmeler sonrasında, 2017 yılı başında yürürlüğe giren ve iki yılı kapsayan anlaşmayla Ermenistan'a Gürcistan üzerinden iletilen doğal gazın %10'unun bundan böyle nakdi olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu tarihten itibaren, Gürcistan'ın Azerbaycan doğal gazına daha fazla bağımlı olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

2008 savaşı sonrasında, Gürcistan petrol sektöründe ise Gürcistan Enerji Bakanlığı, GOGC aracılığıyla birçok uluslararası yatırımcıyı petrol arama ve geliştirme amacıyla Gürcistan'a çekmeyi amaçlamaktadır. Hâlihazırda, Gürcistan'da beş yatırım şirketi hidrokarbon kaynaklarının çıkartılması işiyle ilgilenmektedir. Bunlar; Blake Petrol ve Gaz (*Blake Oil and Gas*), Jindal Petrol (*Jindal Petroleum*), Frontera Kaynak (*Frontera Resource Georgia*), GOGC ve VP Gürcistan'dır. Diğer yedi

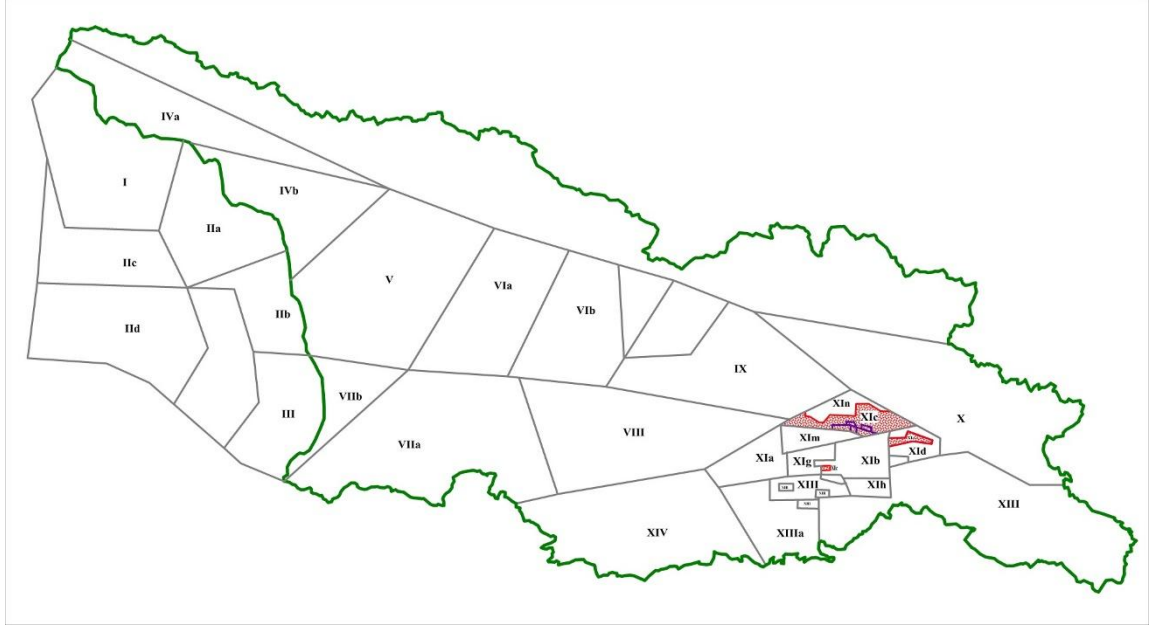
⁴⁷ Invest in Georgia, <https://www.investingorgia.org/en/keysectors/energy/success-stories/anadolu-group>, Erişim Tarihi: 4 Aralık 2018.

⁴⁸ Georgian Oil and Gas Corporation, <http://www.gogc.ge/en/page/georgian-oil-and-gas-corporation-gogc-and-china-tianchen-engineering-corporation-tcc-start-studying-the-possibility-of-financing-energy-projects>, Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018.

⁴⁹ Jervalidze, "The Energy Sector ", s. 4.

⁵⁰ Ibid., s. 5.

şirket ise sadece keşif işlerinden sorumludur. Bu şirketler; Strait Petrol ve Gaz (*Strait Oil and Gas*), Elenito, Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (*International Oil Consortium*), Marexin, Strait Adjara, Trans-Atlantik ve Gürcistan Petrol Konsorsiyumu (*Trans-Atlantic and Georgian Oil Consortium*)'dur.⁵¹

* <http://www.kboc.ge/en/corporate-overview/>

Şekil 1: Gürcistan Petrol İşletme Sahaları

Kura Havzasında arama faaliyetleri yürüten Blake Petrol ve Gaz şirketi, 2010 yılına kadar Amerikan merkezli Canargo Enerji (*Canargo Energy*) şirketine aittir. Bu tarihten sonra İngiliz Envoi şirketi petrol ve doğal gaz arama ve çıkartma faaliyetleri yürütmeye başlamıştır.⁵² Blake, bünyesinde barındırdığı üç alt kuruluşla üç bloğu işletim hakkına sahiptir. Ninotsminda Petrol Şirketi (Ninotsminda Oil Company) XI e ve XI f bloğu; CanArgo Nazrevi-XI d ve XIII bloğu; CanArgo Norio – XI c bloğudur (Bkz. Şekil 1).⁵³

Jindal Petrol Şirketi, 2009 yılından beri Gürcistan'da faaliyet göstermektedir. Şekil 1'de gösterilen beş bloğun (VIIa, IX, X, XIIIa ve XIb) işletim hakkına sahip Hintli bir şirkettir. Fronteraşirketi ise 1996 yılında ABD merkezli kurulan uluslararası petrol ve gaz şirkettir. Şirket, 1997 yılından beri Gürcistan'da faaliyet göstermektedir. Gürcistan'ın doğu bölgesinde bulunan XII blokta keşif ve çıkartma lisansına sahiptir. Strait Petrol ve Gaz şirketi 2006 yılında kurulmuş İngiliz şirkettir. Şirket iki blokta (VI ve VI b) çıkartma yetkisine sahiptir. Marexin (*Marin Resource Exploration International*), 2008 yılında Hollanda merkezli kurulmuş bir şirkettir. Yenilikçi teknoloji kullanarak kaynakların çıkartılması ve değerlendirilmesiyle uğraşmaktadır. Şirket, 2010 yılından itibaren 30 yıllığına Gürcistan'ın Karadeniz sahilinde maden araştırma ve çıkarma lisansı elde etmiştir.

Sonuç

19. yüzyılda, Büyük Britanya ve Rusya arasındaki Büyük Oyun'a sahne olan Kafkasya bölgesi, önemli coğrafi konumundan dolayı 21. yüzyılda da, küresel güçlerin enerji rekabetinin yaşandığı bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD ve AB ülkelerinin, Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarından faydalanmak amacıyla geliştirdiği Doğu-Batı Enerji Koridoru, açık bir şekilde, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını tehdit

⁵¹ Georgian Oil and Gas Corporation, <http://www.gogc.ge/en/oil-production>, Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018.

⁵² "Blake Puts Georgia on the Oil and Gas Exploration Map-Underdeveloped Asset Package Including Production", <https://pressreleases.responsesource.com/news/65644/blake-puts-georgia-on-the-oil-and-gas-exploration-map/>, Erişim Tarihi: 5 Aralık 2018.

⁵³ Georgian Oil and Gas Corporation, <http://www.gogc.ge/en/investor>, Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018.

etmektedir. Rusya, AB ülkeleri ile arasında enerji konusundaki öncelikli pozisyonunu yitirmemek için Doğu-Batı koridoruna karşı Kuzey-Güney hattını desteklemektedir. Bu amaçla bölgede, Gürcistan ve Ermenistan'da enerji varlığını artırarak İran ile yakın ilişkiler geliştirme arayışındadır. Rusya'nın, Gürcistan'da, Ermenistan sınırına yakın hidroelektrik santrallerindeki varlığı, Güney Osetya'ya doğal gaz temin etmek için inşa edilen boru hattı ve Gürcistan ana boru hatlarının satın alınmasına dair çabaları bu görüşü desteklemektedir. Aynı zamanda, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ile Rusya, bölgede sadece askeri üstünlük elde etmediğini, Doğu-Batı enerji koridorunu da açıkça tehdit unsuru olarak gördüğünü göstermek istemiştir.

Bu çerçevede, Gürcistan'da faaliyetlerini yürüten batılı şirketler ise elektrik sektöründe, nefes alabilecekleri bir alan olarak, Gürcistan'ın güney kısmını görmekte ve buralara yatırım yapmayı tercih etmektedir denilebilir. Bunun yanında, batılı şirketlerin, Gürcistan petrol sektöründe, özellikle 2008 savaşı sonrasındaki dönemde, Gürcistan'ın güney bölgelerinde arama, çıkarma ve dağıtım gibi faaliyetler yürüttükleri görülebilir. Buna sebep olarak, savaş neticesinde, Gürcistan'ın kuzey bölgesinin güvenli olarak görülmediği gösterilebilir. Yine savaş neticesinde, özellikle ABD'li şirketlerin, 2003 Gül Devrimi ile nüfuzunu önemli oranda artırdığı Gürcistan'da, enerji alanındaki yatırımlardan çekilmeye başladığı gözlemlenmiştir. Bu boşluğu, başta AB ülkeleri olmak üzere, Çin ve Hindistan gibi Asyalı şirketler doldurmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu mu' teziyle ifade ettiği batı liberalizminin kesin zaferi sağlanmıştır yönündeki fikirler, henüz çeyrek asır geçmeden yine Fukuyama'nın ifadesiyle kendisini, yeni dünya düzeninin şekillendiği yönünde bir tartışmaya bırakmıştır.⁵⁴ Yaşanmakta olan dönem, güvenlik temelli devlet politikalarının baskın araç haline geldiği ve Kafkasya'da çatışmaların büyük bir savaşa dönüşebilme ihtimalinin yüksek olduğu dönemdir. Bu noktada, toprak bütünlüğü ve siyasi istikrar sorunları yaşayan Gürcistan'da, enerji ulaşım hatlarının güvenliği meselesi tüm yatırımcıların ilgileneceği konulardan en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, küresel güçlerin Gürcistan'daki mücadelesi, her aktörün kendi stratejik üstünlüğünü sağlamak amacı doğrultusunda devam edecektir. Bu çerçevede Gürcistan'daki enerji mücadelesinde herhangi bir büyük gücün tek başına kendi hâkimiyetini sağlaması mümkün gözükmemektedir. Doğu-Batı veya Kuzey-Güney enerji nakil hatları üzerinde, her devletin, bölge enerji kaynaklarını ithal etmek için çaba sarf edeceği öngörülebilir.

Kaynakça

Kitaplar

- Arı, Tayyar ve Pirinççi, Ferhat, (2010): "11 Eylülün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası", Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine, Bursa, MKM Yayıncılık
- Bilgin, Mert, (2010): "Orta Asya ve Kafkasya 'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar", Der. Tayyar Arı, Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine, Bursa, MKM Yayıncılık, s. 174.
- Brzezinski, Zbigniew, (2005): Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, çev: Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap
- Cornell, Svante E, (2001): Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus, Londra, Taylor and Francis
- Çelikpala, Mithat (2012): "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet Mi, Demokratik Model Ülke Mi?", Der. Mustafa Aydın, Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III), Ankara, Nobel, s. 97.
- De Wall, Thomas, (2011): Georgia's Choices: Charting a Future in Uncertain Times, Massachusetts, Carnegie Endowment, s.9.
- Pamir, Necdet, (2011): "Güney Kafkasya ve Enerji", Der. Cavid Veliev ve Araz Aslanlı, **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, Ankara, Berikan, s.342.

⁵⁴ Francis Fukuyama, "US Against the World? Trump's America and the New Global Order", 11 Kasım 2016, <https://www.ft.com/content/6a43cf54-a75d-11e6-8b69-02899e8bd9d1>, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018.

Tarısever, Oktay, (2012): "Rusya'nın Kafkasya Politikası: Sovyet-Sonrası Geri Çekilme Söyleminden Emperyal Müdahaleciliğe", Der. Mustafa Aydın, Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III, Ankara, Nobel, s.173.

Yılmaz, Şuhnaz, (2012): "ABD'nin Kafkasya Politikaları", Der. Mustafa Aydın, Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III, , Ankara, Nobel, s.166.

Makaleler

Bilgin, Mert, (2009): "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye arasındaki açmazlar ve stratejik açılımlar", <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf>, (4 Aralık 2018).

Cornell, Svante E., (2009): "Pipeline Power the War in Georgia and the Future of the Caucasian Energy Corridor", Georgetown Journal of International Affairs, s.131.

Cornell, Svante E, Starr, S. Frederick, Tsereteli, Mamuka, (2015): "Western Strategy for The South Caucasus", Central Asia Caucasus Institute Silk Road Studies Program, s. 14.

Chipashvili, David, (2007): "After the Rose Revolution: Trends of Economic Development and It's Impact on Georgia", Association Green Alternative/ CEE Bankwatch Network,(2 Aralık 2018), s.9.

Gujaraidze, Nino, Barbakadze, Merab, Gujaraidze, Kety, Mchedlishvili, Rusudan, Kakhaber, Kakhaber, (2007): "Aggressive State Property Privatization Policy or Georgian-Style Privatization", Open Society Institute, <http://www.greenalt.org/webmill/data/file/publications/Privatizeba-Eng4.pdf>, (20 Kasım 2018), s. 5.

Jervalidze, Liana, (2006): "Georgia: Russian Foreign Energy Policy and Implications for Georgia's Energy Security", Global Market Briefing, s.6.

Jervalidze, Liana, (2008): "Georgia's State Energy Policy in the Natural Gas Sector", Transparency international Agency, s. 5.

Jervalidze, Liana, (2010): "The Energy Sector and Georgia's Function as a Transit State after the Russian-Georgian Armed Conflict in August", <http://www.transparency.ge/en/content/stub-12>, s. 3.

Kauzlarich, Richard D., (2001): "Time for Change? US Policy in the Transcaucasus", The Century Foundation, Washington, s.6.

Khelashvili, George, (2010): "Obama and Georgia: A Year-Long Awkward Silence", Caucasus Analytical Digest, s. 8-10.

Narmania, David, (2009): "Economic Policy in Georgia: Liberalization, Economic Crisis and Changes", Turkish Policy Quarterly, s. 117.

Nedeia, Bogdan, (2013): "Georgia, Piece of the Puzzle or Weak Link of the Southern Corridor?", Centre for Conflict Prevention and Early Warning, Cilt 6, s. 2.

Papava, Vladimer, (2012): "Economic Component of the Russian-Georgian Conflict", The Caucasus & Globalization, Cilt 6, No 1, s.64.

Tsygankov, Andrei P., (2006): "If not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", Europe-Asia Studies, Cilt 58 (7), s. 1079-1099.

İnternet Kaynakları

"Antonio Marquina on the Deceit of Globalization, Energy Security and Challenges to European Foreign Policy", Theory Talks, 13 Ocak 2009, <http://www.theory-talks.org/2009/01/theory-talk-25.html>, (3 Aralık 2018).

Ateş, Zafer, "Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik", http://www.mfa.gov.tr/dogu-bati-enerji-koridoru_-2-tamam-1-eksik.tr.mfa, (30 Kasım 2018).

- "Azerbaijan, Romania Continue to Work on Implementation of LNG Project", 20 Şubat 2018, https://www.azernews.az/oil_and_gas/127457.html, (1 Aralık 2018).
- "Armenia, Iran, Georgia, Russia Agree to Work on Interlinked Power Transmission System, *Civilge*, 24 Aralık 2015, <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=28879>, (3 Aralık 2018).
- Basilaia, Lika, (2003): "Georgian Energy Passes to Russia", <https://iwpr.net/global-voices/georgian-energy-passes-russia>, (3 Aralık 2018).
- "Blake Puts Georgia on the Oil and Gas Exploration Map-Underdeveloped Asset Package Including Production", <https://pressreleases.responsesource.com/news/65644/blake-puts-georgia-on-the-oil-and-gas-exploration-map/>, (5 Aralık 2018).
- Energy Community, <https://www.energy-community.org/regionalinitiatives/infrastructure/PLIMA/Oil1.html>, (2 Aralık 2018).
- Fukuyama, Francis, (2016): "US Against the World? Trump's America and the New Global Order", <https://www.ft.com/content/6a43cf54-a75d-11e6-8b69-02899e8bd9d1>, (11 Aralık 2018).
- Georgian Oil and Gas Corporation, <http://www.gogc.ge/en/page/georgian-oil-and-gas-corporation-gogc-and-china-tianchen-engineering-corporation-tcc-start-studying-the-possibility-of-financing-energy-projects>, (5 Aralık 2018).
- Georgian Oil and Gas Corporation, <http://www.gogc.ge/en/oil-production>, (7 Aralık 2018).
- Georgian Oil and Gas Corporation, <http://www.gogc.ge/en/investor>, (6 Aralık 2018).
- Kucera, Joshua, (2008): "Georgia: Some Members of the US Congress Question Bush Administration Policy Toward Tbilisi" Eurasia Insight, <https://eurasianet.org/georgia-some-members-of-us-congress-question-bush-administration-policy-toward-tbilisi>
- IEA, 2015, https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/IDR_EasternEuropeCaucasus_2015.pdf, s.142.
- INOGATE, <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>, (25 Kasım 2018).
- Invest in Georgia, <https://www.investingorgia.org/en/keysectors/energy/success-stories/anadolu-group>, (4 Aralık 2018).
- OECD/IEA, "Eastern Europe, Caucasus and Central Asia", https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/IDR_EasternEuropeCaucasus_2015.pdf, s.131.
- Paresashvili, Nino, Abashishvili, Avtandil, (2013): "Policy Implementation of the Eastern Partnership in Georgia", <https://www.mruni.eu/upload/iblock/801/VPA-13-12-4-09.pdf>, s. 642, (2 Aralık 2018).
- Prague Summit, 2009, <https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/2009.05.08.Final-declaration.pdf>, (28 Kasım 2018).
- Sepashvili, Giorgi, (2003). "Georgia-Gazprom Deal Signed", *Civilge*, <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=4642>, (2 Kasım 2018).
- Spector, Regine A., (2002): "The North-South Transport Corridor", <https://www.brookings.edu/articles/the-north-south-transport-corridor/>, (29 Kasım 2018).
- Transparency International Georgia, (2015): "Fuel Market in Georgia", https://www.transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/fuel_market_in_georgia_-_eng.pdf, s. 21, (6 Aralık 2018).

SELAHADDİN EYYÛBÎ VE NUREDDİN MAHMUD ARASINDAKİ MÛNASEBETLER

Çağatay GENÇTÜRK¹

Öz

İmadeddin Zengî'nin 1146 yılındaki ölümünden sonra Musul Atabeyliği'nin Halep kolunu kuran Nureddin 1154 yılında Dımaşk'ı alarak Suriye'ye ve 1169 yılında da Mısır'a hâkim olmuştur. Onun art arda kazandığı başarılar Haçlıların dar bir alana hapsedilmesini sağlamıştır. 1174 yılına gelindiğinde Nureddin Mahmud, Kuzey Irak, el-Cezire, Suriye, Mısır, Hicaz, Yemen, Sudan ve Trablusgarp'a hükmeder duruma gelmiştir. Bu başarılar sırasında Eyyûbî ailesinin hizmetleri de etkin rol oynamıştır. İmadeddin Zengî zamanında hizmete giren Necmeddin Eyyûb(ö.1173) ve Şirkuh(ö.1169) Nureddin Mahmud zamanında en büyük emirler arasına girmiştir. Sonrasında Mısır valisi olan Selahaddin Eyyûbî, Hicaz, Yemen, Sudan ve Trablusgarp'a kadar olan sahayı Zengî topraklarına katmıştır. Ayrıca Haçlılarla mücadele sırasında Nureddin'in hizmetinde yer almıştır. Ancak bu iki İslâm mücahiti arasında bazı nedenlerle soğukluklar da yaşanmıştır. Çalışmamızda Zengî himayesinde Eyyûbî ailesinden bahsederek Selahaddin Eyyûbî ve Nureddin Mahmud arasındaki münasebetleri ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Nureddin Mahmud b. Zengî, Zengîler, Selahaddin Eyyûbî, Haçlılar, Fatimîler

RELATIONS BETWEEN SALADİN B. AYYUB AND NUR AL-DİN MAHMUD

Abstract

After the death of Imad al-Din Zangi in 1146, Nur al-Din Mahmud, who established the Zangid dynasty in Aleppo took the control of Damascus and Syria in 1154. Also capture the control Egypt in 1169. His repeatedly success ensured that the Crusaders were imprisoned in a narrow space. In 1174, Northern Iraq, al-Jazeera, Syria, Egypt, the Hijaz, Yemen, Sudanese and Tripoli are ruled by Nureddin Mahmud. In the face of these achievements, the services of the Ayyubid family also played an active role. Necmeddin Eyyûb (d.1173) and Shirkuh (d.1169) who came into service in the time of Imadeddin Zengî were among the greatest orders during the time of Nureddin Mahmud. Then, the governor of Egypt, Saladin b. Ayyub, Hijaz, Yemen, Sudan and Tripoli has added the field to the territory of Zengî. It is also in the service of Nureddin who are fighting the Crusaders. However, there were many problems between the two Islamic mujahids. In our study, we will talk about the Ayyubid family under the patronage of Zengî and discuss the relations between Saladin and Nureddin Mahmud.

Keywords: Nur al-Din Mahmud b. Zangi, Zangids, Saladin b. Ayyub, Crusaders, Fatimîd

GİRİŞ

Sultan Muhammed Tapar'ın 1118 yılındaki ölümünden hemen önce beş oğlu arasında en büyüğü olan Mahmud'u kendi eliyle tahta çıkarmıştı. Fakat onun devletin dizginlerini elden kaçırmaması üzerine amcası Horasan Meliki Sencer harekete geçerek Save'de yapılan savaşı kazanmıştı. Böylece Selçuklu tahtının yeni sahibi olan Sencer, yeğeni Mahmud'u da bir kenara itmemişti. Nitekim onun *sultanu'l-muazzam* unvanıyla Irak Selçuklu Devleti'ni kurmasına müsaade etmişti. Ancak Sultan

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ortaçağ ABD Doktora Öğrencisi, gencturkcagatay615@gmail.com

Mahmud'un 10 Eylül 1131 yılındaki ölümünden sonra Irak Selçuklu Devleti'nde taht mücadeleleri başlamıştı.²

Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un ölümünden sonra yaşanan taht kavgaları sırasında Melik Mesud'un isteği üzerine Bağdat'a ilerleyen Musul Valisi İmadeddin Zengî, Melik Selçukşâh'ın Atabeyi Karaca es-Sâkî tarafından Tikrit akınlarındaki Semerra'da bozguna uğradı. Büyük kayıplar veren ve Tikrit şehrine çekilmek zorunda kalan Zengî kale komutanı Necmeddin Eyyûb tarafından çok iyi bir şekilde ağırlandı. Necmeddin Eyyûb ayrıca Musul kuvvetlerinin sorunsuz geri dönebilmesini sağlamak için sallar hazırlattı. Bunlar sayesinde herhangi bir saldırıya uğramadan sağ salim Musul'a dönen Zengî, ordusunu dağılmaktan zorda olsa kurtardı.³ Bu tarihten sonra Eyyûbî ailesi önce İmadeddin Zengî'nin (ö. 1146) ve sonrasında Nureddin Mahmud b. Zengî'nin hizmetine girdi. Nureddin'in Haçlılarla mücadelesinde ve Dımaşk'ı ele geçirmesi sırasında gerek Necmeddin Eyyûb gerekse onun kardeşi Şirkûh etkin bir rol oynadı.⁴

Eyyûbî ailesini tarih sahnesinde kalıcı kılan ise Nureddin Mahmud'un emriyle Şirkûh'un Mısır'ı Haçlı tehlikesinden kurtarması oldu.⁵ Mısır'ın 1169 yılında Zengî himayesine girmesinden kısa bir süre sonra Şirkûh ölünce Mısır'da Nureddin'in naibi olarak Selahaddin Eyyûbî göreve geldi.

Selahaddin Eyyûbî Mısır'da göreve geldikten sonra Ermeni ve Sudanlı askerlerin isyanına son vererek güçlü bir konuma geldi.⁶ Sonrasında birleşik Bizans-Haçlı kuvvetlerinin Dimyat kuşatmasına

² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî-t-târîh*, X, çev. Abdülkerim Özyayın, Bahar Yayınları İstanbul 1987, 531; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, çev. D.Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 257.

³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî-t-târîh*, X, 532; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, çev. Mustafa Alican, Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 87; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 364; Coşkun Alptekin, *The Reign Of Zangi*, (521-541/1127-1146), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1978, s. 36; Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi (447-656/1055-1258)*, IV/V, Kayhan Yayınları, İstanbul 1986, s. 96.

⁴ İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl -I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yayınları İstanbul 2015, s. 188-190; *İmad ad-Din al-Katib al-İsfahânî'nin al-Bondâri Tarafından İhtisar Edilen Zubdat al-Nuşra ve Nuhat al-'Usra Adlı Kitabın Tercümesi*, Çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 221; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî-t-târîh*, XI, s. 169-170; İbnü'l-Esîr, *et-Tarihü'l-Bâhir fi'd-devleti'l-Atabegiyye bi'l-Mavsil*, Tahkik ve Neşreden: Abdulkadir Ahmet Tuleymat, Kahire 1963, s. 106-108; İbn Hallikan, *Vefeytü'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, trans. Baron Mac-Guckin de Slane, *Ibn Khallikan's Biographical Dictionary*, III, Librairie du Liban, Lübnan 1970, s. 339; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, çev. Mehmet Keskin, Büyük İslâm Tarihi, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, s. 423-424; Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis' Historia Rerum in Patribus Tranmarinis Gestarum (Deniz aşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI. XVII. Ve XVIII. Kitaplarının Çevirisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 186; Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vekaynamesi*, II, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Kütüphanesi, s. 174; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 393; William Barron Stevenson, *The Crusaders In The East*, Sılm Press, Beyrut 1968, s. 171-173; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 284-286; H.A.R. Gibb, "The Career of Nur-ad-din", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. Kenneth M. Setton, University of Wisconsin, Madison 1969, s. 518-519; P.M.Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 76-77; Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Böriler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1978, s. 196-198; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubî ve Devri*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 28-29.

⁵ Bahaddin b. Şeddâd, *Selahaddin-i Eyyubien-Nevâdir üs-Sultâniyye ve el-Mehasin ü'l-Yusüfiyye Yusüfiyye (Yusuf'un İyilikleri ve Sultan'ın Nadireleri)*, çev. Mehmet Selim Bilge, Lîs Yayınevi, Diyarbakır 2015, s. 76-78; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî-t-târîh*, XI, s. 275; Willermus Tyrensis (William of Tyre), *Historia rerum in partibus tranmarinis gestarum*, trans. A. C. Krey - E. A. Babcock, *A History of Deed Done Beyond the Sea*, II, Columbia University Press, New York 1943, s. 356; Süryani Mikhael, *a.g.e.*, II, s. 207; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 407-408; Ebû Şâme el-Makdisi, *Kitâbu'r-Ravzeteyn Fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, II, thk. İbrâhim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, s. 46; İbn Hallikan, *a.g.e.*, IV, s. 490; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 461; Stevenson, *a.g.e.*, s. 193-194; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 319; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. M.A. Kılıçbay, Telos Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 222; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 192; Ramazan Şeşen, *Eyyubiler (1169-1260)*, İsam Yayınları, İstanbul 2012, s. 26; Ebru Altan, "Nur al-Din Mahmud b. Zangî (1146-1174): One of The Prominent Leaders of The Struggle against The Crusaders" *Tarih Dergisi*, say. 59 (2014/1), s. 69; Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubî*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 35.

⁶ İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, Araştırma, İnceleme ve Notlarla Çeviren: Ahmet Savran, Erzurum Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992, s. 156; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî-t-târîh*, XI, s. 280-281; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 464-465; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 322; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, State University of New York Press, New York 1977, s. 43; Mustafa Kılıç, "Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyubîlerin Mücadeleleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII/4 (2007), s. 417; Stanley Lane-Pole, *Selahaddin Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, çev. Nice Damar, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2012, s. 103-104; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyubî*, s. 37-39.

Nureddin'in de desteği sayesinde son verdi.⁷ Neticede 1170 yılına gelindiğinde Mısır'da istikrarı tamamen sağlayan Selahaddin efendisi Nureddin'in istekleriyle karşı karşıya kaldı.

1. Fatimî Hilafeti'nin Kaldırılması (10 Eylül 1171)

Mısır'da hâkimiyetini sağlayan Selahaddin, Fatimî Hilafetinin itibarını azaltmak maksadıyla harekete geçti. Bu kapsamda Fatimîlerin soyunun Hz. Peygamber'e (S.A.V.) dayanmadığına dair iddialar ortaya atıldı. Böylece halifenin itibarını azaltan Selahaddin, cihad için ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle onun elindeki zengin hazine ve saraylara da el koydu. Daha sonra Mısır'daki kadı ve imam atamalarında Sünnilere öncelik sağladı.⁸

Nureddin Mahmud yaşanan tüm olumlu gelişmelere rağmen Mısır'da Fatimî Halifeliği adına okunan hutbenin derhal Abbasi Halifeliği adına değiştirilmesini istiyordu. Selahaddin bu isteği zaman kazanarak ertelemeye çalışınca Nureddin sert bir dille Mısır valisini uyardıktan sonra babası Necmeddin Eyyûb'u onun yanına gönderdi.⁹ Necmeddin Eyyûb, Selahaddin'in babası olmakla birlikte uzun yıllardır Zengî ailesine hizmet ederek büyük bir itibar kazanmıştı. Onun Mısır'a gelmesi oğlu üzerinde büyük bir etki oluşturdu. Babasının Nureddin Mahmud'un mesajını iletmesi üzerine Selahaddin, Fatimî hilafetini kaldırmak adına planlarını hızlandırdı. Bu sırada Ağustos 1171 tarihinden beri ağır bir hastalığa yakalanan Fatimî Halifesi el-Azîd'in durumundan da ümit kesilmişti. Fatimî halifesinin ölüm döşeğinde olması ve Nureddin'in baskısı üzerine Selahaddin, 10 Eylül 1171 Cuma günü hutbeyi Abbasi Halifesi el-Mustazî-Biemrillah adına değiştirilmesini emretti. Musul'dan ziyarete gelmiş bir din adamı Kahire Ezher Camisi'nde hutbeyi Abbasi halifesi adına okudu. Bundan üç gün sonra Halife el-Azîd'in da ölmesiyle Mısır'da Fatimî hanedanı son buldu.¹⁰ Fatimî sarayındaki eşyalara el koyan Selahaddin, askerlerine bir miktar dağıtıp bir kısmını da kendine ayırdıktan sonra kalan hazineyi Nureddin'e gönderdi.

2. Haçlılarla Mücadele

Mısır'da istikrarın sağlanması üzerine Selahaddin Eyyûbî, Haçlılarla mücadele konusunda Nureddin Mahmud'u desteklemeye başladı. Haçlılara karşı ilk saldırısını Filistin bölgesindeki Remle'ye kadar uzanan bir yağma akınıyla yapan Selahaddin sonrasında kazandığı ganimetlerle Mısır'a geri döndü. Kısa bir süre sonra ikinci seferi için hazırlıklarını tamamlayarak Eyle (Alia) üzerine yürüdü. Eyle, Haçlıların Kızıldeniz'e açılan kapısı olmakla beraber Kutsal toprakları da tehdit eden bir merkezdi. Bu bölge sayesinde Haçlılar Kızıldeniz'de korsanlık faaliyetleri yürütüyordu. Ayrıca Eyle bulunduğu konum nedeniyle Suriye-Mısır arasındaki güvenliği de tehdit ediyordu. Mısır ordusu hem karadan hem de denizden olmak üzere Eyle üzerine yürüdü. Kısa bir mücadeleden sonra kaleyi ele geçiren Selahaddin, Mısır'a geri döndü. Bundan sonra 1171 yılında bir sefere daha çıkarak Şevbek¹¹ üzerine yürüdü. Ancak Nureddin Mahmud'un da aynı sırada Kerek-Şevbek Prinkepliği'ne düzenlediği saldırıyı haber alınca süratle geri çekildi. Nureddin'e yazdığı mektubunda Mısır'daki iç karışıklar ve binek hayvanlarının ölmesi nedeniyle geri dönmek zorunda kaldığını bildirmekteydi. Neticede Mısır ordusundan yoksun kalan Nureddin, Kerek'a¹² düzenlediği seferde hiçbir başarılı elde edemeyerek geri çekildi.

⁷ Bahaddin b. Şeddad, *a.g.e.*, s. 80-82. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 284-285; Willermus, *a.g.e.*, II, s. 362-370; Süryani Mikhael, *a.g.e.*, II, s. 210; Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, yay. haz. Işın Demirkent, TTK Yayınları Ankara 2001, s. 198-200; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 111-117; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 407-408; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 468-469; Stevenson, *a.g.e.*, s. 196; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 322-324.

⁸ Muhammed Sallâbi, *Eyyûbîler Devleti Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, çev. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yayınları, İstanbul 2010, s. 222-232.

⁹ el-Bündârî, *Senâ el-Barku's-Şâmi*, I, thk. Ramazan Şeşen, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut 1971, s. 89.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 294-298; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 414; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 473; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 329; H.A.R. Gibb, *Saladin: Studies in Islamic History*, The Arab Institute for Research and Publishing, Beyrut 1972, s. 107; Bahattin Kök, "Mısır'ın Alınmasında Sonra Nuruddin Mahmut'la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri", *Belleten*, LVII/219 (1993), s. 421-422; Muammer Gül, "Önasya'da Bir Türk Devleti: Eyyûbîler (1175-1250)", *TÜRKLER*, V, ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Ankara 2002, s. 78; Muhammed Sallâbi, *Eyyûbîler Devleti*, s. 222-226.

¹¹ Hicaz'dan Şama'a gelen yol üzerindedir. Kerek'e üç konak mesafededir. Ebu'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Bıldan)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017, s. 212.

¹² Şam'dan Hicaz'a giden yol güzergahındadır. Belkâ'da üçüncü iklimde yer alır. Ebu'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, s. 212.

Selahaddin, Mısır'a döndükten sonra Kerek'ta terk ettiği Nureddin'in öfkesinden korktuğu için ailesi ve devlet adamlarının katıldığı bir toplantı düzenledi. Konuşma esnasında söz alan yeğeni Takiyyuddin Ömer ayağa kalkarak "Eğer gelirse onunla harp ederiz ve ülkeden uzaklaştırırız" dedi. Onun, Nureddin'e karşı savaş yanlısı tutumu toplantıda yer alan genç ve tecrübesiz emîrlere tarafından da desteklendi. Bu durumun vahametini gören Necmeddin Eyyûb, tüm savaş yanlılarını azarladıktan sonra Takiyyuddin'i de yerine oturttu. Bundan sonra oğluna dönerek "Ben babanım, bu Şihâbuddin de dayın. Şu gördüklerin arasında seni en çok seven bizleriz. Vallahi eğer ben ve dayın Nureddin'i görsek onun önünde yer öperiz. Eğer kılıçla senin boynunu vurmamızı emrederse and olsun ki vururuz. Biz bu vaziyette olursak sen diğerlerinin sana ne yapacağını beklersin? Şu yanında gördüğün emîrlere eğer Nureddin'i tek başına görseler eyerleri üzerinde duramazlar. Bu ülke onundur. Biz onun memlukleri ve buradaki naibleriyiz. Eğer o seni azlederse, 'Baş üstüne' der arz ederiz. Yapacağın en doğru iş Nureddin'e: 'Bu ülke için harekete geçmek istediğini duydum. Buna ne lüzum var? Bana bir adam gönder, boynuma mendil bağlayıp sana götürsün. Burada sana karşı gelecek kimse yoktur' diye mektup yazmandır." dedi. Bundan sonra Necmeddin Eyyûb tüm odada bulunanları kovarak dışarı çıkarttı. Herkesin çıkmasında sonra oğluna dönerek "Sen akılsız bir çocuksun. Hareketlerinde hata ediyorsun. Bilmiyorsun ki Nureddin senin isyan ettiğini haber alacak olursa elindeki her işi bırakır ve senin kökünü kırıncaya kadar peşine düşer. Onu bırakıp sana katılacak bir asker var mı? Benim sana söylediğim sözler hemen ona erişecektir. Sen de ona bir elçi gönder, kendisine karşı tevazu göster, ona itaat ettiğini, onun bendesi olduğunu bildir." dedi.¹³ Selahaddin, konuşmaya katılmadan sadece dinleyerek aslında bu konuda babasıyla aynı fikirde olduğunu gösteriyordu. Buna ek olarak babasının tüm öğütlerini dinledikten sonra onun istediği şekilde bir mektubu Nureddin'e gönderdi. Böylece iki büyük lider arasında çıkabilecek olası bir savaş Necmeddin Eyyûb'un toplantıdaki konuşması ve Selahaddin'in zekası sayesinde önlenmiş oldu. Nureddin Mahmud, Selahaddin'in itaatini bildirmesi üzerine güney cephesini tamamen kapatarak 1171-1172 yıllarını kuzeydeki Haçlılar ile mücadele ederek geçirdi.¹⁴

Kerek önlerinde başarısız olan Nureddin, kuvvetlerini tekrar toplamak için Aşerâ mevkisine geçti. Bu sırada 200 kişilik süvarisi birliği ile yardıma gelen el-Bîre Kalesi¹⁵ Hâkimi Sihâbuddin İlyâs b. İlgazi b. Artuk, kalabalık bir Haçlı ordusuyla karşılaştı. Sihâbuddin İlyâs Haçlı süvarisine karşı saldırıya geçti. Müslüman ordusu büyük bir gayretle savaşarak ağır zırhlı Haçlıları tamamen bozguna uğrattı. Savaşın sonunda ölümlerin başları kesilerek Nureddin'e sunuldu. Bunlar arasında Hısnü'l-Ekrâd¹⁶ hâkimi olan Hospitaller şövalyelerinin reisi de vardı.¹⁷ Müslümanlara birçok eziyet eden bu zatın ölümü büyük bir sevinçle karşılandı. Kazanılan başarıyla sevinen Nureddin, Antakya'daki gelişen olaylar nedeniyle yönünü buraya çevirdi.

1171 yılında Haçlılar Antakya'nın Lazkiye limanında iki Mısır ticaret gemisine el koymuştu. Bu durumu haber alan Nureddin, Antakya'ya elçi yollayarak derhal gemilerin iade edilmesini istedi. Ancak Haçlılar gemileri teslim etmediler ve gemilere su aldığı için el koyduklarını bildirdiler. Haçlılar bu sayede uluslararası ilişkilerde geçerli olan su alan gemiye el konulabileceği ilkesini savunuyorlardı.¹⁸ Fakat durumu araştıran Nureddin, gemilerin su almamasına karşın ele geçirildiğini öğrenince Irak, el-Cezire ve Suriye'nin çeşitli yerlerine haber göndererek asker toplanmasını istedi. Bu sırada Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi'nin de amcasının yanında savaşa katılmasıyla büyük bir ordu

¹³ Bu konuşmayı İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târîh*, XI, s. 299-300, şu şekilde kaydetmektedir: "Bunu ne akılla yaptın. Bilmez misin ki, Nureddin bizim ona mani olmaya ve onunla savaşa girmeye karar verdiğimizizi ve bütün işleri bir yana bırakıp ona cephe aldığımızı duyarsa ona karşı koyamazsın. Halbuki, şimdi bizim itaat üzere olduğumuzu duyarsa bizi bırakıp başka şeylerle uğraşır. Mukadderat ne ise o olur. Allah'a yemin ederim ki, eğer Nureddin bir tane şeker kamışı dahi istese ben onun uğrunda ona mani oluncaya veya öldürülünceye kadar savaşırım." Ancak bu kayıta yer alan son kısımda Necmeddin Eyyub'un bağlılığının göstermelik olduğu görüşü hatalıdır. Necmeddin, ölene kadar Nureddin'e bağlı kalmış ve ona karşı en ufak bir isyan emaresi dahi göstermemiştir.

¹⁴ İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi-t-târîh*, XI, s. 299-300; ayn. mlf, *Atabegiyye*, s. 159; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 415-416; el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 295-295; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 480; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 329; Kök, *a.g.m.*, s. 434.

¹⁵ Birecik civarında Artuklu ailesine ait müstahkem bir kale

¹⁶ Hıms'tan ve Trablus'tan birer konaklık mesafede olup bu iki şehrin ortasındadır. Detaylı bilgi için bkz. Ebu'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, s. 221.

¹⁷ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Çağatay Gençtürk, *Zengilerin Halep Hâkimiyeti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2018, s. 166-170.

¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târîh*, XI, s. 300; Halil İbrahim Gök, *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 153.

toplandı. Harekete geçen Zengî ordusu Antakya ve Trablus topraklarında büyük bir yağma akımına girişti. Safisâ ve Arime kaleleri ele geçirildi. Arka kalesi kuşatıldıysa da alınmadı. Yapılan tahribatla zor duruma düşen Haçlılar el koydukları gemilerin iadesi, aldıkları Müslüman esirlerin serbest bırakılması ve yüklü bir miktar para vermeği kabul ederek barış önerdiler. Bu teklif Nureddin tarafından da onaylanınca iki taraf arasında tekrar ateşkes sağlandı (Eylül 1171).¹⁹

Antakya Haçlılarıyla tekrar barış ortamı sağlanmasına karşın Kudüs Haçlıları Dimaşk'a bağlı Havran bölgesine saldırdı (1172). Olanları haber alan Nureddin kuvvetlerini toplayarak Haçlılar üzerine ilerlemeye başladı. Bunun üzerine Haçlılar yağmalarına son vererek geri çekilmek istediysede başarılı olamadı. Nureddin'in öncü birlikleri Haçlıların artçı birliklerini yakaladıktan sonra mağlup etti. Daha sonra Haçlılar bozgun halinde geri çekilmeye başladı. Haçlıları takip eden Zengî ordusu ise Taberiye'ye girerek bölgeyi yağmaladı. Bunu duyan Haçlılar toparlanarak Zengî ordusuna saldırdıysa da başarılı olamadı. Neticede Dimaşk'ı yağmalamaya gelen Haçlıların Taberiye'deki birçok malı Zengî ordusu tarafında yağmaya uğradı.²⁰

Kudüs Haçlılarına mağlup eden Nureddin, bundan bir süre sonra Trablus Kontu Raymond'u serbest bıraktı.²¹ Bundan sonra 1173 yılında tekrar Kerek ve Şevbek Prinkepşliği üzerine bir sefere çıkmak için hazırlıklara başladı. Selahaddin'e de haber göndererek Mısır ordusuyla bölgeye gelmesini istedi. Bu sırada Kudüs Kralı Amaury'nin Halep Zengîlerine bağlı şekilde Kilikya Ermeni Baronluğu'nu yöneten Mleh üzerine sefer düzenlemesi Haçlı arazisini savunmasız bırakmıştı. Durumu fırsata çevirmek isteyen Selahaddin, Mısır ordusuyla birlikte hareket ederek Kerek'a Nureddin'den önce vararak burayı kuşattı. Ancak Zengî ordusunun Dimaşk'tan yola çıktığı haberini alınca süratle Mısır'a geri döndü. Kısa bir süre sonra bölgeye gelen Nureddin süratle Kerek'ı kuşattı. Bu sırada Selahaddin elçileri vasıtasıyla hediyeler yolladıktan sonra babasının hastalığı nedeniyle geri dönmek zorunda kaldığını bildirdi. Ancak Nureddin iki defa Kerek önlerinden kaçan Selahaddin'in gerçek niyetini anlamıştı. Buna rağmen Kudüs Kralı Amaury'nin Kilikya'da mücadele ettiği sırada Kerek'in alınması gerektiğini düşünerek muhasara sırasında büyük uğraşlar verdi. Kerek o sırada Toron varisi Onfroi'nun ölümünden sonra Miles de Plancy ile evlenen Etiennette adlı bir varise tarafından yönetiliyordu. Kocasının Kral Amaury ile ülke dışında olması nedeniyle Etiennette ilk kayın pederi II. Onfroi de Toron'dan yardım istedi. Onfroi, Kudüs Krallığında kalmış bulunan tüm baronları birleştirerek süratle Kerek önlerine ilerledi. Bu haberin ulaşmasından sonra iki cephe arasında kalmaktan çekinen Nureddin geri çekilmek zorunda kaldı.²²

Selahaddin'in iki Kerek kuşatmasında da Mısır'a geri dönmesi onun kalenin alınmasını istemediğini göstermektedir. Bunun nedeniyse Kerek'in Nureddin ile kendisi arasındaki tek tampon bölge olmasıydı. Haçlıların Kerek'teki varlığı Nureddin'in Mısır'a müdahil olmasını engelliyordu. Bu sayede Selahaddin, Mısır'da istediği şekilde hareket etme imkanı buluyordu. Ancak onun ikinci Kerek muhasarasından döndüğü sıralarda babasının at üstünde cevgan oynarken üşüp ölmesi tüm dengeleri değiştirdi. Necmeddin Eyyûb büyük bir devlet adamı olmasının yanında Nureddin'in, Mecdeddin İbnü'd-Dâye (ö.1170) ile birlikte en güvendiği kişiydi. Onun Mısır'daki varlığı bölgedeki Zengî otoritesini temsil ediyordu. Çünkü uzun yıllarca Dimaşk'ta valilik yapmış olmasına karşın en ufak bir isyan emaresi dahi göstermemişti. Hatta kardeşi Şîrkûh'un Nureddin'in hastalığı sırasında Dimaşk'a gelmesini eleştirerek onu Nureddin'in yanına göndermişti. Necmeddin Eyyûb'un ölümünden sonra Selahaddin'in yanında Nureddin'e karşı hareket etmesini destekleyen emîrler kalmıştı. Bu durum Selahaddin tarafından da Bahaaddin b. Şeddâd'a bizzat şu şekilde anlatılmıştı.

"Nureddin'in Mısır memleketini hedef alacağı haberi bize ulaştı; o sırada dostlarımızdan bir cemaat; Onun bu amacının gerçekleşmesi halinde gereken müdafaanın yapılacağına, ona karşı çıkılacağına, otoritesi kırılacağına ve askerleri, cephe oluşturmamızla geri çevrileceğine işaretle bulundular. Ancak ben tek başıma onlara muhalif oldum ve 'böyle bir şeyin telaffuz edilmesi bile

¹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 300; ayn. mlf. *Atabegiyeye*, s. 154-155; Şeddad, *a.g.e.*, s. 84; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 329; Halil İbrahim Gök, *Musul Atabeyliği Zengiler*, s. 153-154.

²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 310.

²¹ Willermus, *a.g.e.*, II, s. 390; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 336; Süryani Mikhael, *a.g.e.*, II, s. 241; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 421; Stevenson *a.g.e.*, s. 213; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 330; Bîrsel Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 172-174.

²² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 315-316; Şeddad, *a.g.e.*, s. 84; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, 482; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 297; Runciman, *a.g.e.*, II, 330-331; Kök, *a.g.m.*, s. 433-434.

doğru değildir' dedim. Aramızdaki bu niza, vefat ettiğine dair haber bize ulaşınca kadar devam etti."²³

Bizzat Selahaddin'in Bahaaddin b. Şeddâd'a söylediklerine bakıldığında iki büyük İslâm mücahidi arasında bir gerginliğin doğmasını isteyen kişilerin varlığı gözlemlenmektedir. Buna karşın gerek Necmeddin Eyyüb'un uyarıları gerekse Selahaddin'in izlediği siyaset sayesinde Haçlılara karşı verilen mücadele sırasında böyle bir durumun oluşmasına engel olunmuştur. Selahaddin efendisinin her türlü emrini yerine getirmeye çalışmış tüm hutbelerde ve paralarda onun adını zikretmişti. Onun bu tutumuna karşı etrafındaki savaş yanlısı emîrlere ve Necmeddin'in ölümü, Nureddin'i daha sıkı tedbirler almak zorunda bırakmıştı.

3. Nureddin Mahmud'un Mısır Maliyesini Teftiş Ettirmesi

Nureddin Mahmud en güvendiği emîrlere biri olan Necmeddin Eyyüb'un ölümü, Kerek muhasaraları sırasında Selahaddin Eyyübü'nin tutumu nedeniyle Mısır'ı teftiş etmesi için veziri Halid el-Kaysarânî'yi göndermişti. Görünüşte malî konuları denetlemek için gelen Kaysarânî'nin genel bir teftişte bulunduğunu söylemek mümkündür. Nureddin'in iki defa Kerek'ta kendisini terk eden Selahaddin'e olan güveni sarsılmıştı. Bu nedenle gönderdiği müfettişle Mısır'daki genel durumu öğrenmeyi amaçlamıştı. Kaysarânî, Mısır'da mali ve askeri konularda genel bir teftişte bulduktan sonra özellikle maliyeyle ilgili konularda böyle zengin bir coğrafyadan Dımaşk'a gönderilen paranın azlığından şüphelenmişti. Yapılan asker sayımında 21.000 civarında bir ordunun Mısır'da bulunduğu da ortaya çıkmıştı.²⁴ Selahaddin ise askerî ve malî konularda kendini savunmak için tüm gelir ve giderleri göstermek zorunda kalmış, kendisinden istenen paraları gönderdiği takdirde böylesine geniş bir ülkeyi savunamayacağını dile getirmişti.²⁵

Son olaylar neticesinde Selahaddin kendini Mısır'da güvende hissetmiyordu. Nureddin'in güvenin azalmasıyla birlikte Dımaşk'tan, Kahire'ye yapılan baskı da artmıştı. Halid el-Kaysarânî'nin de bölgeye gelmesi Selahaddin için büyük bir tedirginlik kaynağı olmuştu. Bu nedenle Nureddin'in Mısır'a yürüme ihtimalinde sığınmak, 21.000 civarındaki kuvvetlerini azaltmak ve yeni yerler ele geçirmek için harekete geçti.

4. Sudan ve Yemen'in Zaptı (1173-1174)

Selahaddin Eyyübî, Nureddin Mahmud'a karşı hiçbir zaman açıkça bir isyanda bulunmamıştı. Buna rağmen Kerek kuşatmalarındaki tutumu ve Mısır gelirleri konusundaki anlaşmazlık ikili arasında bir gerilimin oluşmasına sebebiyet vermişti. Öte yandan Mısır Fatimî halifelğine son verilmiş olsa da müteakip zamanlarda Sudan ve Yemen'de Fatimî destekçilerinin faaliyet göstermesi Mısır ordularının bölgeye müdahil olmasına sebebiyet vermişti.

İlk olarak Selahaddin'in büyük kardeşi Turanşah komutasındaki kuvvetler Şii Hilafetin yıkılmasından sonra Fatimî taraftarlarının merkezi haline gelen Sudan'daki Nubya Krallığı üzerine yürüdü (1173). Turanşah süratle ilerleyerek İbrîm, Sebiyy ve Ganem'i fethettikten sonra Nubya Krallığı'nın merkezi Dunkula'ya (Dongola) önlerine geldi. Ancak bölge halkının darıdan yapılan ekmekten ve hurmadan başka bir yiyeceği olmadığını gördü. Ayrıca başkentlerinde Nubya kralının ikamet ettiği tek büyük binanın olduğuna, halkın daha çok derme çatma yerlerde ve mağaralarda yaşadığına şahit oldu. Gördüğü manzara karşısında seferini devam ettirmeyi uygun bulmayan Turanşah, bölgeyi itaat altına aldıktan ve bazı kalelere birlikler yerleştirdikten sonra İbrahim el-Kürdî'yi vali tayin ederek Mısır'a geri döndü.²⁶

Bu sırada Yemen'de Abdünnebi adlı bir harici kendini Mehdi ilan etmişti. Bölgede istikrarın olmaması nedeniyle bu zat kısa sürede etrafında büyük kitleler toplamayı başarmıştı. Sonrasında bölgedeki kaleleri ve şehirleri ele geçirerek kendi adına hutbe okutmaya başlamıştı. Bunun üzerine Fatimîlere bağlı kalan bir kısım kişiler de buraya gelerek onun hizmetine girmişti. Kısa sürede tüm

²³ Şeddad, *a.g.e.*, s. 86.

²⁴ H.A.R. Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev. Kadir Durak-Atilla Özkök-Hayrettin Yücesoy-Kenan Dönmez, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 91-92.

²⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 482; Muhammed Sallâbi, *a.g.e.*, s. 237; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyübî*, s. 43.

²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târîh*, XI, s. 310-311; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 416-417; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 482; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 296; Muhammed Sallâbi, *a.g.e.*, s. 234; Ramazan Şeşen, "Eyyubîler Devleti", *DGBİT*, VI, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 313; ayn. mlf. *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyübî*, s. 44.

bölgede güçlü konuma gelen Abdünnebi, babasının mezarı üzerine büyük bir kubbe inşa ettirerek burayı hac merkezi yapmıştı. Aynı zamanda Yemenlilerin Mekke'ye haccetmeleri de yasaklanmıştı.

Gelişmelerden haberdar olan Selahaddin, Yemen'in Kızıldeniz ticareti için önemli bir merkez olmasının da etkisiyle durumu Nureddin'e bildirdi. Nureddin'in Yemen'e bir sefer düzenlenmesine izin vermesi üzerine kardeşi Turanşah'ı buraya gönderdi. 1400 kişilik ordusunu denizden ve karadan Yemen'e götüren Turanşah, Hicaz'da sükûneti sağladıktan sonra Zebîb'i ele geçirdi. Daha sonra Abdünnebi'yi yenerek Aden'i de ele geçirdi (1 Temmuz 1174). Akabinde Sana başta olmak üzere sırasıyla tüm Yemen kalelerine hâkim olmayı başardı. Böylece bölgeye kısa sürede tekrar huzur ve sükûnet geldi. Hutbe tekrar Abbasi halifesi adına okunmaya başladı. Ancak eskisinden farklı olarak bu sefer hutbelerde Nureddin Mahmud'un da adı zikredildi.²⁷

Yapılan seferler sonucunda Sudan, Yemen, Mekke ve Medine'de de Nureddin Mahmud adına hutbe okunmaya başlanmıştı. Halep Zengîlerinin sınırlarını genişleten bu seferler sırasında Selahaddin'de Nureddin'in olası müdahalesinde kendisini sığınacak yer kazanmıştı.

5. Halep Zengîlerinin İfrikiye'ye²⁸ Kadar Uzanması (1172-1173)

Selahaddin Eyyûbî, Sudan ve Yemen'e birlikler sevk ettiği gibi otoriteden yoksun Trablusgarp bölgelerine de ele geçirmek için asker göndermişti. Şerefeddin Karakuş kumandasındaki Mısır ordusuna civar bölgelerden de katılım sağlanmıştı. Arap emîrlerinin önde gelenlerinden Mesud b. Zimân'ın da orduya katılmasıyla güçlenen Mısır birlikleri Barka ve Trablusgarp civarına kadar ilerleyerek bölgenin büyük bir çoğunluğunu ele geçirmişti. Son olarak Trablusgarp'ın da kısa süren bir kuşatmanın akabinde teslim olması üzerine Karakuş ailesini ve devlet erkanını buradaki saraya yerleştirmişti. Yapılan sefer sonucunda Mehdiyye, Sefakıs, Kafsa, Tunus ve civarı dışındaki tüm yerler Halep Zengîlerine bağlanmıştı. Bunun üzerine Nureddin Mahmud Abbasi Halifesi el-Mustazî'ye gönderdiği mektubunda ordularının Yemen ve Hicaz'ı kontrol altına aldığını, Afrika'da Sudan içlerinden Trablusgarp'a vardıklarını, İstanbul ve Kudüs'ün fethinin ise yakın olduğunu söylemişti.²⁹

6. Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyûbî Arasındaki Soğukluk Meselesi

Nureddin Mahmud, Mısır'ı fethettikten sonra bölgede Eyyûbî ailesinin güçlenmesine izin vermişti. Buna mukabil Eyyûbî ailesi de ona itaat etmişti. Bu durum Şirkûh'un ölümünden sonra iktidarı ele alan Selahaddin Eyyûbî zamanında da devam etmişti. Mısır'ın merkezden uzak olması, Şii isyancılar, Haçlılar ve Bizans tehlikesiyle karşı karşıya olması bölgenin farklı bir statü kazanmasına sebebiyet vermişti. Nureddin, bölgedeki otoriteyi sağlaması için Selahaddin'e Mısır'da mal dağıtma, atama yapma ve güçlü bir ordu barındırma izni vermişti.

Nureddin, bölgenin önemini bildiğinden en güvendiği emîrlerinden Necmeddin'i de Mısır'a göndermişti. Necmeddin, Nureddin'e bağlılığını defalarca kez kanıtlamanın yanında oğlu Selahaddin üzerinde de büyük bir tesire sahipti. Bu nedenle ölümüne kadar iki mücahit arasında büyük bir denge kurmuştu. Ancak bu denge Necmeddin Eyyûb'un ölümü üzerine sarsılmıştı. Ancak Selahaddin, Nureddin'e karşı itaatkar tavrından vazgeçmemişti. Buna kanıt olarak yapacağı fetihlerde Nureddin'in iznine başvurması, Mısır, Yemen, Sudan, Hicaz ve Trablus'a kadar yayıldığı sahada onun adına hutbe okutması ve para bastırması, ondan "efendim Nureddin" şeklinde bahsetmesi ve Dımaşk'tan gönderilen müfettişe hesap vermesi gösterilebilir.³⁰

Selahaddin tüm bu itaatkâr tavrına karşın Nureddin'in Kerek'ı alarak Mısır ile toprak bütünlüğü kurmasını da istememekteydi. Eğer Nureddin Kerek'ı alırsa, Selahaddin'in Mısır'daki özerk yönetimi

²⁷ Şeddad, *a.g.e.*, s. 85; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 318-319; Ebû Şâme el-Makdisî, *a.g.e.*, II, s. 271-272; İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 488; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 298; Muhammed Sallâbî, *a.g.e.*, s. 233-234; Şeşen, "Eyyubîler Devleti", s. 313; ayn. mlf. *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, s. 44.

²⁸ Ortaçağda Arapların Mağrib'in doğusuna, bugünkü Tunus ve civarına verdikleri isim.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 312-313; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 483; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 296; Ramazan Şeşen, *Salahaddin Eyyûbî ve Devri*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 54-56; Muhammed Sallâbî, *a.g.e.*, s. 233; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, s. 44-45.

³⁰ Şeddad, *a.g.e.*, s. 85; Ebû Şâme el-Makdisî, *a.g.e.*, II, s. 271-272; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 310-311, 312-313, 318-319; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, II, s. 416-417; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 296, 298; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 482, 483, 488; Ramazan Şeşen, "Salahaddin Eyyûbî Devrinde Libya'da Türkler ve Karakuş Meselesi", *Tarih Dergisi*, say. 33 (1981), s. 174-175; Ramazan Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 62-63; ayn. mlf. *Salahaddin Eyyûbî ve Devri*, s. 54-56; Muhammed Sallâbî, *a.g.e.*, s. 233, 234, 237.

hatta bölgedeki hâkimiyeti son bulabilirdi. Bu nedenle Mısır ordusu buraya düzenlenen saldırılarda Zengî ordusuna yardıma gitmemişti. Bu durumu çeşitli bahanelerle örtbas etmek isteyen Selahaddin, elçi ve hediyelerle kendisini affettirmeyi çalışmıştı.

Kerek meselesiyle arası açılan ikilinin malî konularda da anlaşılmadığını görmekteyiz. Selahaddin'in Mısır'da sayısı 21.000 civarını bulan kuvvetler barındırması bölgeden Dımaşk'a gönderilen verginin beklenenden az olmasına neden oluyordu. Kerek muhasaraları ve Mısır'dan gönderilen vergilerin azlığı Nureddin ve Selahaddin arasında bir soğukluğun oluşmasına sebebiyet vermişti.

İki İslâm mücahiti arasındaki gerginliğe rağmen cihad için tüm ömrünü adanmış Nureddin'in kaynaklarda³¹ anlatıldığı üzere Mısır'a yürümesi pek olası değildir. Bu sırada Selahaddin, Nureddin'in bölgeye müdahil olmaması için üstüne düşen sorumlulukları yerine getiriyordu. Buna karşın Nureddin'in Musul'dan yeğeni Seyfeddin Gazi'yi çağırması ve askeri hazırlıklara başlaması büyük bir sefere çıkma düşüncesinde olduğunu da gözler önüne sermektedir.³²

Bizans İmparatorluğu'nun himayesinde olan Antakya'ya yürüyerek Manuel'in bölgeye müdahil olmasından kaçınan Nureddin, Trablus Kontu III. Raymond'u da serbest bırakarak³³ buranın da hedefleri arasında olmadığını gözler önüne sermişti. Anadolu'da II. Kılıç Arslan ile kurduğu barış ortamının sürmesi,³⁴ Musul Atabeyliği ve Artukluların tamamen boyun eğmesi seferin yönünün daha önce iki kere kuşattığı Kerek veya Mısır olduğunu düşünmemize yol açmıştır.³⁵ Ancak bunlardan ilki daha olasıdır. Çünkü Nureddin'in Kerek gibi güçlü bir kaleyi arkasında bırakarak Mısır'a yürümesi büyük bir risk içermekteydi. Daha önceden Mısır'a gönderilen kuvvetlerin hepsinin süvari olması ve Nureddin'in Suriye'de bulunması Haçlılara saldırı şansı vermemişti. Ancak bizzat Nureddin'in yönettiği süvari ve piyadelerden oluşan büyük bir ordunun Kerek'ı arkada bırakarak çölü geçmesi, Suriye'nin Haçlılar karşısında savunmasız kalmasına ve Zengî ordusunun tüm ikmal yollarını kaybetmesine neden olacağı aşikârdır. Ayrıca Selahaddin'in bir isyan teşebbüsünde dahi bulunmaması, aradaki gerginliğin bir iç savaşa dönüşmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

Özellikle İbnü'l-Esîr'in üstünde durduğu Nureddin'in Mısır'a yürüme düşüncesi yazarın Zengîler himayesinde yetişmesi ve görev alması³⁶ nedeniyle duygusal bağlılıkla alakalı düşünülmektedir. Üstelik Nureddin'in ölümünden sonra onun mirasını Selahaddin'in ele geçirmesi İbnü'l-Esîr'in duygusal anlamda karşı bir tavırla eserini kaleme aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu düşünce İbnü'l-Esîr'den nakleden birçok kaynağı da etkilemiş olması muhtemeldir. Buna karşın Nureddin ile Selahaddin arasında Müslümanları iç savaşa sürükleyecek derecede bir gerginlik hiçbir zaman oluşmamıştır. Nureddin'in 1174 yılındaki ölümünden sonra dahi Selahaddin ondan hep "efendim" diye bahsetmiştir. Hatta Kudüs'ü fethettiğinde onun Halep'te yaptırdığı minberi Mescid-i Aksâ'ya koydurtarak saygısını göstermiştir.³⁷

Sonuç

Mısır'ın zaptından sonra naib olarak bölgeyi idare eden Selahaddin Eyyûbî ile Nureddin Mahmud arasında bazı gerginliklerin yaşandığı tüm kaynaklar tarafından dile getirilmiştir. Bunlar 1171 ve 1173 yılındaki Kerek kuşatmalarına Selahaddin'in destek vermemesi ve Mısır'dan gönderilen vergilerin az olmasıdır. Ancak bu durum başta Haçlılarla mücadelenin hat safhaya ulaştığı bir sırada iç savaş doğuracak dereceye hiçbir zaman ulaşmamıştır. Başta İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi-t-târih* ve *et-*

³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 322; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 502; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 298.

³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, s. 322; Süryani Mikhael, *a.g.e.*, II, s. 230; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 502; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 298; Runciman, *a.g.e.*, II, 332; Gök, *a.g.e.*, s. 162-164.

³³ Willermus, *a.g.e.*, II, s. 390; Runciman, *a.g.e.*, II, s. 330; Küçükşipahioğlu, *a.g.e.*, s. 172-174.

³⁴ Süryani Mikhael, *a.g.e.*, II, s. 227; Ahmed bin Mahmud, *Selçukname*, II, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 148; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbar*, TTK, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 23; Mehmet Ali Çakmak, Rifat Dağlı, "II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 323.

³⁵ Süryani Mikhael, *a.g.e.*, s. 230 Nureddin Mahmud'un Antakya ve Kudüs Haçlıları ile Türkiye Selçukluları üzerine sefere çıkmayı hedeflediğini kaydetmektedir.

³⁶ Abdülkerim Özyayın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, XXI, s. 26-27.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, XI, 435; Mustafa Eğilmez, *Muhammed b. Ebû Bekr İbn-i Ebu'l-Vefa'nın Kitâbu İkâzü'l-Gâfil Bi Sireti'l-Meliki'l-Âdil Nureddin eş-Şehid Adlı Eserin Türkçe Çevirisi*, Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 1988, s. 89; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Zengîler (Mimari)", *DİA*, XXXIV, 273; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, s. 102.

Tarihü'l-Bâhir fi'd-devleti'l-Atabegiyye bi'l-Mavsıl adlı eserlerinde geçen bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Bu konuda Zengîler himayesinde yetişmesi ve görev alması nedeniyle duygusal bağlılıkla eserini kaleme alan İbnü'l-Esîr'in ve ondan esinlenen bir kısım tarihçi olayları haddinden fazla abartmıştır.

Öte yandan Selahaddin Eyyûbî tüm bölgelerde Nureddin Mahmud adına hutbe okutmuş, para bastırılmış ve her yıl vergisini ödemiştir. Böyle bir durumda Nureddin Mahmud'un kaynakların ifade ettiği gibi Mısır'a bir sefer düzenlemesi hem kendi otoritesini hem de Müslümanların birliğini bozacağından mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

Abû'l-Farac, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1987.

Ahmed bin Mahmud, *Selçukname*, II, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Alptekin, Coşkun, *The Reign Of Zangi*, (521-541/1127-1146), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1978, s. 36;

Alptekin. Coşkun, *Dımaşk Atabegliği(Böriler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1978.

Altan, Ebru "Nur al-Din Mahmud b. Zangı(1146-1174): One of The Prominent Leaders of The Struggle against The Crusaders" *Tarih Dergisi*, say. 59 (2014/1), s. 57-78.

Anonim *Süryani Vekayinamesi*, ing. çev. A.S. Tritton ve H.A.R. Gibb, "The First and Second Crusade from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, 1933, s. 69-101, 273-305.

Ayan, Ergin, *Willermus Tyrensis' Historia Rerum in Patribus Tranmarinis Gestarum (Denizasırlı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI. XVII. Ve XVIII. Kitaplarının Çevirisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

Bahaaddin b. Şeddâd, *Selahaddin-i Eyyübîen-Nevadir'üs-Sultaniyye ve el-Mahasin'ül-Yusüfiyye (Yusuf'un İyilikleri ve Sultan'ın Nadireleri)*, çev. Mehmet Selim Bilge, Lîs Yayınevi, Diyarbakır 2015.

el-Bündârî, *Senâ el-Barku's-Şâmî*, I, thk. Ramazan Şeşen, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut 1971.

Çakmak, Mehmet Ali, Rıfat Dağlı, "II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 311-343.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Zengîler (Mimari)", *DİA*, XXXIV, s. 273-274.

Ebu'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017.

Ebu'l-Fidâ, *Tarihu Ebi'l-Fidâ*, I-IV, İstanbul 1331.

Ebü Şâme el-Makdisi, *Kitâbu'r-Ravzeteyn Fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, I, thk. İbrâhim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.

Eğilmez, Mustafa, *Muhammed b. Ebû Bekr İbn-i Ebu'l-Vefa'nın Kitâbu İkâzü'l-Gâfil Bi Sireti'l-Meliki'l-Âdil Nureddin eş-Şehîd Adlı Eserin Türkçe Çevirisi*, Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 1988.

Gibb, H.A.R., *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev. Kadir Durak-Atilla Özkök-Hayrettin Yücesoy-Kenan Dönmez, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

Gibb, H.A.R., *Saladin: Studies in Islamic History*, The Arab Institute for Research and Publishing, Beyrut 1972.

Gibb, H.A.R., "The Career of Nur-ad-din", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. Kenneth M. Setton, University of Wisconsin, Madison 1969, s. 513-528.

Gök, Halil İbrahim, *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

Gül, Muammer, “Önasya’da Bir Türk Devleti: Eyyübîler (1175-1250)”, *TÜRKLER*, V, ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Ankara 2002, s. 77-85.

Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi (447-656/1055-1258)*, IV/V, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1986.

Humphreys, R. S., *From Saladin to the Mongols*, State University of New York Press, New York 1977.

İbn Hallikan, İbn Hallikan, *Vefeytü’l-A’yan ve Enbau Ebnai’z-Zaman*, trans. Baron Mac-Guckın de Slane, *Ibn Khallikan’s Biographical Dictionary*, I, III-IV, Librairie du Liban, Lübnan 1970.

Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, yay. haz. Işın Demirkent, Ankara 2001.

İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl -I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XII, çev. Mehmet Keskin, Büyük İslâm Tarihi, İstanbul 2000.

İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi-t-târih*, X-XI, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987.

İbnü’l-Esîr, *et-Tarihü’l-Bâhir fi’d-devleti’l-Atabegiyye bi’l-Mavsıl*, Tahkik ve Neşreden: Abdulkadir Ahmet Tuleymat, Kahire 1963.

İbnü’l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmîd Tarihi (Artuklular Kısımı)*, Araştırma, İnceleme ve Notlarla Çeviren: Ahmet Savran, Erzurum Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992.

İbnü’l-Verdî, *Selçuklular*, çev. Mustafa Alican, Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

İmad ad-Dîn al-Katîb al-İsfahânî’nin al-Bondârî Tarafından İhtisar Edilen Zubdat al-Nuşra ve Nuhbat al ‘Usra Adlı Kitabın Tercümesi, Çev. Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, Ankara 2015.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî *Müsameretü’l-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.

Kılıç, Mustafa, “Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyübîlerin Mücadeleleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII/4 (2007), s. 413-444.

Kök, Bahattin, “Mısır’ın Alınmasında Sonra Nuruddin Mahmut’la Selahuddin Eyyübî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri”, *Belleten*, LVII/219 (1993), s. 413-446.

Küçüksipahioğlu, Birsal, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Lane-Pole, Stanley, *Selahaddin Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*, çev. Nice Damar, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2012.

Maalouf, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. M.A. Kılıçbay, Telos Yayıncılık, İstanbul 1998.

Newby, P. H., *Saladin in His Time*, Faber and Faber, London 1983.

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1995.

el-Ömerî, *Mesâlikü’l Ebsâr*, çev. D.Ahsen Batur, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

Özaydın, Abdülkerim, “İbnü’l Esîr, İzzeddin”, *DİA*, XXI, s. 26-27.

P.M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 2008.

Sallâbi, Muhammed, *Eyyübîler Devleti Selahaddin Eyyübî ve Kudüs’ün Yeniden Fethi*, çev. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yayınları, İstanbul 2010.

Gençtürk, Ç. (2018). *Selahaddin Eyyûbî ve Nureddin Mahmud Arasındaki Münasebetler*, AUSBD, 1 (2), 51-61.

Süryanî Mikhael, *Süryanî Patrik Mikhael Vekayinamesi*, II, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Kütüphanesi.

Şeşen, Ramazan, *Eyyûbîler (1169-1260)*, İsam Yayınları, İstanbul 2012.

Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler Devleti", *DGBİT*, VI, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 331-432.

Şeşen, Ramazan, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyûbî ve Devri*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Şeşen, Ramazan, "Salahaddin Eyyûbî Devrinde Libya'da Türkler ve Karakuş Meselesi", *Tarih Dergisi*, say. 33 (1981), s. 169-198.

Şeşen, Ramazan, "Selâhaddin-i Eyyûbî", *DİA*, XXXVI, s. 337-340.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-namesî, (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yayınları, Ankara 2000.

Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

Willermus Tyrensis, (William of Tyre), *Historia rerum in partibus tranmarinis gestarum*, trans. A. C. Krey - E. A. Babcock, *A History of Deed Done Beyond the Sea*, I-II, New York 1943.

William Barron, Stevenson, *The Crusaders In The East*, Slim Press, Beyrut 1968.

ANKARA ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imla ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu, hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede dönüş yapmayan yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dahilinde düzeltilmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır.

YAZIM KURALLARI

1. Derginin yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Makalelerde sayfa numarası kullanılmamalıdır.
7. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, sol 2,5 cm, sağ 2,5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1,25 cm. alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır. Alt başlıkların yalnızca ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

DİPNOT YAZIMINDA KULLANILACAK KAYNAKLARIN YAZIMI İLE İLGİLİ ESASLAR

1. Göndermeler (referanslar), Ankara Sosyal Bilimler Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir.
2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Kaynakçada yazar soyadı başta, adı ise sonda verilmelidir.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Atıf İçin Örnekler:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Sonraki atıflarda: Uzunçarşılı, a.g.m., s. 101.

Kaynakça İçin Örnekler:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

Kitap:

İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Makale:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.